

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

MESTERKÉPZÉS

Szervezett bűnözés Magyarországon

Történeti háttér és episztemológiai kérdések

Konzulens:

Dr. Lévy Miklós

egyetemi tanár

Készítette:

Bezsenyi Tamás

Kriminológia szak

Budapest

2014

Tartalomjegyzék

Miféle prezentizmusnak lehet haszna? <i>A szervezett bűnözés történetiségének problematikájáról.....</i>	4
Fogalmi gátlások <i>A szervezett bűnözés fogalomtörténeti vázlata</i>	13
Transzcendentális kelepce <i>A szervezett bűnözés szervezetszociológiai aspektusai</i>	45
Szervezett bűnözés Európában <i>Az igazságszolgáltatás nemzetközi együttműködése a szervezett bűnözés ellen</i>	49
Lékhorgászat <i>Bevezetés a szervezett bűnözés episztemológiájába, I.</i>	58
A szocialista média öröksége <i>Bevezetés a szervezett bűnözés episztemológiájába, II.</i>	59
A rendszerváltás vállalkozója <i>A poszt-szocialista szervezett bűnözés összefonódása a gazdasággal</i>	61
Végkövetkeztetések <i>A poszt-szovjet szervezett bűnözés kérdései Magyarországon</i>	78
Bibliográfia.....	80

A szocializmusban kialakuló gazdasági és politikai rendszer a bűnözésre is hatást gyakorolt. A jogszabályi keretek megváltozásával a rendőrség számára új kérdéseket vetett fel a szervezett bűnelkövetés lehetősége. A szocialista időszak médianyilvánosságában a szervezett bűnözés kérdése komoly vitákat gerjesztett. A rendszerváltás előtti nyilvánosság örökségeként, a médiafogyasztó állampolgárok számára sok esetben nehezen elválaszthatónak tűnt a bűnöző az élelmes vállalkozótól. A források révén arra keresem a választ, hogy az igazságszolgáltatás és a nyomában haladni kívánó média miként próbálta meg felderíteni az antropológia másik (az eltérő racionalitást képviselő bűnözők) világát. Milyen események megtörténtek ott a nyomozó hatóság vagy a média képviselője behatolni a láthatatlanságban maradni kívánó alvilág életébe? Amennyiben végig lehet követni, hogy milyen hatósági penetráció teszi lehetővé a bűnszervezet életébe való bekukucskálást, akkor lehetőség van a szervezet percipiálható (a többségi társadalom szemszögéből) határainak a bemérésére. Viszont a szervezett bűnözés mint jelenség a szocialista kori szimulált nyilvánosság örökségeként egy túlinterpretált diskurzusban sokkal többet képes jelenteni a médiában, mint amit annak képviselői adott esetben vállaltak vagy vállalni reméltek.

A következőkben a szervezett bűnözés fogalmának tisztázására teszek kísérletet, majd a rendszerváltás utáni helyzet értékeléséhez a szocialista korszak történeti előzményeit emelem be a vizsgálatomba. A szervezett bűnözés és a második gazdaság kapcsolatának feltérképezésével egy vállalati modellben próbálom értelmezni a hazai bűnszervezetek működését. A nyomozó hatóság és a média működéséből fakadó episztemológiai kérdések után kitérek a nemzetközi jogi környezetre. Végül sort kerítek egy a rendszerváltás után médianyilvánosságot kapó bűnözői vállalkozás elemzésére, ahol a korábbi alfejezetek szempontjai alapján lehetőség adódik a poszt-szovjet szervezett bűnözés magyarországi jellemzőinek a modellszerű felmutatására.

Jelen szakdolgozatban elsősorban a szervezett bűnözés szocialista korból eredő hatásaival foglalkozom, illetve ehhez kapcsolódóan a gazdasággal való összefonódását. Ezért vizsgálatom addig terjed, amíg a jogalkotó 1997. szeptember 15-ei hatállyal be nem emelte a Büntetőtörvénykönyvbe a bűnszervezet fogalmát.¹

¹ 1997. LXXIII. törvénycikk

Miféle prezentizmusnak lehet haszna?

A szervezett bűnözés történetiségének problematikájáról

A társadalom- és történettudomány képviselői – mindenekelőtt az elméletírók – az utóbbi két évtizedben sűrűn problematizálták a prezentizmus kérdését.² A prezentizmus definíció szerint a jelen dilemmáira a történelmi folyamatok értelmezése nélkül, illetve azok történeti háttérét negligálva próbál válaszokat találni. Amennyiben elválasztjuk a társadalomtudományi szempontból értelmezhető problémák elemzését azok múltbéli jelentőségétől vagy korabeli transzformációiktól, akkor már az analízis kezdetén – a kérdések és problémák konceptualizálásakor, a vizsgálandó fogalmak és változók jelentésének pontos meghatározásakor – komoly nehézségekbe ütközhet a kutatás. A későbbiekben pedig az adott fogalom értelmezéséhez, adott esetben méréséhez szükséges operacionalizálás, a módszertan kialakítása teljesen vakvágányra kerülhet.

David Inglis, az Exeteri Egyetem szociológia professzora 2013-ban írta meg gunyoros stílusú kritikáját – elsősorban az angol – szociológiára nézve. A művét hazánkban recenzáló Pál Eszter szerint a magyar szociológiára is áll az, hogy „*napjaink legsikeresebb és felszentelt szellemi vállalkozóinak* [értsd: a mai elméletalkotóknak] *leggyengébb [...] pontja, amikor azokról a történelmi folyamatokról tesznek kijelentéseket, amelyek állítólag elvezettek a zászlajukra tűzött jelszavakkal leírt jelen állapothoz*”.³ Zygmunt Bauman *likvid modernitás* fogalma vajon bír heurisztikus célhoz kötöttséggel, vagy inkább a pontos megismerést elfedő fogalmi konstrukcióvá válik? Maga a szerző idézi Henry Fordot, aki 1916-ban a *Chicago Tribune*-nek nyilatkozta, hogy a történelem csak annyiban hasznos a kor emberének, amennyiben azt ma (értsd: akkor) csinálja.⁴ Bauman szerint a modern egyén karakterisztikáját a bizonytalanság jellemzi, a kényszerhelyzetek folyamatos fennmaradása egyfajta függőségként jelentkezik, és a társadalmi pozíciók fluiditása átalakítja a jelenlegi államalakulatokban élő állampolgárok helyzetét.⁵ Az ehhez hasonló makroszintű elméletek történeti váz (a kapitalista rendszer világgazdasággá válásának egyes aspektusai, az

² A teljesség igénye nélkül: Hartog, François: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat. (Atelier füzetek.)* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.; Némédi Dénes: Minek a történet? *Replika* 1996. 23–24. 173–181. o.

³ Inglis, David: What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology. *Cultural Sociology*. 2013. március 6. o. Idézi: Pál Eszter: Mi a baj a szociológiával? *BUKSZ* 2013. ősz 273. o.

⁴ Bauman, Zygmunt: *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge, 2000. 131. o.

⁵ Bauman, Zygmunt: *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge, 2000. 53–90. o.

informatikai átalakulások, a globalizáció *glokális* jellemzői) nélkül könnyen tűnhetnek újságírói elemzéshez hasonlóan könnyed kezű áttekintésnek.

A fenti megfontolandó elméleti veszélyeknek azonban létezik olyan kötött pályára emlékeztető értelmezése, amikor egy modern jelenségnek a kutató kényszeredett módon kíván történeti háttérrel találkozni. A sokszor hangoztatott vagy leírt, „már az ókori görögöknél is” kezdetű mondatok tipikusan ilyen veszélyeket rejtenek magukban, mivel megfelelő történeti háttér ismerete nélkül teljesen eltérő társadalmi, gazdasági vagy éppen politikai beágyazottságban szereplő fogalmakat emelnek ki a szerzők, és teszik ekvivalenssé saját kutatási témájuk fogalmaival, kérdéseivel.⁶

A szervezett bűnözés fogalmának elemzése hasonló veszélyeket rejthet magában. Ennek figyelembe vételére utal Bárándy Péter Bihari Istvánnal közösen írt *(Tag)állami szervezett bűn* című írásának elején megfogalmazott mondat: „*Anekdotikusan felvethetjük, hogy a bűnös összeesküvés elleni fellépés első magyar nyelvű írott nyoma 1446-ban, a Karok és Rendek által hozott dekrétum...*”⁷ A Hunyadi János kormányzóvá válásának évében megalkotott V. számú, „*az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összeesküvések felbontandók és megszüntetendők*”⁸ elnevezésű törvénycikk csupán anekdotikusan említhető meg a szervezett bűnözés kapcsán. Mivel bármilyen „*szerződés, szövetség és kötés, melyet akármely főpapok, bárók és országlakosok eskü alatt vagy más alakban*”⁹ kötnek azért tekintendő semmisnek, mert veszélyt jelentenek a király nélküli, meggyengült kormányzói hatalommal rendelkező királyság számára. A Bárándy–Bihari-szerzőpáros értelmezésem szerint helyesen jegyzi meg, hogy ez a törvényi előzmény nem tekinthető az írásuk témája kapcsán hasznos szövegnek.

Több társadalomkutató mégis komoly kutatásokat folytat annak bizonyítása érdekében, hogy rámutathasson: a szervezett bűnözés már az ókorban is létezett.¹⁰ Lényegében az írott források megjelenésének idejére eredeztetik vissza a szervezett bűnözés létét az 1996-os lampeteri nemzetközi konferencia résztvevői. A maffiát az ókori Hellászbba, a Kr. e. 7–

⁶ Lásd Németh György ókortörténész könyvét, amelyben különböző ősi tévhitek összegyűjtéséről, illetve cáfolatáról szól. Németh György: *Karthagó és a só*. Korona Kiadó, Budapest, 2002.

⁷ Bárándy Péter – Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn*. In: Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip - A posztkommunista maffiaállam*. Noran Libro, Budapest, 2013. 164. o.

⁸ Dr. Márkus Dezső: *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek*. Budapest, Franklin Társulat, 1899. 305. o. (1446. évi V. törvénycikk, hogy az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összeesküvések felbontandók és megszüntetendők.)

⁹ Dr. Márkus Dezső: *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek*. Budapest, Franklin Társulat, 1899. 305. o. (1446. évi V. törvénycikk, hogy az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összeesküvések felbontandók és megszüntetendők.)

¹⁰ Alston, Richard – Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999.

8. század idejére utalja vissza a szerző, aki az elemzés anakronisztikus fogalomhasználata révén az újkori Itáliában kialakuló fogalmat a görög városállamok gyarmatosító időszakában véli felfedezni.¹¹ A kötet más szövegei a mediterrán szigetvilágban meglévő klánok közötti ellentétekben találták meg a szervezett bűnözés kiterjedt mintázatait.¹² A tanulmányok egy másik csoportja lényegében a különböző territoriális, törzsi identitás alapján megszervezett ellenállási, felkelési mozgalmak elemzése során találja meg az ókori maffiák *differencia specificáját*. Ám a gondolatmenetet implicit módon azt sugallja, hogy minden közvetítői szerepe folytán vagy egyéb okból a többségi hatalommal konfliktusban álló kisebbséget szervezett bűnözői csoportként lehetne láttatni.¹³

A középkor és a kora újkor kutatói között van, aki XIV. Lajos udvarában talált rá a szervezett bűnözésre, amely Richelieu bíborosnak köszönhetően vetette meg a lábát a Francia Királyságban.¹⁴ A szóban forgó szerzők a reneszánsz, illetve a kora újkor időszakából eredeztetett titkos társaságok, a rabszolga-kereskedelmet támogató korabeli birodalmak működéséből eredeztetik a bűnszervezetek fogalmát.¹⁵ Ez a fogalmi keret kimondatlanul, bármiféle marxista elméleti értelmezést megkerülve a modern nemzetet megelőző államformák bizonyos aspektusait felelteti meg a modernkori bűnszervezetek működésének. A koncepció fő problémája, hogy alapvetően nem veszik figyelembe a szervezett bűnözői hálózatok egyik meghatározó jellemzőjét: a modernitásban megjelenő szervezett bűnözői csoportok ugyanis önálló politikai tényezőként az állam működésének nyílt befolyásolása helyett annak törvényközpontú működését kívánják látszólag megőrizni, miközben illegális cselekményekkel azt mégis kijátsszák. Habár az ellengyarmati (*counter colonial*) kritikai kriminológiának fontos felismerése, hogy az állam is lehet bűnelkövető,¹⁶ amennyiben például etnikai vagy vagyoni különbségeket gerjeszt saját (gazdasági) működése során,

¹¹ van Wees, H: The mafia of early Greece: violent exploitation in the seventh and sixth centuries BC. In: Alston, Richard; Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999. 1–51. o.

¹² Rawlings, Louis: Condottieri and clansmen. In: Alston, Richard; Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999. 97–127. o.; Fisher, Nick: Workshops of villains. In: Alston, Richard; Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999. 53–96. o.

¹³ Alston, Richard.: The revolt of the Boukoloi. In: Alston, Richard; Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999. 129–153. o.; Mitchell, Stephen: Native Rebellion in the Pisidian Taurus. In: Alston, Richard; Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999. 155–175. o.

¹⁴ Saenz-Cambra, Concepcion: Organized Crime throughout History: Renaissance and Early Modern Period. In: Shanty, Frank; Mishra, Patit Paban: *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism* 1. vol., ABC-CLIO, Santa Barbara – Colorado – Oxford, 2007.

¹⁵ Daraul, Arkon: *A History of Secret Societies*. Pocket Books, New York, 1969.; Konstam, Angus: *The History of Pirates*. Mercury Books, London, 2005.

¹⁶ Kitossa, Dr. Tamari: *Criminology and Colonialism: Counter Colonial Criminology and the Canadian Context*. The Journal of Pan African Studies, 2012. január 204-226. o.

viszont értelmezésem szerint ez nem tekinthető szervezett bűnözésnek, minthogy az bűnözői csoporttal ellentétben nem csupán az informális, de a formális, jogi szempontból legalitást feltételező törvényeket is ő hozza. Az állam által elkövetett bűncselekmények¹⁷ azonban értelmezésem szerint eltérnek az alább következő, általam megfogalmazott szervezett bűnözői definíciótól. A különbség háttérében elsősorban az áll, hogy amennyiben a bűnszervezetet teljes mértékben az állam működteti, úgy az adminisztratív, közigazgatási munkát végez, ami jól elválasztható egy illegális vállalkozástól, amit állampolgárok szerveznek. Utóbbi résztvevői ugyan együttműködnek, de nem azonosítják magukat az állam képviselőivel. A kalózkodás, a vidéki banditák, betyárok működése ugyan képes lehetett kiépíteni a modernkori szervezett bűnözéshez hasonló szervezettséget,¹⁸ viszont tevékenységeik a többségi társadalomtól, támadásaik célpontjaitól teljesen elkülönülve zajlottak, a kalózok kikötőiben vagy a betyárok erdei búvóhelyein.¹⁹ A modernkori szervezett bűnözés a települések, városok szövetébe teljesen beépül, csupán azon belül alakít ki saját maga által kontrollált területeket. Az angol *outlaw* fogalom szemléletes módon referál a kalózok, betyárok viselkedésére, mivel maga a kifejezés is utal arra, hogy a „törvényen kívüliek” kivonják magukat a törvény hatálya alól – konkrét és átvitt értelemben is. A szervezett bűnözői csoportok viszont ilyen értelemben *within the law* alapon azt akarják elérni, hogy az igazságszolgáltatás szempontjából ne vonják ki magukat a törvény hatálya alól, sőt a szabályokat betartóként kívánnak feltűnni. A törvény alóli kilépésük úgy merül fel a városi térben, hogy illegális cselekményeiket látszólag nem törvénysértőként kívánják feltüntetni, a törvénysértéseket olyan formában követik el, amely nem vagy nagyon nehezen bizonyítható.

A fenti monográfiák és tanulmánygyűjtemények kapcsán felmerül a kérdés, hogy a szervezett bűnözés történetiségének felmutatása miért nyúlik vissza több ezer évvel korábbra. Sverre Flaatten és Per Jørgen Ystehede megállapításai szerint a kriminológia számára a történeti szempont beemelése akkor vált szükségessé, amikor az 1970–1980-as évektől egyrészt a jegyzett bűncselekmények emelkedő száma a lakosság szubjektív biztonságérzetét negatívan befolyásolta, másrészt a második világháború után kialakuló jóléti államok igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalom megingott.²⁰ Ugyanezekben az évtizedekben az Amerikai Egyesült Államokban és más nyugati országokban is beszédes törvényeket hoztak: pl. 1970-ben fogadták el a zsarolással kapcsolatos és a korrupt szervezetek elleni

¹⁷ Rothe, Dawn L.: *State Criminality: The Crime of All Crimes* (Issues in Crime and Justice). Lexington Books, Plymouth, 2009.

¹⁸ Parker, Martin: *Alternative business: Outlaws, Crime and Culture*. Routledge, New York, 2011.

¹⁹ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1988.

²⁰ Flaatten, Sverre - Ystehede, Per Jørgen: 'What's past is prologue'. *European Journal of Criminology*. 2014. 2. sz. 137. o.

szövetségi törvényt (RICO – *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*).²¹ 1972–1973 között ült össze Ausztráliában, Athol Moffitt, az Új-Dél-Wales szövetségi állam legfelsőbb bíróságának bírása vezetésével egy királyi bizottság, hogy megvizsgálja a szervezett bűnözés kiterjedését és tevékenységük jellegét.²² Kanadában, Québecben 1975-ben hoztak létre egy hasonló bizottságot elsősorban a montreáli olasz maffia feje, Cotroni ellen *Commission d'enquête sur le crime organisé* (CECO) elnevezéssel.²³

A fent említett bizottságok, törvények önmagunkban nem voltak képesek a szervezett bűnözés felszámolására, feltartóztatására. Meglátásom szerint a társadalomtudománnyal foglalkozó kutatókat is nyugtalanította, hogy miért működnek az ellenük való – adott esetben sikeres – fellépést követően is hatékonyan tovább a különböző szervezett bűnözői csoportok. Ezért válhatott fontossá a történeti kontextusnak az időben legtávolabbi pontig történő *kifeszítése*, amely magyarázóerőként használva azonban *visszacsapódik*, mivel a szervezett bűnözés megértésének alapját éppen az adja, hogy a modernitás termékeként létrejövő vállalkozói magatartás teszi lehetővé működésük folyamatos fenntartását az esetleges letartóztatásokat követően is, ahogy a vezető cserék esetén a vállalati struktúrák is fennmaradnak a legális gazdaság területén.

Bócz Endre egykori fővárosi főügyész megfogalmazása jól érzékelteti a fent említett törvények, bizottsági feltáró-elemző munkák mögött megbúvó félelmet. Egyértelművé is teszi, hogy: „*Korunk pestise a szervezett bűnözés. Ez a jelenség, amely ragályként terjed határokon át, kontinensről kontinensre, százfejú hidraként pusztít, s ha egy fejét levágják, nyomban tucatnyi újat növeszt*”.²⁴ Metaforái helyett a gondolatának felütését érdemes kiemelni, amely szerint a jelenlegi modern kor képződménye a szervezett bűnözés. A szerzővel egyetértve álláspontom szerint is modern kori jelenség a szervezett bűnözés, amely a polgári forradalmakat követően kialakuló nemzetállamok közigazgatásába abban az esetben nyúl bele, ha annak működését úgy tudja befolyásolni, hogy közben saját működésének zavartalanságát biztosíthassa.

A szervezett bűnözésben résztvevő jól felfogott érdeke alapján illegális tevékenységét akkor végzi hatékonyan, ha csupán a bűn elkövetését elfedő ún. bizonyítékokat hagy maga után. Mindezek ellenére a bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez elsősorban az olyan

²¹ Lunde, Paul: *Organized Crime: An Inside Guide to the World's Most Successful Industry*. DK Books, New York, 2004.

²² Athol Randolph Moffitt: *Control of Organised Crime with Reflections on Sydney*. University of Sydney, Sydney, 1986.

²³ Cedilot, Andre; Noel, Andre: *Mafia Inc.: The Long, Bloody Reign of Canada's Sicilian Clan*. Vintage Kanada, Toronto, 2012.

²⁴ Bócz Endre: Egy államügyész vallomása... A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. *Belügyi Szemle* 1997/7-8. szám, 11. o.

hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készítenek el. Az ezekben is szereplő információkat használják az oknyomozó újságírók is. Előfordul, hogy egy-egy találékonyabb – ha tetszik: tehetségesebb – bűnöző, aki komoly kriminális karriert tudhat maga mögött, önéletrajza megírását tűzi ki célul. Ezek azonban inkább kivételek, és mint ilyenek a bűnelkövető narratíváját mutatják fel egy alapvetően hivatalos forrásokkal zsúfolt világban, ahol a bűnöző valamiféle antropológiai értelemben vett normaszegő másikként tűnik fel, akinek szokásait és viselkedését nem megérteni, csupán összegyűjteni kívánják egy későbbi ítélethez.

A bűnözésnek viszont van egy olyan szintje, ahol az írásos dokumentumok részét képezik a bűnözés sikerének. Ezeket a forrásokat egyrészt a bűnelkövető csoport tagjai hozzák létre, hogy elfedjék valós tevékenységüket. Másrészt akár az állami szervek körében is keletkezhetnek (ha a kiterjedt hálózatnak csak bizonyos részeit kívánják kriminalizálni), illetve a sajtó képviselői is lehetnek a szerzők (ha oknyomozó tevékenységük révén a szervezet szélesebb perspektíváját tudják feltárni).

A bűnözésnek ezen formája és szintje szervezett bűnözésnek tekinthető, amely több ember által alkotott szorosabb vagy lazább szerveződésű hálózatban valósul meg, ahol konkrét feladatmegosztás figyelhető meg, és ebből fakadóan informális alá-fölé rendeltségi viszonyok alakulnak ki. Gazdasági, egyértelműen profitszerzési célból működő olyan szervezetről van szó, amelynek tagjai részben vagy teljes egészében a szervezet működéséből élnek. Létrejöttükben szerepet játszhatnak baráti, családi kapcsolatok mellett társadalmi-gazdasági változások is. A tagoknál szélesebb körre kiható működésükben szerepet játszanak az általuk használt, felhasznált kliensek csoportjai is, ám a saját csoportérdek megvalósításában csak az informális szervezet tagjai vesznek részt. A terrorista szervezetekkel szemben nem törekednek az állami kontroll megszerzésére, hogy azt nyíltan saját képükre formálják. Úgy kívánják befolyásolni az állami intézményeket, hogy azok kontrollja sértetlennek tűnjön, és úgy látszódjon, hogy az ellenőrzés továbbra is szabályszerűen folyik. A terrorszervezetek fontosnak tartják saját láthatóságukat, megjelenésüket a médiában vagy más színtereken is. A szervezett bűnözői csoportok viszont éppen láthatatlanok kívánnak maradni, és ehhez az aktuálisan fennálló rendszert használják és működnek közre annak egyes intézményeivel, vagy hoznak létre sajátot, hogy ezzel is elfedjék mikrokozmoszukat. Különböző célból létrejövő csoportok használ(hat)nak illegális módszereket haszonszerzés érdekében, ám a szervezett bűnözői csoportok legfőbb célja az *illegális haszonszerzés*.

A szervezett bűnözői csoportok abban különböznek a maffiától, hogy nem rendelkeznek intézményes háttérrel, pontosabban már meglévő intézményi háttereket használnak. A maffiák hagyományai, belső szabályai és értékei túlmutatnak a vezető személyeken. Bár mindkét csoportban létezik alá-fölé rendeltségi viszony, ez a maffiában már formálisan, míg a szervezett bűnözői csoportoknál inkább csupán informálisan valósul meg. A szervezett bűnözői csoportok sokkal személyspecifikusabbak, mivel konkrét vezetők, befolyásos személyek hatása teszi lehetővé a folyamatos működésüket, míg a maffia esetében a vonatkoztatási pont a szervezet, és ebből fakadóan a cél annak fennmaradása. Diego Gambetta a szicíliai maffia létrejöttéről és működéséről szóló monográfiájában a maffiózó és más bűnelkövető, illetve bűnözői vállalkozó közötti úgy tesz különbséget, hogy az előbbi elsősorban védelmet biztosít, míg az utóbbi lehet bármilyen illegális cselekmény elkövetője.²⁵ Gambetta szociológiai értelmezése alapján a dél-itáliai marhatenyésztők is maffiózóknak tekinthetők, amennyiben egy bizonytalan megbízhatóságú piacon informális hatalommal, illetve a vásárlás sikerességét biztosító információkkal rendelkeznek. Elemzésében a korábban említett művektől eltérően komoly magyarázóerővel bír a történelmi háttér. A spanyol, majd Habsburg fennhatóság alá került itáliai területek déli részén, a perifériális, deprivált környezetben élők nagyobb arányban alkalmaztak önálló, informális igazságszolgáltatási módszereket, saját védelmi hálót, amely eltért az okkupált terület északi részén fekvő közigazgatási központokéitól.

Napjaink szervezett bűnözésétől a modern maffia megkülönböztethető, mert vezetői konkrét militáris tisztségeket (katona, kapitány) kapnak, és emiatt nem személyükben - mint egy szervezett bűnözői csoportnál -, hanem pozíciójuknál fogva irányítják és működtetik a szervezetet. Paoli a maffiába való bekerülést Arnold van Gennep átmeneti rítus (*rites de passage*) fogalmával írta le. Az emberi élet fontos átmeneteihez fűződő rítusoknak három fő fázisa van: az elválasztó rítusok a korábbi, elhagyandó világból vezetik ki az egyént, majd az átmeneti, ún. várakozó állapot után a befogadó rítusok következnek, amelyek az új állapotba vezetnek át.²⁶ Az egykori tagok, későbbi *pentitók* (a hallgatás, az *omerta* törvényét megsértő árulók) beszámolóit elemezve jutott arra a következtetésre Letizia Paoli, hogy az itáliai szervezett bűnözői csoportokon belül meg tapasztalható rituális testvériség-tudatot a beavatási szertartások liminális, határhelyzeti létélménye, valamint a társadalomtól elkülönülő,

²⁵ Gambetta, Diego: *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. Harvard University Press, London – Cambridge, 1996. 19. o.

²⁶ van Gennep, Arnold: *Átmeneti rítusok. Kultúrák keresztútján* 8. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007. 7-35. o. Az elmélet utóéletét és kritikai elemzését adja: Voigt Vilmos: *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Timp Kiadó, Budapest, 2004. 147–156. o.

vallásilag, kulturálisan értelmezhető csoportidentitás szolgáltatja. Nem csupán a belépésre használnak külön szavakat, elkülönült nyelvet, hanem a belső világuk osztályozását is egy saját nyelv segítségével végzik el.²⁷

Jelen tanulmányban nem kívánom sem igazolni, sem értelmezni bármilyen maffia működését Magyarországon. Külföldi maffia-típusú hálózatok léte az igazságszolgáltatás szerint nem igazolt, bár Federico Varese értelmezése szerint a rendszerváltást követő bizalmi vákuumban a gazdasági és politikai potenciállal rendelkező bűnözői csoportok igénye megnőtt²⁸ a védelmet biztosító, külső támogató iránt, így az orosz maffia az 1990-es évek Magyarországon behatolhatott a gazdasági és állami szektorba egyaránt.²⁹ Érvelésének vitathatósága éppen a hipotézisében rejlik, mely szerint a rendszerváltás bizalmi vákuumot teremtett, noha sokkal inkább a korábban meglévő tulajdonvákuum átalakítása,³⁰ tételesen az állami vagyon privatizációja valósult meg az eltérő nagyságú bizalmi tőkékkel rendelkező csoportok együttműködésének köszönhetően.³¹

A fenti definíció alapján kijelenthető, hogy az olyan szervezett bűnözői csoportok, amelyek saját érdekeiknek megfelelően befolyásoltak egy államilag szabályozott és működtetett szektort, nagy valószínűséggel kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkeztek a politikai vezetők és az adott szektor tagjainak körében egyaránt.

Howard Becker a deviáns viselkedés négy típusát különítette el. (1) Az igazságszolgáltatás által bűnösnek tartott, azonban szabálykövető egyén a hamisan vádolt személy. (2) Aki viszont valóban bűnt követett el, azt tisztán deviánsként nevezi meg. (3) A bíróság által ártatlannak tekintett, törvénytisztelő személyek az ideális állampolgárok, (4) míg az el nem ítélt, de bűnös magatartást tanúsító emberek a titkos deviánsok.³² A fenti tipológia alapján a szervezett bűnözői csoportok felső szintjén tevékenykedő elkövetők többségében titkos elkövetők.

A fenti tipológiát ért legfőbb kritika éppen a Becker által is követett címkézési módszer révén született meg. Vajon mennyiben beszélhetünk titkos deviánsról, ha senki sincs, aki tanúsítaná szabályszegő tettet? Becker mégis használja ezt a fogalmat, amivel implicit

²⁷ Paoli, Letizia: *Mafia Brotherhoods - Organized Crime, Italian style*. Oxford University Press, New York, 2003. 67-89. o.

²⁸ Varese, Federico: *Mafias on the Move - How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton University Press, Princeton - Oxford, 2011. 21-25. o.

²⁹ Varese, Federico: *Mafias on the Move - How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton University Press, Princeton - Oxford, 2011. 86-99. o.

³⁰ Böröcz József: Kettős függőség és tulajdonvákuum: Társadalmi átalakulás az államszocialista félperiférián. *Szociológiai Szemle*, 1992. 3. sz., 3-20. o.

³¹ Sik Endre: Aczélhálóban – Adalék a kapcsolati tőke működése megismeréséhez. *Szociológiai Szemle*, 2001. 3. sz., 64-77. o.

³² Becker, Howard S.: *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. Free Press, New York, 1963. 20. o.

módon esszencialista kategóriaként tekint az ilyen bűnözőre. Hester és Eglin így csak a józan ész szempontjából tartották értelmesebbnek, ugyanakkor szociológiai szempontból zavarosnak vélték Becker fogalmi keretét.³³

A szervezett bűnözés szempontjából nézve viszont a titkos deviáns egyáltalán nem társadalmi meghatározottságtól mentes bűnözői típus, hanem egy olyan kategóriába esik, amelyben olyan bűnelkövetőket találunk, akikkel szemben nem tud bizonyítékot szerezni az igazságszolgáltatás. A bírósági folyamatok (eljárásjogi, bizonyítástechnikai) vakfoltjai miatt ugyanis létrejöhet olyan helyzet, amikor szervezett bűnözői csoport tagjai titkos bűnösök maradnak. Ennek ellentétéként az igazságszolgáltatás percepciója alapján máskor válhatnak beckeri tiszta deviánsokká, de mégsem feleltethetőek meg a fogalom értelmének teljes mértékben. A szervezett bűnözői tevékenységek teljes körének felderítése rendkívül költséges, nehezen bizonyítható. Példaként említhető egy olyan eset, amikor egy bűnszervezet vezetőjét életellenes bűncselekmény elkövetésére való felbujtással vádolják, viszont a felbujtást előidéző motiváció tételes feltárása és bizonyítása adott esetben rendkívül bonyolult vagy egyenesen lehetetlen. Ilyen értelemben hiába tekinthető tisztán deviánsnak, mivel a mögöttes indokok feltárására nincs lehetőség.³⁴

³³ Hester, Stephen – Eglin, Peter: *A Sociology of Crime*. Routledge, London - New York, 1992. 211–212. o.

³⁴ A média képviselői vagy a közvélemény pedig jogosan fogalmazza meg kételyeit a bírói döntéssel kapcsolatban.

Fogalmi gátlások

A szervezett bűnözés fogalomtörténeti vázlata

A fogalomtörténet Szabó Márton és Szűcs Zoltán Gábor meglátása szerint a „társadalomtörténet szolgálólánya”.³⁵ Egyrészt a történeti forrásokban fellelhető fogalmak, szavak jelentésárnyalatairól jobb, behatóbb képet kaphatunk e diszciplína segítségével. Ugyanakkor a denotatív, konnotatív jelentések időbeli megváltozása mögött húzódó társadalmi, politikai változások is nyomon követhetőek.

Egyfelől a fogalmakban rögzült nyelvi jelentéstartalmak megváltozásának társadalmi okai felől nézve a fogalomtörténet módszere jól illeszkedik a történeti szociológiai hagyomány jellegzetes problémáihoz. Másfelől a fogalomtörténeti elemzések újraformulázzák a 20. század eleji szociológia talán egyik legtöbbet vizsgált kérdését, nevezetesen: mi az, ami a modern társadalmakat a tradicionális közösségi szemlélettől elválasztja, mi alapján definiálható modern korként a 19–20. század?

Reinhart Koselleck Otto Brunnerrel és Werner Conzéval együtt megalkották *Történelmi alapfogalmakként* fordítható címmel (*Geschichtliche Grundbegriffe*) azt a történeti lexikont, amely 115 szócikkben foglalkozik különböző fogalmak jelentésváltozásaival.³⁶ A szócikkek tulajdonképpen esettanulmányok, amelyek alapvetően négy szempont használatával kívánnak az adott fogalom elemzésén túlmutató makroszintű összefüggéseket felmutatni. (1) A temporalizáció nem a fogalom jelentésének időbeli változására utal, inkább a fogalomhasználat adott időszakon belüli jövő-orientáltságára, tehát arra, hogy mennyiben köti a múlthoz az adott kifejezést a szöveg, illetve milyen referenciapontként működik az a jövő tekintetében. (2) A demokratizálódás a fogalomhasználat elterjedtségére utal. Arra a kérdésre ad választ, hogy a magas irodalmi művek vagy tudományos szövegek koncepciókat jelképező szavai vajon átszivárognak-e a mindennapi életre reflektáló újságok, napilapok terminológiájába. (3) Az átideologizálás azt takarja, hogy a partikuláris értékek és érdekek nyomán létrejövő fogalmak kapnak-e bizonyos társadalmi, gazdasági vagy politikai változás következtében egy univerzális értelmezési keretet. A felvilágosodás idején jelentőséget kapó fogalmi hármas (szabadság, egyenlőség, testvériség) is kiszélesedett a vonatkoztatási keretét tekintve, ennek megfelelően a jelentése szükségszerűen megváltozott. (4) Végül az átpolitizálódási szempont merül fel, a fogalmak a

³⁵ Szabó Márton – Szűcs Zoltán Gábor: Fogalomtörténeti perspektívák. *Múltunk*, 2011. 2. sz. 4–19. o.

³⁶ Koselleck, Reinhart – Brunner, Otto – Conze, Werner (szerk.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1972–1997.

demokratizálódást és átideologizálódást követően válhatnak diszkurzív politikai csatározások, valamint társadalmi vitákban megjelenő érvelések részévé.³⁷ A fenti szempontok fontos szerepet játszhatnak a szervezett bűnözés fogalmának vizsgálata során is.

A „szervezett bűnözés” fogalma nyelvtani értelemben egy jelzővel ellátott főnév, azonban ennek tételes megjelenése előtt a magyar szövegekben másféle szóalkotások képezték a terminus előzményét. A *Magyar Történeti Szövegtárban* egyszer sem szerepel a fenti fogalom.

A Kádár-korszak idején jelenik meg nagy számban először, tételesen a szervezett bűnözés fogalma. A maffia ugyanebben az időszakban az itáliai gyökereivel összekapcsolódva tűnik fel különböző szövegekben. *Szerzetesek a maffia szolgálatában* címmel a *Világosság* folyóiratban egy szerző nélküli egy oldalas cikk³⁸ tárgyalja – marxista élű, elítélő hangnemben – az egyház és az olasz bűnözés összefonódását. 1964-ben a *Belügyi Szemle* a következő címmel adja közre Heller Farkas Tamás írását: *A »szervezett bűnözés« mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége*.³⁹ Ebben az évtizedben a belügyi, belső nyilvánosságban megjelenő szervezett bűnözéssel kapcsolatos szövegek egyértelműen a kapitalista világhoz kötötték, és a piacgazdaság által okozott egyenlőtlenségekből vezették le a szervezett bűnözés létét, amely láthatatlan „állam az államban” szervezatként végső soron az imperialista világ bomlásának egyik leginkább kézzel fogható bizonyítéka.

Érdekes kivétel az 1947-ben beszüntetett, majd 1966-ban újraindult *Budapest* című kulturális folyóiratban szereplő *Bűn a fővárosban* című cikk, amelyben többek között megkérdézték az akkori budapesti főkapitányt is a bűnözés helyzetéről. Ő pedig elismerte a magyar alvilág létét, igaz azt sokkal kisebb méretűnek tartotta a második világháború előttivel összemérve.⁴⁰ Ezt az egy, nyomtatásban megjelenő esetet leszámítva a szervezett bűnözés, az alvilág kifejezéseket legközelebb az 1980-as évek médiájában fedeztem fel újra.

A *Világosság* 1965-ben még egy névtelen és újfent mindössze egy oldalnyi írást közölt *A maffia nagy üzlete a katolikus ereklyékkel* cím alatt.⁴¹ A kifejezés olasz vetülete az 1960–1970-es évekre egészen egyeduralkodóvá válik. 1972-ben a *Filmvilág* hasábjain Bánki Mihály szövege jelent meg *A maffia filmen, regényben – valóságban* címmel, ahol alapvetően az olasz-amerikai bűnözés hollywoodi reprezentációjáról vázolt fel egy rövid képet.⁴² 1973-

³⁷ Szabó Márton: *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 60–65. o.

³⁸ *Világosság*, 1963. 10. sz. 638. o.

³⁹ Heller Farkas Tamás: A "szervezett bűnözés" mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége. *Belügyi Szemle*, 1964. 1. sz. 28-34. o.

⁴⁰ Bűn a fővárosban. *Budapest folyóirat*, 1966. április 35-36. o.

⁴¹ A maffia nagy üzlete a katolikus ereklyékkel. *Világosság*, 1965. 7-8. sz. 510. o.

⁴² Bánki Mihály: A maffia filmen, regényben - valóságban. *Filmvilág*, 1972. 18. sz. 23-25. o.

ban már az olasz filmélethez kapcsolódóan jelent meg az *Ópium és maffia – Római filmlevél* címmel kritikus esszé.⁴³

A bűnüldözéssel kapcsolatos belügyi belső nyilvánosság egyik legfontosabb fóruma, a *Belügyi Szemle* is az olasz bűnözéssel összefüggésben közli a maffia fogalmát. Egy olasz baloldali lapban, a *Rinascita*-ban megjelent szöveg kivonatos változatát publikálták, ami *A maffia elleni harc csődje Olaszországban* címadással kívánt rámutatni a szervezett bűnözés fennmaradásának gazdasági okaira, illetve a kapitalizmus működéséből fakadó káros következményekre.⁴⁴ 1975-ben a *Világosság* hasábjain Gellért Gábor rövid írása jelent meg a olaszországi maffia és a politika összefonódásáról.⁴⁵ 1978-ra a szerző *Maffia* címmel már monográfiát írt a kérdésről.⁴⁶ A fentebb vázolt külföldi kontextusok mellett a *Belügyi Szemle* elsősorban az amerikai és az olasz alvilágra fókuszált az 1970-es években. *A szervezett bűnözés elleni küzdelem az USA-ban* címmel, a *U. S. News & World Report* írásából készült kivonatos közlést az *MTI Jogi Tudósítójának* 1977. évi decemberi számából vették át.⁴⁷

Vajon az 1960-as évek közepén a budapesti rendőrfőkapitány által említett bűnözői alvilág eltűnt a 1970-es évekre? Mivel az 1980-as évekre igen erőteljesen jelenik meg újra (először a belügyi majd a széles nyilvánosságban is), feltehető, hogy az 1970-es évtizedben pusztán nem beszéltek róluk, és az ezt következő évtizedben történt hangsúlyozott megjelenésük azt implikálja, hogy inkább csak más szavak, kifejezések formájában lehet a bűnözésre utaló folyamatokat felfedezni.

Az 1970-ben a *Belügyi Szemlében* felmerül egy teljesen új fogalom, amely a későbbiekben ugyanolyan gyorsan tűnik el a szakmai palettáról, mint ahogy bekerült oda. Szilágyi József rendőrtiszt *Megjegyzések az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról* címmel publikálta írását, ami már a címében is azt sejteti, mintha egy korábban meginduló vitához, diskurzushoz kívánna hozzájárulni.⁴⁸ Az általa használt fogalmi keret viszont nem fordult elő korábban a lapban. 1969 decemberében Aczél György kultúrpolitikus tollából *Néhány ideológiai kérdésről* címmel megjelent egy áttekintő szöveg az új gazdasági mechanizmus miatt fontosnak ítélt átalakulások értékeléséről.

A társadalom életszínvonalának gyorsabb emelése érdekében folytatott új gazdaságpolitika arra törekedett Aczél szerint, hogy a dolgozók életszínvonala a továbbiakban

⁴³ Rühle, K.: Ópium és maffia - Római filmlevél. *Filmvilág*, 1973. 5. sz. 14–18. o.

⁴⁴ A maffia elleni harc csődje Olaszországban: *Rinascita*, kivonatos közlés az 1973/1. számból (JT. IV/5–6.). *Belügyi Szemle*, 1973. 5. sz. 125–126. o.

⁴⁵ Gellért Gábor: Maffia és politika. *Világosság*, 1975. 1. sz. 60. o.

⁴⁶ Gellért Gábor: *Maffia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.

⁴⁷ A szervezett bűnözés elleni küzdelem az USA-ban. *Belügyi Szemle*, 1978. 4. sz. 125–126. o.

⁴⁸ Szilágyi József: Megjegyzések az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. *Belügyi Szemle*, 1970. 3. sz. 34–38. o.

jobban függjön az adott munka társadalmi hasznosságától, illetőleg az egyéni teljesítménytől, még inkább annak eredményességétől.⁴⁹ Mindezt a szocialista törvényesség betartásával lehet a továbbiakban is elérni, a törvények, szabályozások átalakítása nem jelentheti azok kijátszásának lehetőségét. Ám, hogy erre kísérletet tettek különböző szervezett csoportok, azt éppen ugyanezen lap további számaiban megjelenő írások támasztják alá. A következő év elején a *VI. Várnai Nemzetközi Kriminálisztikai Szimpózium* keretében elhangzott előadások közül egy nyomtatásba is került itthon: *A csempészség és a csempészárúkkal való üzérkedés megelőzésének és felszámolásának módszerei*.⁵⁰ Diczig István jogász pedig a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények megelőzhetőségének kérdéseiről értekezett a januári számban.⁵¹ Mindkét írásban főszerepet kapott a „megelőzés” kifejezés. A társadalmi tulajdon elleni és az illegális kereskedelemről, csempészetből származó bűncselekmények esetén egyaránt ez az év volt az első, amikor ezen bűncselekmények megelőzése került a középpontba.⁵² Mindkét típusú bűncselekmény közvetve hatással van az életszínvonalra, ugyanis annak befolyásolását idézik elő a hatósági ár kifizetését megkerülő csempészárúkkal való kereskedésnél, illetve az állami tulajdon magánérdek szerinti kihasználása vagy más módon történő befolyásolása esetén is. Ezen bűncselekményformák okainál elsődleges ideológiai magyarázat az elkövetők reakciós tudata, tevékenységüket a szocializmus értékeinek, céljainak fel nem ismerése befolyásolja. Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején kifejezetten ritka a makroszintű okok beemelése a bűnügyek magyarázatába. Lázár József erdélyi közíró *Elmélkedés a bűnözésről* című cikke sokkal mélyrehatóbb, rendszerspecifikus okokat vázol fel a bűnözés kapcsán az 1960-as évek Romániájában.⁵³

Lázár esszéisztikus leírásában kimondatlanul is megjelenik a relatív depriváció fogalma. Vagyis ír arról a jelenségről, amikor az egyén saját jövedelmi (státus) helyzetét nem abszolút mérőszámokhoz viszonyítja, hanem egy számára kitüntetett csoport, úgynevezett referencia-csoport helyzetével való összemérés révén értékeli saját helyzetét.⁵⁴ Lázár elgondolása szerint az életszínvonal emelkedésének lehetősége miatt az alapvetően nem bűnelkövető személyek által is tapasztalt versenyhelyzetben (pl. háztartási, technikai cikkek beszerzése esetében) a morális elvek háttérbe szorulnak. Az állampolgárok hajlandóak lesznek szabálytalanságok elkövetésére, miután a törvények áthágását elősegíti a

⁴⁹ Aczél György: Néhány ideológiai kérdéstről. *Belügyi Szemle*, 1969. 12. sz. 3–11. o.

⁵⁰ A csempészség és a csempészárúkkal való üzérkedés megelőzésének és felszámolásának módszerei. *Belügyi Szemle*, 1970. 2. sz. 90–94. o.

⁵¹ Diczig István: A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények okainak és megelőzésének néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 1970. 1. sz. 16–21. o.

⁵² A csempészet fogalma ekkor jelenik meg először a *Belügyi szemle*ben.

⁵³ Lázár József: Elmélkedés a bűnözésről. *Korunk*, 1968. 7. sz. 991–997. o.

⁵⁴ Alain, Michel: An Empirical Validation of Relative Deprivation. *Human Relations*, 1985 8. sz. 739–749. o.

tulajdonviszonyok megváltozása. Lázár megfogalmazásában azon személyek egy része, akik nem lennének hajlandók más emberektől lopni, hajlamosak ezt mégis megtenni, ha az államról van szó, amit „*elvont fogalomnak*” tartanak, amiről „*csak hallani és olvasni lehet, de kézzel foghatóan érzékelni nem.*”⁵⁵

A szocialista államszervezés, a munka és a tulajdoni helyzet drasztikus átalakítása miatt új, makroszinten értelmezhető okok jelennek meg, amik a bűnelkövetés magyarázatául szolgálhatnak. A társadalmi élet több területén az új állami szabályok elfogadottságát jogszabályi bevezetésük teszi lehetővé, de társadalmi szentesítése nélkül az általános társadalmi normák elveszíthetik befolyásukat az egyének viselkedés felett. A társadalmilag elfogadott értékek és a megvalósulásukra rendelkezésre álló eszközök korlátozottsága közötti konfliktusokat az egyének különbözőképpen oldják meg. Figyelembe vehetik a társadalmi szabályokat és normákat, viselkedésük utalhat konformizmusra, de lehetőség van a szabályok megkerülésére, elutasítására. Ám feltűnő módon a szociológia, a kriminológia a társadalmi szinten szentesített értékek elutasítóival kapcsolja össze a devianciát, miközben a látencia lehetősége miatt a konformizmus és a bűnözés kapcsolatára is komolyabb hangsúlyt érdemes fektetni.

A szocializmusban a társadalmi tulajdon sokkal szélesebb körű, az ellenük elkövetett bűncselekmények tényleges sértettje tehát egy olyan elvont személy, aki az állami szinten jelentkező hátrányt legfeljebb egy másik személy, egy másik, hierarchiában felette álló személy tudja megállapítani. Azonban a fenti „személyek” megegyezése esetén, a konformista viselkedés megléte mellett a bűncselekmények nem valósulnak meg tudati szinten, csak az állami tulajdon egyéni felhasználásaként. Caroline Humphrey a szovjet-orosz átalakulás idején az átlagpolgárok gazdasági viszonyairól írta azt, hogy kultúrantropológiai vizsgálata során úgy tapasztalta: Oroszországban lényegesen több az olyan bűncselekményeket elkövető személyek száma, akik nem tartják magukat bűnözőnek.⁵⁶

A jogalanyiságot (más szóval a jogképességet) hagyományosan a tulajdonosi pozíció, a tulajdonjogi jogalanyiság alapján ismeri el a jog. Eörsi Gyula jogász professzor a hatvanas évek derekán ezt úgy fogalmazta meg, hogy: „*a jogalanyiság a tulajdonosi minőség, az alanyi jog, pedig a tulajdonjog továbbabstahálása [sic] útján jött végső fokon létre.*”⁵⁷ A szocialista jogelmélet eszerint a tulajdonjog elvonatkoztatását megszünteti, így a tulajdonosi minőség nélkül tekinthetőek az állampolgárok jogalanyoknak. Lenkovics Barnabás szerint a kapitalista

⁵⁵ Lázár József: Elmélkedés a bűnözésről. *Korunk*, 1968. 7. sz. 994. o.

⁵⁶ Humphrey, Caroline: *The Unmaking of Soviet Life. Everyday Economies After Socialism*. Cornell University Press, Ithaca - London, 2002. 99. o.

⁵⁷ Eörsi Gyula: *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 182–183. o.

jogrenddel szemben differenciált tulajdonosi rend és ennek megfelelően differenciálódó jogalanyiság jön létre a szocializmusban. Az össznépi tulajdon hordozója csak az állam. Ennek köszönhetően a vállalatok jogalanyiséga Lenkovics szerint továbbra is vitatható, hiszen nem tulajdonosai a rábízott vagyonnak. A jogelmélet úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy a vállalatok jogalanyiségának alapjaként a „külső viszonyaik célját szolgáló vagyon elkülönítés” szolgált.⁵⁸ A gazdasági társulások, az üzletbérlők, a szerződéses üzemeltetésre vállalkozók jogalanyiségát ez nem oldotta meg. Hiszen egy nem tulajdonos vállalat jogalanyiséga kiterjedt arra, hogy tulajdonosi jogait gyakorolva szerződést köthessen bérlőkkel, vagy gazdasági társulások megalakítását kezdeményezze. A második gazdaság e kifehérítésének szánt intézkedés inkább még nehezebbé tette a konkrét felelősségi viszonyok rendezését. Ezt támasztja alá az 1961-ben bevezetett büntető törvénykönyv novellája, az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet, amely megszüntette több gazdasági bűncselekmény feljelentésre való üldözhetőségét.⁵⁹ Az egyenlő elbírálás és a jogbiztonság elvének sérülésén túl lényegében az igazságszolgáltatás elfogadta, hogy bizonyos bűncselekményeknél nem elkövetők, csupán lebukottak vannak.

A Harvard Egyetem szovjet emigránsokkal készített interjúi alapján készült szocialista rendszer társadalomtudományos elemzése volt az első, amely a vasfüggönyön inneni világot kívánta az egykor benne élők szempontjait figyelembe véve vizsgálni. A kelet-európai rendszerváltásokhoz közeledve a Cambridge Egyetem is készített egy hasonló vizsgálatot. A munkaviszonyok és az informális világ kapcsán a fejezet szerzője hangot ad kételkedésének, amit az táplál, hogy az ellátási zavarok a megkérdezettek szerint sokkal ritkábbak voltak, mint a korábbi tudományos vizsgálatok mutatták. Minden öt megkérdezett közül átlagosan kevesebb, mint egy számolt be rendszeres ellátási zavarokról, míg kétharmaduk úgy nyilatkozott, hogy kielégítőnek érezte a készletek és eszközök elérhetőségét. A szerző szerint ez módfelett rejtélyes, mivel az egykori vezetők az interjúk folyamán egyértelműen amellet foglaltak állást, hogy munkájukat folyamatosan nehezítették az ellátási zavarok, gyakori eszközbeszerzési problémák.⁶⁰

Vajon mi okozhatta az emlékezők közötti eltérést? Ha eltekintünk attól a nem túl plauzibilis lehetőségtől, hogy csupán a felsővezetés kívánta áldozatként beállítani magát a

⁵⁸ Lenkovics Barnabás: A szocialista vállalkozási formák polgári jogi kérdései. (tanfolyami jegyzet, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1983.) In: Lenkovics Barnabás: *Ember és tulajdon - Rendszerváltó gondolatok*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2013. 26. o.

⁵⁹ Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Complex Kiadó, Budapest, 2002. 29. o.

⁶⁰ Gregory, Paul R.: Productivity, slack and time theft. In: Millar, James R.: *Politics, work, and daily life in the USSR – A survey of former Soviet citizens*. Cambridge University press, Cambridge, 272. o.

kapitalista társadalomból származó kérdezők előtt, akkor fel kell tételeznünk, hogy valamit nem vett számításba az első elemző.

A fejezet szerzőjének egy másik ellentmondásra utaló megjegyzése közelebb vihet minket a kérdés megválaszolásához. Állítása szerint a kutatási anyagok, a társadalomtudományi munkák alapján a tervgazdaság működését alapvetően hátráltatta a nem megbízható, illetve megtévesztő információk sokasága. A szerző elmondása szerint arra számított, hogy hasonló tapasztalatokról fognak beszámolni az interjúalanyai is, ám azok válaszaiból kiderült, hogy ők teljesen jól el tudták különíteni az információkat megbízhatóságuk és jelentőségük szerint. A formális munkamenet mellett fennálló informális kapcsolathálózatokban boldogulva feltehetően az ellátási problémákat, az eszközbeszerzéseket is könnyebben el tudták intézni.

A nem formalizált, sok esetben nem legális módszereket használó beszerzési utak jelentősége szélesebb körben működött, mint a tényleges bűnelkövetői magatartást tanúsítók száma. Galasi Péter és Gábor R. István kutatásai rámutattak arra, hogy az államosított gazdasági rendszerben lényegében túlkereslet volt a javak és szolgáltatások különböző formáira.⁶¹ A Kornai János által bevezetett dichotóm megkülönböztetés az erőforrás-, illetve keresletkorlátozott rendszerekkel kapcsolatban azt jelenti, hogy míg a szabadpiaci, kapitalista gazdálkodás esetében a vásárlók kereslete szab határt a termelés ésszerűségének, addig a szocialista gazdasági rendszer kötöttebb struktúrájában az erőforrások racionális kihasználhatósági határa teremti meg a túlkeresletet.⁶²

Kornai szerint a korrupció iránya a szocialista gazdaságban az, hogy a vevő különböző módokon próbálja, főként illegális, korrupció eszközökkel befolyásolni az eladót. A kapitalista gazdaságokban viszont megfordul az irány. Ezekben az esetekben az eladó alkalmaz többek között korrupció eszközöket a vevő megnyerése érdekében.⁶³ A korrupció rendszerspecifikus oka Kornai értelmezésében a hiánygazdálkodás léte, ami miatt a legális piacon is vásárlóként fellépő személyek az informális, illegális viszonyok között is különböző javak, eszközök beszerzése érdekében korrumpálnak. Gábor R. István és Galasi Péter viszont kutatásuk alapján nem kívánták kizárni a lehetőségét annak, hogy szocialista gazdaságban létezik egy fordított irányú korrupció. A kínálat befolyásolására szolgáló korrupciós üzletek az általuk vizsgált összes korrupciós cselekmény egyharmadában voltak tetten érhető. Túl azon, hogy ez nagyrészt inkább valószínűsíti, mintsem érvényteleníti Kornai feltételezését, a szerzők nem

⁶¹ Galasi Péter – Gábor R. István: Korrupció és tulajdon. *Közgazdasági Szemle* 1990. 4. sz., 415–421. o.

⁶² Kornai János: *A hiány*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2011. 110–134. o.

⁶³ Kornai János: Hiánygazdaság – többletgazdaság. Tanulmány a piac elméletéről – II. rész. *Közgazdasági Szemle*, 2010. 12. sz. 1027. o.

kapcsolják össze ezt az eredményt egy korábbi kutatási eredményükkel, amit kérdésként tovább bontottak. Vajon „mi az oka annak, hogy a magánszektorból származik a korrupciós szolgáltatások iránti kereslet döntő része?”⁶⁴ A veszteségforrások és a feltételezhető előnyszerzések alapján az állami vállalatoknak inkább megéri a kínálati oldal befolyásolása, mint a magánszektor tagjainak. A nem magántulajdoni jogok magán alapon történő kisajátítására sokkal jobb lehetősége kínálkozik az állami vállalatnál dolgozóknak, akik tranzaktív módon a kisajátított javakat, eltulajdonított eszközöket eladhatják a magánszektor felé.

Továbbgondolva Kornai valamint Gábor R. és Galasi következtetéseit, a szocialista hiánygazdaságban élők nem csak saját felhasználásra, hanem termelési megfontolásokból is létesíthettek illegális viszonyokat az állami szektor különböző szintjeivel. A termelési eszközök (például gépjárművek), élvezeti cikkek (például státuszszimbólumnak számító ruhák, ékszerek, italok) beszerzése sem csupán saját használatra került hozzájuk, hanem tranzitív jelleggel, további adás-vételben a forinthez, mint valutához képest jobb értékmérőnek minősülhetett, vagy önmagában illegális kereskedelmi célokat szolgálhatott.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetését követően Aczél György írása az ideológiai szempontokról, majd az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekményekről meginduló belügyi diskurzus egyaránt azt támasztja alá, hogy a gazdasági életben, a vállalati szabályozásokban beálló változások komoly veszélyt jelentettek a bűnelkövetési módok lehetséges szintjein. Az életszínvonalat befolyásoló elkövetői magatartások, többek között a társadalmi tulajdon elleni, a devizagazdálkodást megsértő bűncselekmények, valamint a csempészet tipikusan nem individuális elkövetők által alkalmazott illegális jövedelemszerzési módszerek. Éppen ezért emelték ki a *Belügyi Szemle* 1970. évi számaiban az ezek megelőzhetőségére vonatkozó szempontokat. Illetve még ugyanabban az évfolyamban több rövidebb, a fenti elgondolást támogató hozzászólás is született.⁶⁵ Az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények lényegében összekötik a korszak gazdasági (árdrágítás) és szervezett bűnözési (üzérkedés) formáit. Az idegenforgalom mint gazdasági szektor e két bűncselekménytípust lényegében vonzotta is, az együttműködési szintek itt jól kitapinthatóak.⁶⁶

Gábor R. István és Galasi Péter viszont a már 1981-ben kiadott, az addigra megerősödött informális gazdaságról szóló könyvükben a második gazdaságot kifejezetten

⁶⁴ Galasi Péter – Gábor R. István: Korruptió és tulajdon. *Közgazdasági Szemle* 1990. 4. sz., 409. o.

⁶⁵ Polgárdi Lóránd: Gondolatok az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények alakulásáról. *Belügyi Szemle*, 1970, 5. sz. 68-70. o.; Kárpáti Zoltán - Barna Sándor - Vetró István: Néhány gondolat az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. *Belügyi Szemle*, 1970. 7. sz. 47-50. o.

⁶⁶ Dános Valér: *Szervezett bűnözés*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek, bűnözés - bűnözés kontroll. Corvina, 1996. 220. o.

úgy kívánták definiálni, amiből kimaradnak az illegális cselekmények, mint a csalás, sikkasztás és egyéb vagyon elleni cselekmények.⁶⁷ A második gazdaság kiterjedését, működését három alapidimenzióban tartották fontosnak elemezni: (1) a jövedelem forrása (munka, tőke – értsd: pénz, pozíció, kapcsolatok); (2) a jogszerűség (illegális, legális); (3) integráltság (integrált, autonóm). Árulkodó a fő dimenziók elnevezése, amiből kettő azonnal elbillenti a dichotóm viszonyt a legalitás irányába (jogszerűség, integráltság). A szerzők állítása szerint a munka, a legalitás és az integráltság találkozásánál keresztezi egymást a második gazdaság és a szocialista szektor is. A második és az első gazdaság ideáltipikus metszéspontját éppen a szerzők későbbi korrupciós kutatásai, valamint Böröcz és mások későbbi kutatásai cáfolják. Ettől a legtávolabbi pontban az *„illegális, autonóm és járadék jellegű jövedelmek alapját képező ügyletek találhatók, amelyek egyértelműen kívül esnek a »kiegészítő« gazdaságnak az elképzelhető legszélesebben értelmezett fogalmán is.”*⁶⁸ Ez azt feltételezi, hogy a hamisítás, a csempészet, a társadalmi tulajdon kisajátítása, ellopása nem csupán az első, de a második gazdaságtól is teljesen távol áll. Petrovits Tivadar és Tolnai István társadalmi tulajdonvédelmi osztályon dolgozó nyomozók már 1960-ban megírták egyik közös nyomozásuk eredményét, ahol a társadalmi tulajdon megkárosítását a vállalati vezetők részvételével hajtották végre és szervezték ki gebinben dolgozók számára.⁶⁹ Gábor R.-nek és Galasinak abban teljesen igazuk van, hogy a jogszabályi környezet változott, ám a későbbi második gazdasággal kapcsolatos ügyekben – például a vendéglátóipari bűnözésben, amelyről Stein Magdolna írt cikket 1984-ben⁷⁰ – is szerepeltek olyan cselekmények, mint csalás, sikkasztás, amelyek a mai napig a büntetőjogba ütköző cselekményeknek számítanak. Szamel Lajos, a közigazgatás-tudomány professzora kutatta a második gazdaság korrupciós hatását. Állítása szerint az állami vállalatok selejtezési módszerei mögött a második gazdaság megizmosodása áll, amennyiben a teherfuvarozás egyre több megyében egykori, névleg használaton kívüli teherautóval működik. A nép ellenőrzési vizsgálatok, a gazdasági bűnözéssel kapcsolatos nyomozások leállítását jól működtetett lefizetési technikák lehetetlenítik el. Több esetben a bizonyítás megnehezítése érdekében különböző

⁶⁷ Galasi Péter – Gábor R. István: *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 20. o.

⁶⁸ Galasi Péter – Gábor R. István: *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 29–30. o.

⁶⁹ Petrovits Tivadar – Tolnai István: Társadalmi tulajdon megkárosítása a vendéglátóiparban. *Rendőrségi szemle*, 1960. 5. sz. 347-352. o.

⁷⁰ Stein Magdolna: A bűnözés és a vendéglátóipar. *Belügyi Szemle*, 1984. 4. sz. 89–92. o.

státuszsimbólumokban, szolgáltatásokban elégítik ezt ki a második gazdaságban tevékenykedő csoportok.⁷¹

1990-ben Szelényi Iván Erdei Ferenc és Juhász Pál korábbi kutatásai alapján úgy fogalmazott egy tanulmányában, hogy a magyar történelmet, a magyar polgárosodást fel lehet fogni időszakosan nekilendülő, de meg-megakadó társadalmi folyamatként. Az egyik lassulási fázis 1948-ban, az államosítások idején kezdődött, a polgárosodás viszont az 1960-as évektől megint felgyorsult, az 1980-as évek közepére pedig jelentős hatást gyakorolt a hazai társadalom szerkezetére.⁷²

A hazai kutatók egy része a polgári éthoszt, a vállalkozói szellem „tartalékseregét” vélte felfedezni a második gazdaságban, talán ezzel is magyarázható, hogy az illegalitáshoz fűződő viszonyt jobbra negligálták. Kornai viszont úgy értelmezi, hogy a bürokrácia által szűk keretek közé szorított magángazdaság számára két lehetőség volt adott: *„hivatalos engedélyezés nélkül működni, megkeresvén a törvény betűje által nem tiltott lehetőségeket vagy pedig megkockáztatván a törvény áthágását.”*⁷³ A szerző feltehetően azért nem használja a második gazdaság fogalmát, mert a Galasi és Gábor R. által definiált terminus nem vonatkozott az illegalitásra. Kornai viszont ugyanarról, a második gazdaságról kívánt beszélni, de nem a fenti szerzőpáros önkényes szűkítő értelmezésének megfelelően, hanem annál tágabb kontextusban. Hiszen *„ez összefoglaló fogalom, amely egyaránt takarja a nem illegális és megtűrt, a tiltott, de csak lanyhán üldözött és a szigorúan üldözött tevékenységeket.”*⁷⁴

Kornai fogalomhasználata egyébiránt sokkal közelebb állt a fogalmat feltehetően megalkotó Gregory Grossman által adott jelentéstartalomhoz. Sik Endre kutatása szerint Grossman volt az első, aki a második gazdaság kifejezést használta a Szovjetunióban megfigyelhető informális piaci viszonyok leírására.⁷⁵ Grossman rendkívül élesen kritizálta azokat a kutatókat, akik az ellengazdaság, nem-hivatalos gazdaság vagy a párhuzamos piac kifejezéseket használták.⁷⁶ A fogalomhasználathoz fűződő szigorú elvárást alapvetően az magyarázza, amit már korábban is említettem szocialista tulajdonviszonyok átalakulása, a jogi helyzet megváltozása és az egykori szovjet állampolgárok cambridge-i vizsgálata alapján. A

⁷¹ Szamel Lajos: *A korrupció, a protekció és a többi...* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 99–101. o.

⁷² Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Tézisek életművemről a tudományok doktora fokozatának elnyeréséhez. *Replika – társadalomtudományi folyóirat*, 2. sz. 1990. 42. o.

⁷³ Kornai János: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. HVG Könyvek, Budapest, 1993. 18. o.

⁷⁴ Kornai János: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. HVG Könyvek, Budapest, 1993. 18. o.

⁷⁵ Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovakról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai esztétikájához. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 706–707. o.

⁷⁶ Grossman, Gregory: *The Second Economy of the USSR. Problems of Communism*, 1977, 9. sz. 25–26. o.

szovjet időszak alatt egy rendszerspecifikus, informális viszonyokon, korrupciós megoldásokon alapuló rendszer jött létre.

Grossman elméleti alapvetése, miszerint az első és a második gazdaság között egymásba átjáró formális és informális utak is léteztek, azt feltételezi, hogy ez nem pusztán egy kiegészítő, főként nem egy ellen-gazdaság. Sokkal inkább a megváltozott politikai, jogi, társadalmi rendszer szükséges, el nem hanyagolható része. Galasi és Gábor R. fent elemzett korrupciós kutatásainak továbbgondolása is erre mutatott rá. Kemény István az 1980-as években azt hangsúlyozta, hogy a második gazdaságban élők jövedelmük egy részét az első gazdaságban, regisztrált bérként kapják, míg a megélhetésükhöz szükséges másik felet jogcím nélkül szerzik meg.⁷⁷ A KSH adatbázisain alapuló becslései alapján megközelítőleg az ország fele volt többé-kevésbé érdekelve a második gazdaság működésében, illetőleg a lakások több mint fele is magánerőből épült az 1970-es években.⁷⁸

Böröcz József Caleb Southworth-szel végzett közös kutatásában – bár nem hivatkoznak Keményre – hasonló eredményekre jutnak a formális és informális kötések mint szervezetszociológiai modell segítségével. A trükkök, csalások, információ-kiszivárogtatások látszólag zavaros elegye valójában a formális, hivatali anomáliák szabálytalan megoldási lehetőségeivel párosulva rendszerműködtető elemek. Az ELTE Szociológiai Intézete, a Tömegkommunikációs Kutató Központ és a Társadalomtudományi Informatikai Társulás által 1986-ban közösen elkészített országos felmérést felhasználva vizsgálták a formális és informális hálózatok jövedelemnövelő hatását.⁷⁹

Sik Endre elgondolásával egyetértek, a második gazdaságnak valóban fontos előképe volt a kaláka, a kistermelői és a kiskereskedelmi szféra, sőt – ahogy Kemény is hangsúlyozza⁸⁰ – ez utóbbiak a szocializmusban is hangsúlyosan jelen voltak. Azonban Böröcz és Southworth kutatásán kívül Galasi és Gábor R. második gazdaságról szóló monográfiájában szereplő statisztikai adatok alapján is megállapítható, hogy már az 1970-es évek elején a nem mezőgazdasági típusú magánszektor aránya nagyobb volt az agrártermelési ágakhoz képest.⁸¹ A fogalmat bevezető Grossmannak a tágabb, de a fenti értelmezési problémákat elkerülő definíciója még így is a „legpontosabb”. „A második gazdaság minden

⁷⁷ Kemény István: A második gazdaság Magyarországon. *Magyar Füzetek*, Párizs, 13. sz. 1984. 18–20. o.

⁷⁸ Kemény István: A második gazdaság Magyarországon. *Magyar Füzetek*, Párizs, 13. sz. 1984. 21–23. o.

⁷⁹ Böröcz József – Caleb Southworth: Kapsolatok és jövedelem: Magyarország, 1986-1987. *Szociológiai Szemle* 1995. 2. sz. 25-48. o.

⁸⁰ Kemény István: A második gazdaság Magyarországon. *Magyar Füzetek*, Párizs, 13. sz. 1984. 19. o.

⁸¹ Galasi Péter – Gábor R. István: *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 53. o.

olyan termelési és kereskedési tevékenység, amely a következő két feltételt teljesíti: (a) egyéni haszonszerzésre irányul; (b) meghatározó szempontokból tudatosan megsérti a törvényt.”⁸²

Gábor R. és Galasi könyve kapcsán már említettem, hogy több társadalomkutató a bűnözéstől minél inkább meg kívánta különböztetni a második gazdaság jelenségét. Sik Endre kutatásai alapján sem állítanám, hogy bármilyen tudományos szempontot nélkülöző, saját elvárása alapján tudatosan vitatná a második gazdaság illegalitáshoz fűződő viszonyát, mindazonáltal szemléletes az, ahogy fordítja Grossman második gazdaság definícióját. Sik a két kötelező feltételt a következőképpen ültette át magyarra: „a) *magánhaszon szerzésére irányul, b) sérti a fennálló jogrendet.*”⁸³ A második pont fordításából kimarad a Grossman által leírt rész, hogy fontos a termelő vagy kereskedő tevékenység meghatározó aspektusai (értékesítés, árubeszerzés) esetében a második gazdaságban dolgozó személyek tudatosan követnek el bűncselekményeket.⁸⁴ A Sik-féle fordítás azt implikálja, hogy a szocialista időszakban vállalkozó személyek nem tudtak nem törvényt sérteni, illetve ettől nem függetlenül azt is sugallja a „magyar változat”, hogy csak olyan jogszabályokat hágtak át, amelyek elhanyagolható szabálysértések voltak.

Ez az apró fordítási eltérés *pars pro toto* alapon két jelenségre is felhívja a figyelmet. Egyrészt arra a szovjet időszak forrásaiban, illetve a mai poszt-szovjet térségben tapasztalható problémára, hogy a bűncselekményeket elkövető személyek nem tekintik magukat bűnelkövetőnek. Másrészt arra, hogy az akár vállalkozóként, akár polgárosodóként meghatározható réteg – akik a poszt-szovjet időszak piaci viszonyaiban szerepet játszottak – működését utólag törvényesként láttatni mennyire nehéz.

Nem állítom, hogy a második gazdaságban részt vevő személyek, csoportok mind bűnelkövetők lettek volna, sőt azt sem tekintem tartható álláspontnak, hogy mindenki kivétel nélkül szabályszegő volt. Ez a hozzáállás ugyanolyan naiv, fordított értelemben vett apologetikus kutatói magatartás lenne, mintha azt próbálnám állítani, hogy a második gazdaság nem kapcsolódott össze a bűnözéssel, a csempészettel, illetve a társadalmi tulajdon elleni szervezeten elkövetett bűncselekményekkel.

Az új gazdasági mechanizmus után a belügyi nyilvánosságban meginduló diskurzusnak, illetve Grossman definíciójának ismeretében nem meglepő, hogy az MSZMP Központi Bizottsága (MSZMP KB) 1978-ban arra utasította az Országos Tervhivalt (OT),

⁸² Grossman, Gregory: *The Second Economy of the USSR. Problems of Communism*, 1977, 9. sz. 25. o.

⁸³ Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovakról és a számokról. Adalék a második gazdaság hazai esztörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 706. o.

⁸⁴ Az eredeti szöveg: *"being in some significant respect in knowing contravention of existing law."* Grossman, Gregory: *The Second Economy of the USSR. Problems of Communism*, 1977, 9. sz. 25. o.

hogy készítsen előzetes tervek egy gazdasági reform kivitelezéséhez, ennek sikeressége érdekében pedig külön foglalkozzon a második gazdaság kifehérítésének kérdésével.⁸⁵ Sik külön kiemeli, hogy egyrészt a kifehérítésnek az idézőjelbe tétele a „*minicenzúra talán utolsó fázisa volt*”⁸⁶, másfelől Róbert Péter szerint hasznosabb lett volna eleve „*másfelesítésről*”⁸⁷ írni, mivel a kifehérítés szerinte az első gazdaság háziasítását, emberléptékű racionalizálását fejezi ki, míg ez az állami elvárás sokkal inkább a feketegazdaságot érinti.

Nem gondolom, hogy a fekete gazdaság teljes egészében ekvivalens lenne a második gazdasággal, ám nagyon jelentős közös metszetük van. Ezt húzza alá a rendszerváltás után Kovách Imre vezetésével működött *Feketegazdaság: intézményesülés és kormányzati magatartás* elnevezésű kutatási program,⁸⁸ amelynek keretében többek között a születő feketegazdasággal és vállalkozói magatartással foglalkozó tanulmány a poszt-szovjet informális piacok, vállalkozások kapcsán a második gazdaság hatását hangsúlyozta.⁸⁹

A szervezett bűnözés fogalma ironikus módon az 1980-as évek első felében jelent meg újra, éppen azt követően, hogy az Országos Tervhivatalnak a második gazdasággal kapcsolatos javaslatait az MSZMP Politikai Bizottsága elfogadta és kivitelezésre továbbküldte a kormányhoz.⁹⁰ A nyilvánosságra került anyagok óriási vitákat és félelmeket gerjesztettek. Többen egyenesen attól tartottak, hogy „a szocializmus bedobta a törülközőt”⁹¹, ám végül 1982. január 1-jei hatállyal életbe lépett a kisvállalkozókról szóló törvény. Ugyanebben az évben a BM ORFK Bűnügyi Csoportfőnöksége átvette és egyesítette a korábban több pest megyei rendőrkapitányság által külön-külön nyomozott sorozat-betöréses ügyeket.⁹²

1982. november 1-jén fejeződött be az ún. Presztízs-ügy nyomozati szakasza, a bűnügy 85 vádlottját a következő években ítélték el jogerősen. 170 bűncselekményt bizonyított rájuk az ügyészség, ebből 147 rendbeli betöréses rablást, illetve ezzel

⁸⁵ Fekete Judit: A puccs mint irányítási rendszer. *Közgazdasági Szemle*, 1990. 5. sz. 559–572.

⁸⁶ Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovacról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai esztörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 706. o.

⁸⁷ Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovacról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai esztörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 706. o. (13-es lábjegyzet)

⁸⁸ OTKA 20221 számú kutatás (Feketegazdaság: intézményesülés és kormányzati magatartás, kutatásvezető: Kovách Imre)

⁸⁹ Horváth Gergely Krisztián - Kovách Imre: A feketegazdaság (olajkereskedelem és KGST-piac) és vállalkozói Kelet-Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 1999. 3. sz. 28–53. o.

⁹⁰ Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovacról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai esztörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 710. o.

⁹¹ Germuska Pál: „De hát szerint a szocializmus bedobhatja a törülközőt?”. Második gazdaság a Kádár-korszakban. In Germuska Pál – Rainer M. János (szerk.): *Évkönyv XV*. 2008. 1956-os Intézet, Budapest, 2008. 76–77. o.

⁹² Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 96. o.

összefüggésben terhükre róttak okirat-hamisítást, jogtalan külföldre utazást, gépkocsilopást, lőszerezéssel való visszaélést és orgazdaságot.⁹³

Pintér Sándor, az ügy egyik nyomozója a *Belügyi Szemle* számára *Egy bünszövetség felszámolása* címmel letisztázta a nyomozás menetét. Ezen túl az ügy kronologikus követése lehetővé tette, hogy az olvasó (elsősorban a szakmabeli) képet kapjon arról, miként teremthettek meg a szocialista Magyarországon az állami kontroll kijátszásával több milliós vagyonok.⁹⁴ A kor jogi terminusai alapján csak bünszövetségről lehetett szó, de a későbbi, az ügy kapcsán kirobbant vita alapján itt merült fel először a szervezett bűnözés létének lehetősége.

Tonhauser László, az ügyért felelős nyomozócsoporthoz vezetője visszaemlékezései szerint az 1970-es évek végétől megnövekedtek a személyi tulajdon elleni bűncselekmények, különösen a lakásbetörések. „*A helyszínek nyomszegények voltak. Az okozott kárérték is a sokszorosára emelkedett, egy-egy betörésnél nem volt ritka a 4-5-10 milliós kár. A felderítés lehetetlenné vált. Ha egy-egy esetben sikerült is gyanúsítottat produkálni, az begubózott, nem volt hajlandó szóba állni a rendőrséggel.*”⁹⁵ Tonhauser értelmezésében új típusú bűnelkövetési mód honosodott meg Magyarországon. A módszeressé váló elkövetők biztos információk alapján dolgoztak. A felderítés ellehetetlenülését a bűnözői hálózatok megerősödése okozta. Amennyiben egy bűntársuk, vagy valamilyen részlegesen a hálózathoz kapcsolódó személy került letartóztatásra, akkor az ő családjaikat pénzzel, csomagokkal látták el. A hozzátartozókon keresztül pénzzel vagy más eszközzel továbbra is befolyásolták őket. Jó ügyvédek biztosítottak minden tag és érintett számára a nap bármely órájában.⁹⁶

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának adminisztratív ügyekért felelős titkára, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) vezetője, az igazságügyi miniszter, a legfőbb ügyész, a belügyminiszter, illetve a legfelsőbb bíróság elnöke egy nem nyilvános keretek között működő, valamint pozícióiknál fogva kiterjedt informális hatalommal rendelkező tanácsot működtettek 1957-től egészen a rendszerváltásig. Praktikus megoldássá vált, hogy a különböző állami szervek vezetői, mint az igazságügyi és büntető igazgatás hatóságok valamint az állampárt képviselői közötti együttműködés ezen a fórumon keresztül jöjjön létre.

A Koordinációs Bizottság havi rendszerességgel ülésezett az aktuális bűnügyi és igazságszolgáltatást érintő kérdések kapcsán. Az 1983. február 7-én tartott ülés második

⁹³ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 48. o.

⁹⁴ Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 96-103. o.

⁹⁵ Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 100. o.

⁹⁶ Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 101. o.

napirendi pontja szerint Szilbereky Jenő, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke tartott tájékoztató jelentést „*a sokvádlottas [sic], kiemelkedő jelentőségű büntető ügyekben [sic] az időszerűség megvalósításának akadályait kapcsolatos tapasztalatokról*”.⁹⁷ A tájékoztató jelentés a Presztízs-ügy miatt született meg, Tonhauser visszaemlékezései szerint a belügyi vezetés csak a nyomozás lezárulásáig támogatta a szervezett bűnözésre vonatkozó elképzeléseiket, és az emiatt létrehozott nyomozócsoporthoz is felozlatták az ügy végeztével.⁹⁸ A tájékoztató jelentés ennek szellemében még a bünszövetség kifejezést is kerülte, noha az a korszak jogi szabályozása szerint a bűncselekmények szervezett elkövetését jelenti.⁹⁹ Ehelyett a jogilag legneutrálisabb „*sokvádlottas*” fogalmat használta a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke, hogy kifejtse a jogi szempontból kissé bikkfanyelvi, az időszerűség megvalósításának teóriáját. Ez koncepció az ügyek nyomozati és bírósági szakának meggyorsítását kívánta elérni.

A bizottság elfogadta a jelentést, valamint négy pontba szedte a jövőbeni terveket. Az első pont szerint a „*sokvádlottas*” ügyeket már a nyomozati szakaszban elkülönített ügyekre kell bontani, hogy így kerülhessenek bíróság elé. Értelmezése szerint ez a záloga, hogy az eljárás ne ütközzön más nehézségekbe. Ezt nem részletezik, de praktikus politikai szempontokat lehet feltételezni. Az elkülönítésnek köszönhetően a bünszervezetek tagjainak együttműködése és érdekközössége a jogi percepció szempontjából csupán viszonylagos érdekbeli hasonlóságokká válik.

A második pont szerint ha semmilyen formában sem lehetséges az méretes ügyek szétdarabolása, akkor minden esetben öttagú bírói tanácsnak kell eljárnia. Az e mögött meghúzódó cél szoros összefüggésben áll a harmadik, C ponttal, miszerint az Igazságügyi Minisztériumnak vizsgálnia kell, van-e lehetőség a bíróságok ítéletszerkesztési gyakorlatának, módszereinek egyszerűsítésére. Magyarán, amennyiben nem úszható meg egy nagy bünszervezettel kapcsolatos bírósági ügy, azt érdemes minél előbb lefolytatni és ítéletet hozni. A médiának ezáltal is kevesebb ideje legyen az adott ügyekkel foglalkozni.

A negyedik és egyben utolsó pont rendkívül talányosan lett megfogalmazva. „*Az eljáró szervek vezetői kísérik figyelemmel a nagyterjedelmű [sic] ügyek elintézését és biztosíták az időszerűséget*.”¹⁰⁰ Amennyiben a két tagmondat között logikai kapcsolat van,

⁹⁷ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető. (internetes elérhetőség: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf)

⁹⁸ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 48-52. o.

⁹⁹ „*Bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik*” 1978. IV. törvény, IX. fejezet: Értelmező rendelkezések 137. § 6.

¹⁰⁰ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető. (internetes elérhetőség: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf)

úgy a „figyelemmel kísérés”, mint az ellenőrzés célja feltehetően az időszerűség biztosítása. Ez pedig nem más, mint a bünszervezetben, de jogilag csak bünszövetségben elkövetett bűnelkövetéses ügyek¹⁰¹ lehető legrövidebbre zárása.

A napirend végén felsorolják, hogy pontosan mivel is lehet ezt elérni: a hosszadalmas nyomozati eljárások, tehát a bizonyítási szakasz lerövidítésével. Ez alapvetően egyet jelent a terjedelmes vádiratok lerövidítésével, hiszen a hatóságok részéről „*úgyis minden egyes ügyben tapasztalható a túlbizonyításra való hajlam*”.¹⁰² Feltehetően a szöveg írója nem volt tisztában azzal, hogy amit kritikának szán, az sokkal inkább implicit dicséretként tűnik majd az olvasó szemébe. Továbbá a védőügyvédek hajlamosak elhúzni az ügyeket, ez ellen fel kell lépni, ahogy „*a több ezer oldalas vádiratok, illetve több száz oldalas ítéletek*”¹⁰³ is feleslegesek.

Az igazságszolgáltatás részéről a szervezett bűnözéssel kapcsolatos társadalmi képzetek felszítását megakadályozó fő taktika egy preventív elképzelés, miszerint az állampolgár lehetőleg ne is értesüljön ilyen típusú ügyek létezéséről.

A tájékoztató jelentéshez kapcsolódó egyik utolsó megjegyzés szerint javítani kell a munkakapcsolatot a bűnüldöző szervek alacsonyabb beosztású vezetői és az igazságszolgáltatás más ágaiban dolgozók, valamint bírák és ügyészek között. A megjegyzés oka nagy valószínűséggel Tonhauser László, a Presztízs-ügyért felelős vezető volt, aki többször összetűzésbe került a nyomozás során a belügyi vezetőkkel az eset értelmezése során. Tonhauser elkötelezetten állította, hogy létezik magyar alvilág, amit a vezetők viszont nem kívántak elismerni.¹⁰⁴ Az államvédelmi hatósággal is komoly ellentétek alakultak ki, amikor egy-egy gyanúsított eljárás alá vonását megakadályozták államérdekre hivatkozva. Az említett konfliktusok vezettek odáig, hogy a magyar szervezett bűnözés egy prominens alakja megszólaljon a nyilvánosság előtt.

Tonhauser visszaemlékezéseiben hangot adott annak a feltételezésének, hogy az államvédelem egyes vezetői támogatták ezeket a bűnözői hálózatokat, hogy külföldiekkel kapcsolatos információkhoz jussanak így hozzá.¹⁰⁵ Az államvédelem egyik tisztje a későbbiekben a jó kapcsolat helyreállítása érdekében hivatalos formában engedélyezte a

¹⁰¹ Jogdogmatikailag a bünszervezetet a bünszövetségtől az választja el, hogy az előbbi több, szervezeten elkövetett cselekmény esetén áll fenn, amely így rendszeres jövedelmet biztosít a bűnelkövetőknek. Az utóbbi viszont csak egy vagy két szervezeten elkövetett bűncselekmény esetén áll fenn.

¹⁰² Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető. (internetes elérhetőség: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf)

¹⁰³ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető. (internetes elérhetőség: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf)

¹⁰⁴ Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 125. o.

¹⁰⁵ Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 110. o.

nyomozócsoporthoz, hogy az egyik nagyvilági életet élő tippadót elfoghassák. Azonban Tonhauser nem bízott a segítségnyújtásban, így határozottan kért erre a személyre, aki a hivatalos irat érkezését követően órákkal valóban át akart menni a határon Ausztria felé. A férfi elfogását követően minden kihallgatáson részt vettek az elhárítás tisztjei. Az egyik ilyen alkalommal a gyanúsított megkérdezte, vajon mennyi esélye lesz a tárgyaláson. Tonhauser válasza: annyi, mint „*Szálásnak a fő tárgyaláson*”. A kiszólása miatt az államvédelmi tisztek bepanaszolták a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatánál.¹⁰⁶ A rendőri vezetőket továbbá az szintén zavarta, hogy a Tonhauser által vezetett nyomozócsoporthoz vizsgálódott abban az ügyben is, vajon az áldozatok, károsultak miként jutottak a több milliós értékeikhez. Ezeknek a kétes, más bűncselekményekből származó vagyonok eredetére a rendőri vezetők a nyomozást már nem kívánták kiterjeszteni.

A második gazdaságban dolgozó különböző személyeket a Presztízs-ügyben szereplő bűnözők nagyrészt ismerték, vagy valamilyen kapcsolatukon keresztül információkat szereztek az általuk nem ismert áldozatokról. Vajon ezen maszek, második gazdasághoz kapcsolódó emberek vagyonosodását miért akarta a nyomozó hatóság figyelmen kívül hagyni? A valószínű magyarázatot Tamás Ervin interjúkötete adhatja meg, amelyben a siófoki kapitány a második gazdaságban, pontosabban a vendéglátóiparban dolgozó személyekről nyilatkozik. „*A szerződéses boltoknál még valamire kell vigyázni: az orgazdaságra. A »megpattintott« árak gyorsan gazdát cserélhetnek, a lebukás veszélye pedig – a szabadabb árubeszerzés miatt – jóval kisebb, mint a gebineseknél vagy a szoros elszámolású üzletekben.*”¹⁰⁷ Feltehetően komoly politikai problémákat okozott volna, ha a fentebb már említett, 1982. január 1-jén bevezetett kisvállalkozási törvény hatálya alá eső sértettek törvénytörő magatartását is vizsgálták volna.

A fenti rendőri vezetői utasítások Tonhauser visszaemlékezése szerint inkább politikai megfontolásból születhettek, ám hivatalosan ez a nyomozás elhúzódásának megakadályozása érdekében adott nyomozástechnikai utasítás volt. Tonhauser megfogalmazása szerint: „*Tekintettel arra, hogy az ügyvédek mindent megtettek annak érdekében, hogy akadályozzanak bennünket – engem nyolcszor jelentettek fel a katonai ügyészségen – szerettem volna viszonzni a kellemetlenséget. Az egyik gyanúsított [J. R.], akit becsapott az ügyvédje, megszólalt.*”¹⁰⁸ J. R. írásban tett nyilatkozatát a magyar szervezett bűnözés

¹⁰⁶ A rendőri köznyelvben „belbi”-ként hivatkoztak rá.

¹⁰⁷ Tamás Ervin: *Szerződő feleim*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988. 109. o.

¹⁰⁸ Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 111. o.

kialakulásáról a fenti bosszúságok miatt jelentette meg a *Belügyi Szemlében Szervezett bűnözés?* címen.

A magyar alvilág egyik prominensének médiabeli megjelenését Tonhauser fenti értelmezése szerint az igazságszolgáltatásban dolgozó személyek elégtelen, illetve a felderítést hátráltató magatartása okozta. Tonhauser a rendszerváltás után saját visszaemlékezésében adott számot a Presztízs-ügy folyamatáról. A következőkben elméleti szakirodalom bevonásával kívánom elemzés tárgyává tenni Tonhauser memoárját.

A lejeune-i elképzelés, az *önéletrajzi paktum* szerint a címdalton szereplő név, ez esetben Tonhauser László és a szövegben, illetve a fenti idézetekben szereplő egyes szám első személy közötti összhangot az olvasó maga teremti meg.¹⁰⁹ A visszaemlékezés hiába íródott a rendszerváltást követően, a K. Horváth Zsolt értelmezése szerint az információt megvonó illetve csepegtető mechanizmus révén működésbe lépő túlinterpretálási szándék nem ismeri (fel) a köztörténeti határpontokat, hiszen számára azok nem tisztázzák, inkább csak bonyolítják, új jelentésréteggel ruházzák fel a már meglévő értelmezést. Ha ennél a pontnál beemeljük a foucault-i diskurzuselméletet,¹¹⁰ akkor a visszaemlékezésben szereplő első szám első személy valójában egy olyan diskurzus részese, amelybe a túlinterpretáló szándékoknak megfelelően inkább belekerült, és anélkül formálja, alakítja ezt a diskurzust, hogy annak létrejöttéhez, létehez egyértelmű viszonya lenne – legalábbis saját szövege alapján. A politikai és hivatali titkok, összeesküvések túlbujánzása az igazságszolgáltatás szervezett bűnözéshez fűződő viszonya, illetve az államvédelmi hatóság és a politikai vezetés titkolt összefonódásai miatt egy diszkurzív világot hoz létre. Ebben Tonhauser írása hiába támaszkodik saját tapasztalataira, írásos dokumentumokra, a szövegében szereplő nevek, fogalmak, önmagukban hívószavak, és túlmutatnak az írásban szereplő jelentésükön. Így az *önéletrajzi paktum* egyik oldalán szereplő teljes tulajdonnév a továbbiakban valami többre reflektál, mint amit egyes szám első személyben narratív konstrukcióban Tonhauser László elmond és értelmez. Ilyen értelemben az *önéletrajz*író autonómiájának agóniáját olvashatjuk a könyv lapjain, anélkül, hogy a szerzője tudna róla.

„A Tonhausert a kilencvenes években hallottam a tévében, ahogy a szervezett bűnözésről beszél, de nem igazán lehetett tudni mi igaz belőle, mígnem a kétezres évek elején a Miniszterelnöki Hivatalba összehívtak minket, több mint ötven büntetőjoggal, kriminológiával foglalkozó szakembert, és közölték... ma is emlékszem a számra, hogy 57

¹⁰⁹ Lejeune, Philippe: *On autobiography*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1989. 5–8. o.

¹¹⁰ Foucault, Michel: A diskurzus rendje In: *Holmi* 1991. 6. sz. 868-889. o.; Carlson, David: *Autobiography In: Dobson, Miriam – Ziemann, Benjamin (ed.): Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. Routledge, London – New York, 2010. 179–182. o.

szervezett bűnözői csoport van. Magamban az első kérdésem az volt, hogy akkor eddig mi a fenét csináltak?”¹¹¹ A fenti interjúrészlet a túlinterepretáló, összeesküvésre hajló diskurzussal szemben, a hivatalosnak tekinthető, intézményesült gondolkodási módra szolgáltat példát. A „nem igazán lehetett tudni mi igaz belőle” részlet megvilágító erejű abból a szempontból, hogy a Tonhauser visszaemlékezéseiben szereplő feltételezések, elképzelések nem információcepegtető szándékuk miatt maradtak kifejtetlenek, hanem bizonyíthatóság hiányában. Tonhauser még a legvalószínűbb, de bizonyíthatatlan kapcsolódásokat is inkább humorba csomagolja: „Mit tesz isten, aznap este értesítettek, hogy az őrizetbe venni tervezett személyünk (ti. a fentebb említett tippadó, akit az államvédelem engedélyezett elfogni) ki akar lógni az országból.”¹¹² Foucault-i értelemben a diskurzus teszi lehetővé, illetve engedi meg az önmeghatározást. Viszont ebben az esetben a szocialista és rendszerváltás utáni média viszonyok között felvethető a kérdés, hogy a szerző által megírt alanyi pozícióból a diskurzus megváltozása miatt mennyi látszik?

Foucault *A diskurzus rendje* című művében fejti ki, hogy a diskurzus valamely kijelentésének szintjén az igaz és a hamis nem önkényes vagy erőszakos. Viszont más szinten, ha feltesszük a kérdést, vajon az igazságvágyunk miként változott, akkor „valamiféle kizáró [...] rendszer körvonalait látjuk”.¹¹³ Tehát amennyiben történetileg nézzük az igazság kérdését, lehetséges kizáró eljárás. Foucault szerint ennek a legközvetlenebb jele a tilalom, a kimondás tiltása. Álláspontom szerint a szocialista időszak médiájában az információcepegtetés által gerjesztett túlinterepretáló mechanizmus miatt a kimondás ténye helyett egyre nagyobb hangsúlyt kap a kimondás hogyanja. Lassan a kontextus sugallja a tabut, amíg a tabu önmagában kizáródik és láthatatlan marad, addig az attribútumai a médiában megjelenhetnek. Vagyis a befogadói oldal percepcióját igényli a tabu meg(s)értése.

Az 1980-as évek elején Tonhauser a *Kék fény* című tévés bűnügyi magazin egyik állandó szakértője volt. A Presztízis-ügy egy-egy érdekesebb szeletét meg is lehetett mutatni a szélesebb nézőközönség számára, mint a betörés bérelt autókkal, vagy a tíz milliót érő fogások. A magyar alvilág létére utaló történetek annak explicit elismerése nélkül a nézőközönség széles köre számára fogyaszthatónak ítéltetett a kultúrpolitika részéről. A szervezett bűnözés kialakulásának története viszont a nézők ilyen széles rétegét elérő médiafelületen nem kerülhetett bemutatásra.

¹¹¹ Interjú L. J. ny. rendőr alezredessel. Készítette: Bezsenyi Tamás, 2014. 01. 18.

¹¹² Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 110. o.

¹¹³ Foucault, Michel: *A diskurzus rendje* In: *Holmi* 1991. 6. sz. 871. o.

A *Belügyi Szemle* hiába volt egy szűkebb, de szakmaibb médiaszintér, a cím (*Szervezett bűnözés?*) végén szereplő kérdőjelre még itt is szükség volt. A cikk első néhány bekezdésében Tonhauser összefoglalja a Presztízs-ügy jelentőségét. Minden gyanúsítottól megkérdezték, hogy mi a véleménye a szervezett bűnözésről, létezhet-e ilyen Magyarországon. J. R. gyanúsított véleményét magnóra rögzítették, a szerző szerint az elkövető „*válaszainak az összegzése jól szemlélteti a bűnözői álláspontot*”.¹¹⁴ Ez a kitétel a későbbiekben komoly támadási felületet szolgáltatott, főként a cikkekre reagáló védőügyvédek részéről. Történeti szempontból viszont megítélhetetlen, hogy vajon mennyiben változtatott a szövegen Tonhauser László. Feltehető, hogy kevésbé, máskülönben a szervezett bűnözés tényét inkább tagadni igyekvő rendőri vezetők rá tudtak volna mutatni a ferdítések, hazugságok konkrét helyeire.

J. R. szerint Magyarországon már létezik szervezett bűnözés, de még nem érte el minden szempontból azt a szintet, amit az emberek maffia tevékenységnek gondolnak. Az átlagemberek tudásának és szempontjainak a beemelése arra utal, hogy a szervezett bűnözésről való gondolkodás még a bűnelkövető részéről is a nyugat-európai, amerikai filmek és könyvek által sugallt képen alapul. Különbözik miért lenne fontos szempont a magyar szervezett bűnözés megítélésénél, hogy mit tartanak annak az átlagemberek, hacsak nem a hétköznapi filmes és irodalmi tudáson alapszik saját összehasonlítási alapja is.

A betörésekkel kapcsolatban vannak részletes információi. „*A betöréseknél például... kijelölik az elkövetőket és biztosítják az alibiüket arra az időre, amíg a bűncselekményt végrehajtják.*”¹¹⁵ A szervezett bűnözés vagyon elleni bűncselekményekre fókuszáló vezetői a mondatból hiányoznak. Az általános vagy régebbi nyelvtani kifejezéssel élve rejtett alanyként háttérben maradó vezetőkről későbbiekben se tudjuk meg, hogy az elkövetők kijelölésén és az alibi szavatolásán túl milyen pozícióval rendelkeznek a hálózatban. Jól kiépített orgazda hálózat vásárolja fel az értéktárgyakat, valamint gyorsan reagáló csapat felel a bizonyítékok eltüntetéséért.

A szervezett bűnözés fenntartásában nagy szerepet játszanak a védőügyvédek. J. R. állítása szerint ez nem csupán az ő véleménye, a „*nagymenő srenkesek*”¹¹⁶ ugyanígy vélik. A srenkes a börtönszlengben a srenkel, betör igének a főnévi alakja, jelentése betörő.¹¹⁷ A kiskapukat kihasználó védők jogilag, formai szabályrendszert követve szabályosan járnak el.

¹¹⁴ Tonhauser László: *Szervezett bűnözés? Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

¹¹⁵ Tonhauser László: *Szervezett bűnözés? Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

¹¹⁶ Tonhauser László: *Szervezett bűnözés? Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

¹¹⁷ Szabó Edina: *A magyar börtönszleng szótára*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 194. o.

Olyan trükköket alkalmaznak, amellyel „zsákcába lehet juttatni a nyomozást”.¹¹⁸ Tonhauser maga is elismerte, hogy többek között a védők viselkedése miatt jelentette meg az elkövető vallomását, így a nagymenő srenkesek véleményének hozzátétele, mint megerősítő gesztus fontos lehetett a szöveg szerkesztésénél. Az elkövető hozzáteszi, hogy ennek az ügyvédi tudásnak komoly pénzbeli értéke van, így az ilyen ügyekkel foglalkozó jogászok óriási haszonra tesznek szert.

„Én részt vettem az ügynevezett alvilág életében. Vannak olyan kapcsolataim, amelyek személyes baráti – idézőjelbe téve a barátit – kapcsolatok voltak, így egy és más a tudomásomra jutott.”¹¹⁹ Ebben az idézetben szereplő „ügynevezett” szintén az átlagember filmes és irodalmi tapasztalata alapján válik ügynevezett alvilággá, viszont a nyugati szervezett bűnözéssel való, számára is jobbára feltételezéseken alapuló összehasonlítással szemben a hazai pálya révén a beszélő tisztában van az átlagember tapasztalatával és annak magyarországi valós megfelelőjével. A baráti szó idézőjelbe tétele azt feltételezi, hogy az illegalitás világában kialakított kapcsolatokat a formális munkahelyi kapcsolatokhoz hasonlóan a közös érdek és munka kötötte inkább össze, mint az ezen túlmutató összetartozás érzése. A bűnelkövető romantikája helyett a jól szervezett informális világ realitása rajzolódik ki a gyanúsított elbeszéléséből.

A hetvenes években kvarcórák, farmerok és egyéb státuszszimbólumnak vagy luxuscikknek tekinthető tárgyak csempészéséből több csoport meggazdagodott, az elítélt elbeszélése szerint főként a Keleti pályaudvar körül dolgozó valutakereskedőkkel együtt. A feketekereskedelem fellendülését követően a csempész csoportok már nem érték be a százas tételek tízezer forintos haszonnal való továbbadásával, hanem a félmilliós profitot jelentő üzleteket kezdték el preferálni.

A hetvenes évek végére „a menő nepperek, kiskereskedők és mások, akik részt vettek ebben, olyan komoly anyagi háttérre tettek szert, ami már ingerlő volt. Közben felnőtt egy korosztály, akiknek nem jutott ebből... ha ezeknek ennyi van, és nem tiszta úton jutottak hozzá... csak úgy lehet megszerezni, ha kiraboljuk őket.”¹²⁰

J. R. lényegében összefoglalta a Kádár-kori informális-illegális világ osztálykonfliktusát, amelyet képletesen szólva bűnöző proletárok forradalmi rablássorozata változtatott meg. A forradalmi változás internacionalista vonulata is jelen volt, minthogy a nyugati országokban élő disszidensek együttműködtek ezekkel a szervezett bűnözői

¹¹⁸ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

¹¹⁹ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

¹²⁰ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 49. o.

csoportokkal. Az elrabolt ékszerek és műkincsek felvásárló piaca a nyugati országok voltak elsősorban, ahol a disszidenseken keresztül tudtak jelen lenni.

A gyári munkások nem kapcsolódnak ehhez az informális világhoz, viszont a második gazdaságban élő és dolgozó kiskereskedők és maszekok már rendelkeznek olyan pénzüsszegekkel, hogy befektethessenek műkincsekbe vagy legális boltokba és üzletekbe, amelyekben a pénzt tisztára lehet mosni. Az ügyvédek és a kereskedelmi vezetők révén az értelmiség is érintett J. R. álláspontja szerint. Ugyanakkor a hierarchia alacsonyabb fokán álló üzletkötők a könnyebb külföldre jutás miatt szintén vásárlót tudnak találni az értékekre, valamint előre meg tudják mondani, hogy mit érdemes lopni, mire van éppen kereslet.

J. R. elmondása szerint megközelítőleg ötven-hatvanezer ember él és dolgozik a magyar alvilágban, amiből öt-tízezer ember eltérő informális hatalmi háttérrel vezetője valamelyik hálózatnak, alegységnek. A szellemi szabadfoglalkozásúak és a második gazdaság különböző szereplőivel együtt kevesebb, mint százezer ember érdekelt a magyar alvilág működtetésében.

A balatoni üdülések (lehetőség szerint új autókon), illetve a budapesti éjszakában ismert, prostitúciós hálózattal rendelkező szórakozóhelyek egyaránt lehetőséget teremtettek a különböző csoportosulások közötti együttműködésre. A gyanúsított vallomása szerint a fent említett idézőjeles baráti kapcsolatok ezeken a helyeken jöttek létre. A szórakozásra, státuszszimbólumok bemutatására lehetőséget adó helyszínek egyben piacokként is működtek, ahol a szereplők között létrejövő új adásvételi vagy munkakapcsolat különböző illegális cselekményekben valósult meg. A kialakuló érdekszövetségek nem bontódtak fel a lebukás után sem, hanem a hálózat szabadlábon lévő tagjai támogatták a bent ülő családját. A lebukottak meghatározott ügyvédi kört használtak a büntetőügyeknél. A hivatalos honoráriumon túl, szóbeli megállapodás alapján a kérdéses betörésből szerzett bevételnek átlagosan az ötödét adták át az ügyvédnek a védelemért és az elkövető kinti ügyeinek intézéséért cserébe. J. R. értelmezésében az ügyvédek a betörés részesei, hiszen a zsákmány nagysága alapján részesülnek díjazásban. A család támogatása egyfelől azt jelenti, hogy van már egy komoly törzstőke, amelyhez szükség esetén hozzányúlhatnak, másrészt egyfajta fizetett szabadságként a család ellátására ugyanúgy hangsúlyt helyeznek, akár egy szociálisan érzékeny, erős szakszervezeti háttérrel rendelkező munkahelyen.

A gyanúsított beszámolóját követően Tonhauser külön kiemelte, hogy a „vezéregyéniségek érdekében folyamatosan [...] azonos védőügyvédek jártak el.”¹²¹ Az

¹²¹ Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 51. o.

iménti idézet is jól illusztrálja Tonhauser erkölcsi szempontú megközelítését. Hiszen számára a védő több tárgyalás-sorozat után is rendíthetetlen kitartása azt bizonyítja, hogy az ügyvéd nem az ártatlan személy igazát kívánja bizonyítani, hanem az aktuális bűncselekmény következményeit szeretné csupán csökkenteni. A magyar alvilág ún. bűnözői internacionalizmusára jellemző, hogy az ügyvédi díjazásokat sok esetben külföldről, átutalással fizették. Egykori zárkatársak hamis tanúzásra és alibi biztosítására való rábírása megszokott mechanizmusként működött. Az üzleti tárgyalásaikat meghatározott szórakozóhelyeken tartották, bejáratott törzsvendégekként, ahol, ha telefonon kereste őket valaki a pincér gyakran úgy kiáltotta el magát: „*Valamelyik betörő menjen a telefonhoz!*”¹²²

A közveszélyes munkakerülés vétségének elkerülése érdekében lefizettek kiskereskedőket, maszekokat, akik papíron foglalkoztatták őket. A későbbiekben olyan szerződéses üzleteket béreltek, ahol ez már nem is volt probléma, mivel házas társuk vagy más munkavállaló végezte a munkájukat. A szerencsejáték és egyéb fényűző, sok pénzt megmozgató szenvedélyeik kielétele érdekében IBUSZ lakásokat béreltek, így a külföldiek között nem volt feltűnő az általuk költött pénz.¹²³

Lényegében szinte teljesen függetleníteni tudták magukat a lakosság általános gazdasági-társadalmi helyzetétől, valamint az ezzel összefüggő problémáktól. A saját hazájukban kvázi-külföldiként tudtak élni. A magyar szervezett bűnözés létrejötte magában rejtette annak a tragédiáját, hogy a szükségletek kielégítésének voltak az állam által nem kontrollált színterei is, mint a Bosnyák téri,¹²⁴ valamint más, szinte teljesen illegális formában működő piacok. Az ezeken a helyeken a kereskedelem révén szerzett haszon a korábbi, polgári korszak műkincseibe fektetve konvertibilis valutaként működött a bűnöző csoportok számára. A szocialista államhatalom számára láthatatlan és ellenőrizhetetlen hálózat profitszerzését nem befolyásolta az ország gazdasági állapota, és teljesítési mutatóit, működését fenn tudta tartani tagjainak börtönbe kerülése esetén is.

Dr. Csiba István vezérőrnagy és Dr. Bodor Endre alezredes ugyanennek a *Belügyi Szemle* számnak az első írását jegyezték *A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban* címmel. A szervezett bűnözés létének elismerése helyett úgy állították be, hogy csupán szervezeten elkövetett bűncselekmények történtek az utóbbi években. Tehát olyan sorozatbetörések, amelyeknek nincs hosszú távú következménye. A betöréses rablásokat is valójában a szocialista modernizáció egy nem kívánt mellékjelenségének tekintették. A teljes

¹²² Pintér Sándor: Egy bünszövevény felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 100. o.

¹²³ Pintér Sándor: Egy bünszövevény felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 100–101. o.

¹²⁴ László-Bencsik Sándor: *Bosnyák téri színházjáratok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 225–226.

foglalkoztatottság, a házfelügyelői rendszer megszüntetése tette részben lehetővé az ilyen rablásokat. Az életszínvonal emelkedése miatt megnövekedő üdülési időszakok és a hétvégi telkek vásárlásának a lehetősége jelenti a további kockázati tényezőt a szerzők szerint.¹²⁵ A tanulmány egyáltalán nem veszi figyelembe a magyar szervezett bűnözői hálózatok második gazdaságban rejlő anyagi háttérét, valamint figyelmen kívül hagyja, hogy többségében konkrét értékekért hatoltak be pontos tippek alapján. Vagyis szó sincs a szocialista életszínvonal növekedése okán emelkedő számú szezonális bűncselekményekről.

A két hónappal későbbi számban Balla Péter bíró *A tippadás jogi megítéléséről* című szövegében már azt boncolgatta, hogy az elmúlt években saját bírói tapasztalata alapján észlelte a bűncselekmények szervezettségét, tényleges bizonyításának nehézségeit. Szembesült a jogilag láthatatlan elkövetők megjelenésével, mint amilyenek a tippadók, akik állítása szerint bűnsegédként és felbujtóként egyaránt részt vállaltak a bűncselekmény előkészítésében is.¹²⁶

A következő év tavaszán a Presztízs-ügyben érintett védőügyvédek indítottak támadást Tonhauser László ellen. A szervezett bűnözés helyett ők szervezett hangulatkeltést véltek felfedezni az elkövető véleményének nyilvánosságra hozása mögött.¹²⁷

Véleményük szerint a rendőrtiszt ügyes újságírói fogással a gyanúsított nézőpontjaként tünteti fel a sajátját. „Egy hencegő bűnöző hihetetlenül választékos, jól megfogalmazott vallomását idézve teszi személytelenné mondanivalóját.”¹²⁸ A hencegő jelzővel burkoltan utalnak a vallomást tevő hazug mivoltára. A vallomásának kifinomult jellegére vonatkozó megjegyzés pedig implicit módon jelzi, hogy nem az ő szavairól van szó. Fentebb már említettem, hogy Tonhauser úgy vezeti be a J. R.-től származó idézetet, mint válaszainak összegzését. Cikkük további mondataival nyomatékosítják, hogy itt feltehetően nem csupán kompilációról van szó, hanem tételes hazugságokról. Szóbeli helyzetet idéző módon meglepetésként értékeli, hogy egy rendőrtiszt hisz a gyanúsítottnak. A rendőri bizalom ilyen formája a szerzők szemében a bűnelkövetők oldalához közelíti Tonhausert, aki nem kételkedik a gyanúsított elmondásában, hanem még – igaz saját munkatapasztalatai alapján – ki is egészíti, meg is erősíti azt. Számon kérik a rendőrtiszten az ügyvédekkel szembeni negatív általánosításait, amiket a gyanúsított szájába ad véleményük szerint. (A cikk

¹²⁵ Dr. Csiba István – Dr. Bodor Endre: A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi Szemle* 1983. 9. sz. 4-5. o.

¹²⁶ Dr. Balla Péter: A tippadás jogi megítéléséről. *Belügyi Szemle* 1983. 11. Sz. 55–57. o.

¹²⁷ Horváth Jenő - Bánáti János - Jacsó István: Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulatkeltés? : hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez *Belügyi Szemle* 1984. 3. sz. 50–52. o.

¹²⁸ Horváth Jenő - Bánáti János - Jacsó István: Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulatkeltés? : hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez *Belügyi Szemle* 1984. 3. sz. 50. o.

íróinak felületességére utal, hogy végig vizsgálóként hivatkoznak Tonhauserre, noha ő egész pályafutása során operatív tisztként dolgozott.)¹²⁹

Tisztában vannak vele, hogy Tonhauser erkölcsi szempontból ítéli el őket, mivel nem készítetik védencüket beismerésre. Véleményük szerint felesleges jogelméleti érveket sorakoztatni, elég azon eljárásjogi alapelvet idézni, miszerint az ügyvéd jogosult minden legális eszközt bevetni a védelem érdekében. A hármas szerzőpáros érvelése alapján az ügyvéd formailag csupán jogosult, de erkölcsi szempontból inkább arra kötelezett, hogy minden megengedhető eszközt beessen. „*A bűncselekmény elkövetésének tényét a nyomozó hatóságnak kell bizonyítania.*”¹³⁰ Ebben a kérdésben a rendőr és a védő közötti eltérő igazságok, igazságvágyak konfliktusa rejtőzik. A védőnek a cikk szerint nem feladata az objektív igazság feltárása. A nyomozó viszont kötelezett a megtörtént bűncselekmény feltárására. A látszólag erkölcsi kérdés mögött valójában az igazságszolgáltatási rendszerben a szervezett bűnözés miatt láthatóvá vált diszfunkcionalitás problematikája húzódott meg. Az ügyvédek ugyanis addig sem beszélték rá védenceiket a beismerő vallomásra, viszont a szervezett bűnözés ilyen mértékű megjelenésével az addig működő és használható bizonyítási eljárások csődöt mondtak – ahogy erre Balla Péter bíró cikke is rámutatott a tippadók kapcsán. A nyomozók ezért semmi másban nem bízhattak, csak a beismerő vallomásokban.

A szervezett bűnözés körül kialakult vita időközben átlépett a folyóiratról a szélesebb értelemben vett közmédiába. Foucault diskurzus elmélete kapcsán már szó volt róla, hogy a szervezett bűnözés mint egy tabu attribútumai (óriási zsákmány, üzleti tárgyalások szórakozóhelyeken, különböző autók használata) megjelenhettek a Magyar Televízió *Kék fény* című műsorában. Ám a *Belügyi Szemlé*ben megjelent cikket követően a tabu egyre nyilvánvalóbbá vált, egyre szélesebb kör kezdett reagálni rá. Az addigi működő mechanizmus, miszerint a tabu tételesen tagadott léte ellenére, annak a kontextus révén való sejtetése értelmetlenné vált. A tabu kimondásra került, egyfajta határfogalommá vált. A szervezett bűnözést tagadni szándékozó rendőri vezetők más módszerhez nyúltak. A tabu fogalmát úgy kezdték el használni, hogy teljesen más kontextusba helyezték, amivel lényegében újradefiniálták a szervezett bűnözést, mint határfogalmat. Az addig a tabut támogató, sejtető szövegkörnyezet helyett megpróbálták a médiában kiépíteni egy, a tabu lényegét kifigurázó kontextust. *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia* címmel Martinkó Károly

¹²⁹ A szovjet, Visinszkij-féle minta alapján az operatív tisztek felderítő munkát végeznek, illetve a bűncselekményeket meghatározható gyanúsítottakhoz kötik, ezután kerül át a vizsgálókhoz, akiknek a feladata annak bizonyítása, hogy a gyanúsított követte el a cselekményt.

¹³⁰ Horváth Jenő - Bánáti János - Jacsó István: Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulatkeltés? : hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez *Belügyi Szemle* 1984. 3. sz. 51. o.

rendőrtiszt, a *Magyar Rendőr* című propaganda kiadvány újságírója a Magyar Rádióban készítette el ún. bűnügyi nyomozati anyagát.

Kantorowitz a középkori uralkodók halálának reprezentációjával foglalkozó, a király kettős teste elméletének analógiájára a tabu kettős testéről beszélhetünk ebben az esetben.¹³¹ Tonhauser cikke mintegy a királyt ábrázoló apró kifaragott bábuként rövidtávon a tabut szimbolizálta, míg a Magyar Rádiónak egy széles tömeget elérő, többször ismételt műsora a tabu hiányát jelentő üres királyi halottas ágyként a tabu létezésének hiányát mutatta fel.

A Martinkó-féle dokumentumjáték felvételére körülbelül két hónappal a Tonhauser cikk megjelenése után került sor, majd 1983 decemberében mutatták be, és a rendszerváltásig több alkalommal megismételték.¹³² A dokumentumjátékban a bűnügyi eset szereplői szólaltak meg, miközben sejtelmes háttérzene szólt. (Az *Angyal* című tévésorozatot először szerzői jogi problémák miatt nem az eredeti, Leslie Charteris által szerzett zenével mutatták be hazánkban, hanem a Martinkó Károly műsorában is hallható magyar átíratú melódiával.) A műsort fejezetekre osztották, az első *A tényállás* volt: Bejelentés érkezett a főkapitányságra, hogy egy békéscsabai családot megölnek, amennyiben nem fizet egymillió forintot. A rendőrtiszt szerint köztudott volt, hogy a megfenyegetettek jó anyagi helyzetben élnek. Több nyugati gépkocsival rendelkező, vásároló munkát folytató családról van szó.

A megfenyegetett családfő című részben az idős férfi meséli, hogy levelet kaptak karácsony előtt, „annyit írt, hogy ő Mickes Joe, a maffia főnöke... és amennyiben nem kap pénzt, egy cigány meg fog döglenni közülünk. Megijedtünk.”¹³³ A lánya az unokájával együtt odaköltözött, a másik unokát pedig minden alkalommal felnőttek kísérték az iskolába. Attól tartottak, hogy valósággá válik, amiket filmekben láttak, és elrabolnak valakit a családból.

A rettegő családtagok részben a családfő felesége beszél arról, hogy az ablakhoz is félve mentek, elhúzva tartották a függönyöket, nehogy lelőjék őket. Biztosra vették, hogy fegyver is van náluk. „Nem vettem én ezt komolytalannak, mivel a tévében lássuk ezt a filmeket [sic], onnan gondoltam, hogy ezt ő is megteszi... amikor a kutyák ugattak, mindnyájan kimentünk az udvarra, mert az utcai ajtót nem lehet bezárni.”¹³⁴ Feltehetően nem egy jól felszerelt házról van szó, ezt erősíti meg az elkövető későbbi vallomása is. A tévé által sugallt kép a nyugati világról teljes mértékben hatalma alá kerítette a családot. A levélben

¹³¹ Kantorowitz, Ernst: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton University Press, Princeton, 1957. További értelmezését adja: Ginzburg, Carlo: *Reprezentáció – A szó, az eszme és a dolog*. In: Ginzburg, Carlo: *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem*. Kijarat Kiadó, Budapest, 2010. 123–140. o.

¹³² Felvétel: 1983.10.19; Szerkesztő: Borenich Péter; Rendező: Kelemen László; Első adás: B 1983.12.12 időpont: 18.38; Ismétlés(ek): 1983.12.29/K/17.30; 1984.11.12/B/17.59; 1986.05.15/K/17.00; 1989.04.27/P/21.05.

¹³³ Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia*. Magyar Rádió, 1983.12.12.

¹³⁴ Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia*. Magyar Rádió, 1983.12.12.

szereplő veszélyek nem tűntek nevetségesnek a hétköznapi tapasztalatukkal összevetve, inkább az megváltoztatta a mindennapi események interpretációit.

Tartottak tőle, hogy egy bandáról van szó, mert „*ezek a maffiák többen vannak... öten... hatan.*” Az egyik lány szerint legalább mindenki fogyott tíz kilót. „*Olyan volt, mintha mindig lett volna itt valaki.*”¹³⁵ A lány szerint a szomszédok semmit se vettek volna észre, bármi történt volna. Mert a házuk egészen az udvar hátuljában van. „*Hiába álltunk kinn az utcán, senki még villanyt se gyújtott.*”¹³⁶ A lányok fenti mondata az állampolgárok közönyössége mellett felveti azt a kérdést, hogy egy ilyen, a család számára veszélyes helyzetben a szomszédok burkolt romaellenesség miatt nem foglalkoztak a családdal, vagy ők is féltek.

Csapda a magyar maffiafőnöknek című részben a családfő meséli, hogy nem értették, miért nem festi be a haját őszre az egyik nyomozó, aki hozzá hasonló, ő a ruháját is odaadta volna, mert egy hivatalos személy mégis jobban tudott volna védekezni, mint ő. Az egész család biztos volt benne, hogy a találkozó helyszínén az elkövetők pisztolyt fognak a hátára és el fogják vinni egy másik helyre, ahol könnyen agyonlőhetik. Végül a családfő vállalta magára, mert nem akarta, hogy a fiataloknak bántódásuk essen. A beöltözésre vonatkozó elképzelés szintén amerikai filmekben látott ötlet számon kérése volt a hazai bűnüldöző hatóságon.

A zsaroló levelek című részben megtudjuk, hogy az elkövető többes számban írt, sőt a levelek végén az egyik lány szerint három vagy négy aláírás is volt. Mindegyik különböző. „*Egy szép, egy csúnya, és egy macskakaparás. Hát ebből is lehetett következtetni.*”¹³⁷

A kikötött kutya rejtélye sejtelmes alcím mögött csupán arról volt szó, hogy egy éjszaka egy férfit láttak, majd később egy karóra kikötött kutyát láttak. Ez a rész egyrészt alátámasztja a babonás hit jelenlétét, másrészt a levél miatt az addig hétköznapiak látszó tapasztalatok átértelmezését.

A színes betűk titka részben a családfő elmeséli, hogy az első két levél újságból kivágott betűkből lett összeállítva. Az öreg férfi azóta se nyugodt, véleménye szerint ezt egyedül otthon nem tudta megcsinálni az elkövető. Ehhez komoly baráti társaságra és nyugalomra volt szerinte szüksége. A családfő tudatlanságát kívánták a szerkesztők ezzel alátámasztani, hogy hosszan idézték az idős embert, aki komoly szellemi munkaként állította be a betűk kivágását és egymás mellé ragasztását.

¹³⁵ Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia.* Magyar Rádió, 1983.12.12.

¹³⁶ Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia.* Magyar Rádió, 1983.12.12.

¹³⁷ Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia.* Magyar Rádió, 1983.12.12.

Az Előkerülnek a kések című alfejezetben a család férfi tagjai szólaltak meg. Állításuk szerint ők kevésbé féltek, mert mindenkinek a keze ügyében volt kés vagy más védekezésre alkalmas eszköz. A félelmet az táplálta, hogy nem tudták hány emberről van szó. A *letartóztatás* részénél derül ki, hogy az utolsó, harmadik levelet az elkövető postán adta fel, Mezőmegyeren, ott a nyomozók már könnyen elkapták.

A gyanúsított édesanyja szerint a gyereke nagyon jó fiú, de romantikus lelkületű és nagyon sokat olvas. Főként krimiket nézett a moziban is. Anyja szerint az lehetett a baj, hogy nem keresett magának barátokat, mert ha velük megbeszéli, akkor ők lebeszéltek volna. A fiúnál hétszáz forint volt akkor is, amikor letartóztatták. Nem volt anyja szerint neki arra szüksége, inkább csak a hecc kedvéért csinálta.

Az enyhítő körülmények összeszedésére is az édesanya vállalkozott, aki hangsúlyozta fia gyávaságát, illetve ember- és állatbarát mivoltát. Szegény, idős asszonyok megsajnálója volt, át is adta gyakran a helyet nekik a buszon. A matematika miatt nem erőltették az iskolát, ezért sikerült elhelyezkednie a postán. *A gyanúsított apja* nem tartja magát elfogultnak, de szerinte erre a fia képtelen lett volna, nem is érti igazán az egész helyzetet, hiszen állítása szerint a TSZ-ben is segített neki paradicsomot szedni. Mindkét szülő a rendes, dolgozó gyerek toposzával próbálta saját gyerekük magatartását bemutatni. Az apa a fiú által elkövetett bűn eredőjét nem annyira gyerekében, mint inkább a bűnözésre fókuszáló média jelenségében találta meg. Lényegében az apa véleményét lehet úgy interpretálni, hogy a jól kidolgozott, valóságosnak mutatkozó médiatermékek megzavarták a szocialista és kapitalista valóságot nehezen szétválasztani tudó fiát.

Az olvasás hátrányai részben az apa mindent a maffia könyvek többszöri elolvasására vezet vissza. A feleségével együtt idézték fel az inkriminált könyvet: *Nem egyformán fizet a maffia*. A könyv valódi címe pontosan: *A maffia nem egyformán fizet*. Nicholas Gage tényfeltáró könyve az amerikai olasz maffiáról szól, a szerző szociális elköteleződése, baloldali beállítottsága¹³⁸ okán is rendkívül lesújtó képet fest a korszak kapitalista világáról, olyan tételmondatok szerepelnek a könyvében, hogy „*A maffiózó Amerikában a férfiúi felsőbbrendűség legfőbb képviselője*”.¹³⁹

Az apa nehezményezte, hogy vacsora után megfürdött és azonnal olvasni kezdte a könyvet. Hiába kérelték szülei, hogy ha már egyszer elolvasta, akkor minek kezdi újra. Édesanyja szerint csak ők foglalkoznak a fiukkal, senki más. Reménykedtek benne, hogy az

¹³⁸ A munkások kizsákmányolásáról, a gyermekmunka embertelenségéről szóló cikkek a példaképek az ő szervezett bűnözésről szóló cikkeinek. Nicholas Gage: *A maffia nem egyformán fizet*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 10. o.

¹³⁹ Nicholas Gage: *A maffia nem egyformán fizet*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 141. o.

új munkahelyén, a postán majd változik a helyzet. A rádióadás idején abban bíznak, hogy a börtönből kikerülve talán a KISZ a szárnyai alá veszi. A kortárs csoport hiányának problémájára a megoldást az anya az állampárt ifjúsági szervezetében látja. A műsor alatt semmilyen politikai indíttatású mondat vagy elgondolás sem szerepel, itt az anya feltehetően az automatikusan kialakuló emberi kapcsolatok hiányát egy formális szervezet teremtette kapcsolati hálóval kívánná ellensúlyozni.

„Hát ennyire látszik, hogy mennyire zöld, éretlen, amikor a táviratot feladta, tudnia kellett, hát ezzel dolgozik, hogy a feladó szerepel rajta.” Édesanyja szerint a fia csak viccnek szánta, az apa ezzel vitába száll, mert a fiuk a második levélben megjelölte a helyet és az időpontot, ahol átveszi a pénzt. Habár mindketten féltik a fiukat, a műsorban vannak ehhez hasonló részek, ahol a postás-maffiózó tudatlanságában megegyező szülők burkoltan vitába szállnak fiú tettének céljával kapcsolatban.

A maffia magyar szindikátusának előzetes letartóztatásban lévő főnöke 1966-ban született, közepes eredménnyel elvégezte a nyolc általánost, majd egy szakközépiskolában kétszer megbukott az első osztályban. Ekkor került a postára táviratkézbessítőnek. *„Elkezdtem olvasni maffiás könyveket, és a végén már annyira beleéltem magam, hogy kíváncsi lettem... hogy Magyarországon valaki elhiszi, hogy létezik maffia. Én azt hittem hülyeségnek veszik.”* Az első levélben bemutatkozott, mint a maffia magyar szindikátusának feje, és pénzt követelt. A második levélben megnevezte a helyet és az időt, ahol át akarja venni az összeget. Azért választotta a Sajtos családot, mert korábban vitt már nekik száz forintos utalványt. *„Ekkor láttam egy fából épült deszkakerítést, egy sárból épült házat, meg egy szekrény lábat, meg egy rossz Zsigulit. Ebből gondoltam, hogy ők rendes cigányok lehetnek, mert összegyűjtik a pénzt. Őket választottam, mert csak őket ismertem.”* Állítása szerint nem tudta, hogy gazdagok-e vagy szegények, de ahol laknak, az alapján inkább szegények. Az utolsó mondata az idézet formában értelmetlennek hat, hiszen levélkézbessítőként több családot kellett ismernie. Ha viszont kiegészítjük a mondatát azzal, hogy: *„Őket választottam, mert [cigányok közül] csak őket ismertem.”* Ebben a formában értelmet nyer. A fiúnak a megrémített család anyagi helyzetére vonatkozó állításait kétségesse teszi, hogy az adás elején megtudtuk: több nyugati kocsival rendelkezik a család, és a városban jó anyagi helyzetben élőknek tartják őket.

Nem ment el a megadott helyre, a megadott időben, mert elaludt. Ezután adta fel a harmadik táviratot postán. Újabb helyet és időt jelölt meg a pénz átadására. A táviratokat kezelő nő a postán elolvasta, de ő nem foglalkozott vele. Nemsokára jöttek érte a nyomozók. Valóban kétséges, hogy mennyire tekintette heccnek a történetet, ha a következő levelében is a pénz átadására szólította fel őket.

A kedélyek megnyugszanak... vagy mégsem címmel zárul a műsor. A családfő egyfelől nyugodt, hogy a fiú börtönben van, másfelől az egész család nyugtalan. Nem lehetnek biztosak benne, hogy vannak-e társai. A lányuk a *Derrick*ben is ilyen típusú ügyeket látott. Az adás végén az apuka felkiált, hogy leginkább a kis Sandokant, a másfél éves unokáját félti. A műsor a családtagok tudatlanságának minél teljesebb megmutatásával igyekszik egyrészt a magyar szervezett bűnözés képét viccként felmutatni, másrészt a roma áldozatok felhasználásával azt is érzékeltetni, hogy ilyen lehetetlen, nonszensz helyzetet csak ezek a tudatlan, műveletlen emberek hihetnek el. Akik pedig ezt gerjesztik, hasonlóan buták lehetnek.

Martinkó Károly műsora túl azon, hogy tagadni kívánja a szervezett bűnözés létét, különböző diszkurzív eszközökkel a magyar romákat mutatja be olyanoknak, akik ebben hinni képesek. Tonhauser László évekig dolgozott úgymond „cigány vonalon” (vagyis olyan bűncselekményekkel foglalkozott, amelyeket feltehetően román követtek el).¹⁴⁰ Saját visszaemlékezése szerint is sokan tartották őt a romákkal túl jó viszonyt ápoló rendőrnek, aki adott esetben támogatja is őket.¹⁴¹ Martinkó kritikája vélhetően cinikus módon arra is utalt, hogy miért hihet Tonhauser a szervezett bűnözés léteiben.

Martinkó Károly Tonhauserhez hasonlóan az „*alvilág egy prominensét*” szólaltatta meg. A Presztízs-ügy gyanúsítottjának nyilvánosságot kapó vallomása a magyar alvilág létrejöttéről tabusértő volt. Az erre adott pro és kontra reakciók a tiltott fogalmat a médiában elbeszélhető határ felé lökték. A rádióműsor inkább a tabu transzformálását segítette elő. A tabu elismerése más kontextusba helyezve az emberi butaság és hiszékenységek példaként merült fel. A mezőmegyeri postás saját ötlete, hogy megnézzé, vajon bárki hisz-e a magyarországi szervezett bűnözés létezésében, a médiában nem tiltottként jelent meg, hanem olyan lehetetlen helyzetként, amelynek a pusztta léte utaló jelek is nevetésre adnak okot. A komolyan vehető veszély nevetést kiváltó valószínűtlenséggé alakult át az 1980-as évek első felének magyar médiájában.

A rendszerváltáshoz közeledve egyre több olyan könyv és kutatás született, amelyek a szervezett bűnözés léteivel foglalkoztak, több esetben a második gazdasággal való kapcsolat is egyértelműen kiderült. A Zombori Attila egykori rendőrtiszt által készített interjúkötetben Juszuf álnéven szereplő bűnöző eredetileg autófényező-szakmunkásként dolgozott. A Hungarocamionnál helyezkedett el a javítóüzemben, emellett pedig saját autófényező

¹⁴⁰ A szocialista időszak rendőri munkájában léteztek vonalas nyomozások. Vasúti vonal esetén a vasúthoz köthető lopások és csempészésekkel foglalkoztak a rendőrök. A cigányokkal kapcsolatosnak tartott attitűdöket beépítették a nyomozati munkába. Majtényi Balázs – Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Libri Kiadó, Budapest, 2012. 90. o.

¹⁴¹ Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999. 76–83. o.

műhelyében is vállalt munkákat. A sofőrök segítségével különféle híradástechnikai termékeket (Hitachi rádiósmagnó, Orion tévék) árusított, néhány esetben eredeti zárjeggyel. Egy magántaxis ismerősenek a kérésére pedig lopott autókat festett át.¹⁴²

1991–1992-ben, a balatoni szezon végét követően Diósi Pál szociológus több interjút készített kocsmárosokkal, étterem és büfé vezetőikkel, és egyéb, a Balaton környéki vendéglátásban, idegenforgalomban érdekelt személyekkel. Saját elmondása szerint a taxisblokádnál idején született meg benne a gondolat, hogy vajon miként élhette meg a rendszerváltást a maszek világ krémjének egy része, a Balaton környékén élő és dolgozó egykori gebinesek, üzletbérlok, vendéglátósok, akkori kapitalista vállalkozókká formálódó emberek.¹⁴³ Az interjúk eltérő személyiségeket, életutakat takarnak. Vannak olyan interjúalanyok, akiknek az elmondásából kiderül, hogy több balatoni, de más vidéki települések, illetve a fővárosi vendéglátásban dolgozó személyek érintettek és érdekeltek a környékbeli prostitúcióban, illetve illegális módon beszerezett áruk értékesítésében, valutaváltásban.¹⁴⁴

Az egyik, teljesen anonimizált interjúalany állami vállalatnál betöltött állásából váltott át a második gazdaságba, majd az itt szerzett információk révén csempészetbe fogott. Kezdetben kelet-német márkát vitt ki egy jó bűnözői kapcsolatokkal rendelkező személy megbízásából Ausztriába, ahol schillingre jobb árfolyamon tudta átváltani azt, majd az osztrák fizetőeszközt visszacsempészte, jutalék fejében pedig átadta bűnöző főnökének. A későbbiek során saját hasznára is váltott, majd a valuta árfolyam-nyereséget az osztrák turistákkal tovább tudta kamatoztatni. Miután komolyabb befektetésekre volt már lehetősége, pénz–áru–pénz nyereségre tudott szert tenni a jugoszláv határ mentén. A magyar forintot átváltotta jugoszláv dínárra, amiből árut vett a harkányi piacon, ezt pedig a befektetett forintnál jobb áron értékesítette Budapesten és más vidéki városokban.

A fenti fogalomtörténeti áttekintés azt kívánta bemutatni, miként szültetett meg a szervezett bűnözés fogalma Magyarországon, a szocializmus idején hogyan tűnt el, majd kapcsolódott össze a második gazdasággal. Szándékom az volt, hogy Katona Géza *Szervezett bűnözés Magyarországon* című munkájának¹⁴⁵ a szervezett bűnözés előzményei című

¹⁴² Zombori Attila: *Mesél az alvilág - betörők*. Colorplast Kiadó, Budapest, 1988. 120–122. o.

¹⁴³ Interjú Diósi Pállal, 2013. 10. 24. – készítette: Bezsenyi Tamás.

¹⁴⁴ A *Balatoni vállalkozók* kutatócsoport tagjaként 2 éve vizsgáljuk társaimmal a balatoni vendéglátást. 20. század hangja archívum – 409_06 Diósi Pál gyűjtemény (internetes elérhetőség: <http://voices.osaarchivum.org>)

¹⁴⁵ Katona Géza: *Szervezett bűnözés Magyarországon*. BM Kiadó, Budapest, 2000. 5–20. o.

részéhez további, eddig nem vizsgált adalékokat nyújtsak, illetve a szervezett bűnözés megjelenése alfejezet értelmezési kereteit empirikus adatokkal támasszam alá, egészítsem ki.

A Presztízs-ügy gyanúsítottjai közül többen a kilencvenes évek bűnözői alvilágának is jelentős alakítóiként tűntek fel. A fenti fogalomtörténeti áttekintés elsődleges célja annak bemutatása, hogy a második gazdasággal együttműködő bűnözői csoportok tevékenysége, illetve még inkább a fentebb vázolt megítélése arra ad választ, hogy a kilencvenes évek meghatározó bűnözői csoportjai miért tudtak arra hivatkozni, hogy ők csupán az állam által meghurcolt vállalkozók, akiknek a sikerességét az igazságszolgáltatás ki akarja kezdeni.

Transzcendentális kelepce

A szervezett bűnözés szervezetszociológiai aspektusai

Ichak Adizes *Vállalatok életciklusai* címmel írt könyvének sokat mondó alcíme szerint műve azt vizsgálja: *Hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* Az alábbiakban nem kívánok állást foglalni arról, hogy a vállalatok, szervezetek működésével kapcsolatosan milyen feladatokat kellene elvégezni, már csak azért sem, mert dolgozatomban a szervezett bűnözés tevékenységével foglalkozom. Annak működését elősegíteni nem kívánom, csak megérteni azt, így arra szorítkozom, hogy Adizes életciklus-modellje alapján választ keressek a következő kérdésre: miként és hogyan növekednek, majd halnak el egyes szervezett bűnözői csoportok?

Az emberi élet fázisait alapul vevő szervezetszociológiai elmélet szerint a vállalatok a rugalmasság és irányíthatóság dichotómiájának foglyai. A kezdeti rugalmasságot a szervezet saját öregedése folytán elveszti, viszont egyre irányíthatóbbá válik még akkor is, ha ez a jövedelmezőségét csökkenti.¹⁴⁶

A szervezet létrejöttét az udvarlás előzi meg. A bűnözői csoport későbbi vezetője kitalálja, hogy milyen típusú, illegális vagy szabályozatlanságból fakadó munkát tud vagy kíván végezni. Adizes elmélete szerint, ha a vállalati alapító már ekkor csak a pénzteremtést tartja az egyetlen indítéknak, akkor igen kétséges a vállalkozásának későbbi sikeressége. Mivel az alapítónak leginkább transzcendens motivációval kell rendelkeznie, a közvetlen haszon mint racionális határon túl kell látnia, pontosabban hinnie kell abban, hogy saját álma olyan vállalkozás lesz, ami előbb-utóbb jövedelmezővé válik, annak ellenére is, ha a kezdeti eredmények nem ezt támasztják alá. Adizes értelmezésében e fenti elvárásnak a legjobb lakmuszpapírja az ún. valóságtesztelés, amikor a későbbi vezető a maga számára válaszokat tud adni arra, hogy jövőbeni tettei pontosan mik lesznek, és ezeknek milyen hatása lehet másokra és önmagára nézve. A transzcendentális álmok gyakorlati lépésekre lebontva idézik elő a sikeres udvarlást, amit a megvalósulás, a szervezet létrejötte követ.¹⁴⁷

A csecsemőkor, a talpraállás idején az elképzelések tettekre váltása kezdődik el. A kockázatok növekedésével arányosan a vezető elköteleződése is erősödik. A szervezetben ilyenkor még nincsenek szabályok, rendszerek vagy struktúrák, ezért minél racionálisabb,

¹⁴⁶ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 13–20. o.

¹⁴⁷ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 44–70. o.

eredményorientált magatartást kell a vezetőknek tanúsítani. A következő lépcsőfok a „gyerünk-gyerünk!”, a növekedés fázisa, amikor a vállalkozás a kezdeti nehézségeket legyűrve képesnek bizonyul a fennmaradásra és gyarapodásra. A szervezet teljesen a piac felé fordul, a befektetések mellett az értékesítés, a bevételszerzés különböző módjai jutnak hangsúlyos szerephez.

Adizes terminológiájában a következő szakaszban, a serdülőkori idején egyfajta második születés következik be, intézményesül a vállalkozás. Ezt a folyamatot viszont a szervezett bűnözői csoportok már nem követik le, hanem Adizes szerint a serdülőkort el nem érő cégek tipikus hibájába esve működnek tovább. Az alapítói csapda az eredeti elmélet szerint lényegében zsákutca, azonban egy bünszervezet esetében a lehető legjobb, legoptimálisabb választás. Az alapító továbbra is egyenlő a szervezettel, a kettő nem válik szét, hanem egy és ugyanaz. Ennek a viszonyoknak a legnagyobb pozitívuma Adizes szerint a személyes karizma megléte, ami adott esetben egy hitelfelvételkor, bankkölcsön esetén jelent előnyt. Viszont a szervezet megmerevedése hátrányokkal is jár, amelyek közül a legjelentősebb (és ez nem ellensúlyozza a klasszikus vállalatok esetében a fenti előnyt), hogy az alapító a vállalati méret növekedése miatt már nem képes saját akaratát valamint vezetési stílusát a szervezet minden szintjén érvényesíteni.¹⁴⁸

Egy bűnözői csoportban viszont, ahol saját testi épségükkel felelnek, további bűnözői munkákban való részvételüket kockáztatják azok a tagok, akik nem hajlandóak elfogadni a vezetői döntéseket, ott a vezetői akarat elsikkadása, vagy az ellenszegülés ritkábban és véresebb körülmények között zajlik le. Az alkotói kelepcenek egy bünszervezet esetében meg van az a jótékony hatása, hogy az alapító a megtapasztalt növekedés alapján azt gondolja, az ő szervezete vele együtt legyőzhetetlen, így a kínáló lehetőségekre igennel felel. Adizes szerint ennek a gondolkodásmódnak idővel súlyos következményei lesznek, mivel a túl sok feladat okán a vállalat munkája szétaprózódik, egyre kevesebb üzletet tud teljes mértékben kontrollálni. Ennek eredményeképpen többfajta tevékenységbe kezd bele. Adizes szerint a vezetők csupán a lehetőségeket észlelik, viszont a felmerülő problémákat legtöbbször negligálják.¹⁴⁹ Egy klasszikus szervezet esetén feltehetően ez így is van, viszont a szervezett bűnözői hálózatok éppen azért nem intézményesülnek teljes egészében, mert a formális szervezetekhez képest sokkal inkább csillagalakúak, több irányba fektetnek be, értékesítenek. A vezető az ún. alapítói kelepce idején realizálódó többféle lehetőséget más, újonnan

¹⁴⁸ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 79–91. o.

¹⁴⁹ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 95–110. o.

létrehozott cégek révén intézményesíti. A próbálgatások negatív vetületei így lényegében kihelyeződnek egy külső színtérre. Az így létrehozott, csak bizonyos feladatokra alapított stróman cégek problémái formálisan más személyek büntetőjogi felelősségét képezik. Az intézményesülést megkerülő szervezett bűnözői hálózat határai teljesen eltérőek a klasszikus vállalatétól, mert ez utóbbi az alkotói kelepcebe kerülés idején nem konstruálja környezetét, hanem arra csak reagálni tud. A bűnözői hálózat viszont látszólag az aktuális helyzetre reagáló formális szervezet, azonban informálisan a tagok, érintettek révén kialakuló bizalmi tőkének köszönhetően valójában annak a környezetnek a megkonstruálója, amibe belehelyezi saját intézményesülő cégét. Ez a láthatatlanságra törekvő manipuláció elérhet egészen az ellenőrző, valamint a nyomozó szervekig, akiknek a korrumpálhatóságát kihasználva a megfelelő környezet megteremtése még ideálisabb lehet az új cégek számára.

Adizes modellje szerint a „gyerünk-gyerünk!” periódus idején, az alkotói kelepcebe kerülve a feladatvégzés, a termelés jól működik, csakúgy mint az alkalmazkodás és a tervezés. Viszont a szabályozás, nyilvántartás, adminisztráció még nem alakult ki, ahogy az informálódás, érdekegyeztetés sem.¹⁵⁰ Valójában utóbbi kettő megléte mellett az előbbi három másféle formában létezik. Az államhatalom ellenőrző rendszerei felé megmutatni kívánt adminisztráció valóban hiányzik, viszont az informális ellenőrzés, szabályozás már működik. Az informálódás, érdekegyeztetés formális feltételei szintén hiányoznak, de a legális cégeknek a hálózattal történő összehangolása már megindult.

A „serdülőkor”, a fejlődés idején a klasszikus vállalkozás már nem az alapító vonzaskörzetében működik, hanem abból kilép az új vezetők révén. A szervezett bűnözői csoportoknál a létrehozott cégek, mint „vállalkozások” szintén tovább lépnek, de eközben az informális hálózat vezetője nemcsak megőrzi, hanem adott esetben meg is erősíti alapítói hatását az egész üzletmenetre nézve. Az időközben esetlegesen bekövetkező büntetőeljárásokat így jobban ki tudja védeni, illetve a kettős szerveződést lehetséges hármassá tudja bővíteni, amennyiben a bizalmi tőke birtokában lévő vezető egy elszeparált helyről, egy büntetés-végrehajtási intézményből, vagy őriztetése miatt saját lakásából is irányíthatja a munkát.

A legális vállalkozások a lehetőségekhez képest egyre megbízhatóbban, kiszámíthatóbban működnek, miközben a hálózat informális oldala egyre bizonyosabbá válik saját hatalmában. A klasszikus cégeknél megfigyelhető alkotói kelepce helyett a szervezett bűnözői csoportoknál inkább valamiféle transzcendentális kelepce érhető tetten, ahol a

¹⁵⁰ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 115–120. o.

hálózat feje, a róla elnevezett csoportosulás keresztapjaként egyre inkább sebezhetetlennek véli magát. Az intézményesülést elkerülve, de az újonnan megjelenő lehetőségeket külső, formális cégekbe kiszervezve működő bűnözői hálózat egyszerre rugalmas és irányítható. Azonban ha az új lehetőségek jelentőségét saját transzcendentális hatalma, karizmája alapján másként értelmezi az alapító, úgy a rugalmatlan, kifejezetten célhoz kötött formális vállalkozások, az üzlet sikerességét jelentő szabályozatlanság, a bizonyíthatóság megszűnése következtében az egykori sikeres illegális működés megváltozhat, profitábilis helyzetük megszűnhet.

A megújulást nélkülöző cégek Adizes fogalmait alapul véve arisztokrata szervezetté válnak, ahol az emberek öltözködése, viselkedése, kommunikációja lesz meghatározó a teljesítménnyel szemben. Ezt a szimptomát a szervezett bűnözői csoportoknál az informális hálózat tudja produkálni saját cégeivel szemben.¹⁵¹ A saját transzcendentalitása miatt rugalmatlanná váló, de irányítható szervezett bűnözői hálózat egyik lehetősége a konkrét célhoz kötöttsége miatt szintén rugalmatlan cégek irányítása. Emellett még a formális szervezettséget nélkülöző tevékenységeinek folytatása, átalakítása is járható út, ám az abból származó nyereség legálissá konvertálása az intézményi forma hiánya miatt rendkívül sebezhetővé teszi az egész szervezetet. Az informális hatalom vezetőjének túlzott tiszteletben tartása következtében az utasítások értelme, haszna helyett az azok kiadója iránt érzett bizalom válik meghatározóvá. Így számolódhat fel ideális esetben egy bűnszervezet. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a felvázolt eset *ideális eset*, mert előfordulhat, hogy a fenti modellel szemben valamikor korábban, a bűnözői csoport „életútjában” következik be a saját transzcendentalitásában bízó személy megölése vagy leléptetése. Erre akkor kerülhet sor, ha minden ebbéli naiv meggyőződése ellenére kiderül, hogy vannak nála erősebb hatalommal, jobb bizalmi tőkével rendelkező személyek és mögöttük álló csoportok.

¹⁵¹ Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992. 135–170. o.

Szervezett bűnözés Európában

Az igazságszolgáltatás nemzetközi együttműködése a szervezett bűnözés ellen

A szocialista időszakbeli, de még inkább a rendszerváltás utáni szervezett bűnözés értelmezéséhez szükséges a nemzetközi bűnüldözői fellépések bemutatása. A rendszerváltás előtt a szocialista országok közötti bűnügyi kooperáció, főként rendőri vonalon rendkívül problematikus volt. Sok esetben a felettes szervek beleegyezése nélkül, a közös tapasztalatok alapján a rendőri középvezetők informálisan alakították ki ezeket. Egy, a rendszerváltás idején született interjúkötetben nyilatkozó rendőrtiszt kifejti, hogy komoly retorziók érték őket, amikor ez kiderült.¹⁵² Például egy jól ismert betöréses módszer érdekében kívánták felvenni a kapcsolatot a csehszlovák rendőrséggel, és miután ezt hivatalosan megtagadták, a rendőrök saját döntésük alapján utaztak a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vagyónvédelemmel foglalkozó kollégáikhoz, akik Kassán hoztak létre egy nemzeti rendőrségek közötti informális együttműködést. A rendőrtiszt állítása szerint: „*egyszer sem fordult elő, hogy a szocialista országok fővárosainak lakásbetöréssel foglalkozó szakemberei összeültek volna megtanácskozni közös dolgaikat.*”¹⁵³ Az Interpollal való együttműködés mindazonáltal létezett és 1983-ban a Szépművészeti Múzeum hét képének elrablása kapcsán kifejezetten hasznosnak is tűnt.¹⁵⁴

A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolását Magyarországon Bárd Károly már az 1990-es évek derekán szorgalmazta, egy tanulmányában át is tekintette az erre való törekvéseket. Állítása szerint a kelet-európai rendszerváltásokat követően kifejezetten fontos, hogy a „*nemzetközi közösség államaiban*”¹⁵⁵ meg legyen az erre irányuló politikai akarat. Az szövődő tervek egyik eklatáns példája, hogy a szervezett bűnözésről tartott miniszteri világkonferencián 1994 novemberében, Nápolyban elfogadtak egy nemzetközi akciótervet.¹⁵⁶ Definíció formájában is rögzítették, hogy pontosan mit értenek szervezett bűnözés alatt: hierarchikus, személyi kapcsolatokon alapuló hálózat, amelynek működése során kialakul egy vezetői státusz. Külön kiemeli a szöveg, hogy pontosan milyen eszközök igénybevételével tudnak hatalomra szert tenni a bűnözői csoportok: erőszak,

¹⁵² Lukáts György: *Mesél a pesti zsaru*. Cédrus Kiadó, Budapest, 1990. 47–48. o.

¹⁵³ Lukáts György: *Mesél a pesti zsaru*. Cédrus Kiadó, Budapest, 1990. 48. o.

¹⁵⁴ Szabó László: *Bandák nyomában az Interpol. Bűnözés a nagyvilágban II*. Népszava, Budapest, 1986. 133–238. o.; Tóth Eszter Zsófia: A Madonna, az Ifjú és a többiek - 30 éve történt "az évszázad műkincsralbása" a Szépművészeti Múzeumban. *Múlt-kor történelmi magazin*. 2013. 4 sz. 13–26. o.

¹⁵⁵ Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 1. o.

¹⁵⁶ Nápolyi Deklaráció (internetes elérhetőség: <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r159.htm>)

korruptió, megfélemlítés. Érdeemes hangsúlyozni, hogy a definíció alapján három típusú érdekérvényesítő módszerről beszélhetünk. Nyíltan erőszakot alkalmazni, anyagilag érdekeltté tenni a másik felet (ebben az esetben a korruptió és a vesztegetés fogalma összemosódik), illetve a látens erőszak esetén inkább a hatalom felmutatásáról, érzékeltetéséről van szó. A szervezett bűnözés célját tekintve alapvetően anyagi haszonszerzésre irányul, ehhez kiegészítésként hozzáfűzi a szöveg a területek és piacok kontrollja feletti akaratot, amely nyilvánvalóan a profit minél zavartalanabb termelését és megszerzését takarja. A további két cél viszont már egy fejlődési szint megugrását feltételezi. Az illegális jövedelmek tisztára mosása, a törvényes gazdasági térbe való átlépés a külső védelmet és legitimációt segíti elő.¹⁵⁷ Ezeknek az elvárásoknak a teljesülését követően, ha a csoportosulás nyilvánosság előtti botrányba keveredik, akkor nem feltétlenül bűnözőkről van szó, akiknek legális befektetései is vannak, hanem cégekről, amelyek bűncselekményeket is elkövettek. Mindazonáltal beszédes, hogy a definíció egyáltalán nem foglalkozik azzal, hogy a szervezett bűnözés beépülne, kapcsolatokat keresne az állami erőszak-monopóliummal, az igazságszolgáltatás különböző szerveivel.¹⁵⁸

A szöveg nem helyezett kellő hangsúlyt a technikai innovációk szívó erejére, amely lehetővé teszi, hogy a szervezett bűnözői csoportok nem csupán tervszerű munkamegosztással tudnak dolgozni, hanem az illegális ügyleteikhez széleskörű technológiai tárházból tudnak válogatni anyagi lehetőségeik függvényében. A modern kor szolgáltatásainak diverzitását tekintve az állampolgárok rendelkezésére álló állami vagy magán infrastruktúrák kihasználása is rendkívül fontossá vált az ezredfordulóhoz közeledve. Ugyanakkor a definíció előnye a későbbi változataihoz képest, hogy nem kívánja összemosni a szervezett bűnözést a terrorcsoportok működésével, a bűnözői csoportok működésének célhoz kötöttségét egyértelműen az anyagi haszonszerzésben látja,¹⁵⁹ így lényegében inkább egy illegális vállalkozásról van szó, mintsem egy vallási vagy más szekuláris ideológiai háttérrel rendelkező csoport politikai érdekérvényesítő mechanizmusairól, aminek működtetéséhez és minél jobb fenntartásához adott esetben illegális cselekményeket is elkövetnek.

A szervezett bűnözés globálissá válása miatt az ENSZ bűnmegelőzéssel és a büntetések kezelésével foglalkozó konferenciáján is napirendi pontként foglalkoztak a

¹⁵⁷ Bárándy Péter – Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn.* In: Magyar Bálint (szerk.): Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam. Noran Libro, Budapest, 2013. 165. o.

¹⁵⁸ Varga Zoltán: A szervezett bűnözésről. *Jogok*, 2006. 4. sz. 21–25. o.

¹⁵⁹ Borai Ákos: A szervezett bűnözés büntetőjogi kérdései. *Rendészeti Szemle*, 1992. 5. sz. 13. o.

nemzetközivé váló szervezett bűnözés kérdésével.¹⁶⁰ 1994. szeptember 10-én az Európai Unió és a kelet-közép-európai belügyi és igazságügyi miniszterek közösen fogadták el a Berlini Deklarációt. A dokumentum kitért a kábítószer-kereskedelem kérdésére is, de a hangsúlyt az illegális határátlépésekre, illetve az határokon átnyúló illegális kereskedelemre helyezte. Az emberkereskedelem mellett külön kiemelték a nukleáris anyagok csempészését is. Ez egy kisebb utalás arra a későbbi folyamatra, aminek mentén a szervezett bűnözés elleni preventív megoldásokat összefogták a terrorizmus egyre akutabbnak tűnő problémájával.¹⁶¹ Az Európai Unió és a balti államok belügyi és igazságügyi miniszterei közösen elfogadtak egy akciótervet, amely a gépjárműlopásokat és a nukleáris anyagok kereskedelmét kiemelten kezelte. További fontos lépés volt, hogy az Unió felismerte a balti térségben működő transznacionális tengerészeti csempészet jelentőségét, Németország miatt pedig saját veszélyeztetettségét is kihangsúlyozta.¹⁶²

Ezek az állásfoglalások, deklarációk az országok eltérő bűnüldözési technikai felszereltsége miatt valójában nem tudtak gyakorlati lépéseket elindítani. A kiadatási és jogsegély egyezmények viszont komoly előrelépésként értékelhetők az elmúlt évtizedekben. Utóbbi eszközök a nemzeti büntetőjogok hatékony harmonizációja nélkül is működőképesnek bizonyultak. Az Európai Unió tagállamai között kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény született 2000. május 29-én. Ennek első korai változata Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezményként. 1949 és 1990 között megközelítőleg negyven állammal jött létre bi- vagy multilaterális egyezmény elsősorban a három népszerű jogsegélyformával kapcsolatban: kiadatás, bűnügyi jogsegély, illetve a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának átengedése.¹⁶³ A 20. század második felében elsősorban a kontinentális országokkal születettek ilyen egyezmények, viszont a 19. században – az Egyesült Államokkal 1856-ban, Nagy-Britanniával 1873-ban – kötött kiadatási egyezményeket a második világháborút lezáró párizsi békeszerződést követően is érvényben maradtak, bár gyakorlati alkalmazásukra feltehetően a hidegháborús szembenállás miatt nem került sor.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 1. o.

¹⁶¹ Berlini Deklaráció (internetes elérhetőség: https://migration.ucdavis.edu/mn/more.php?id=448_0_4_0)

¹⁶² Klas Kärrstrand: *Countering Narcotics and Organized Crime in the Baltic Sea Region. Report from the Silk Road Studies Program Workshop Riga, Latvia, 12-13 December 2006*. Uppsala university, Uppsala, 2006. 7–11. o.

¹⁶³ Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 7. o.

¹⁶⁴ Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 7. o.

A szervezett bűnözés jelenségének részletes vizsgálatára a minél hatékonyabb visszaszorítás érdekében az Európai Unióban átfogóan először az 1997. június 16-án Amszterdamban összeült Európai Tanács foglalkozott.¹⁶⁵ Ekkor fogadták el a szervezett bűnözés elleni akciótervet, amely elsősorban a bűnüldözés elősegítését, valamint az ezzel kapcsolatos munka összehangolását és a kriminológiai kutatások fejlesztését tűzte ki célul. A jövőbeni egyeztetések előmozdítását és a szervezett bűnözés további fejlődését megelőzendő ajánlások kaptak még helyet a dokumentumban. A szöveg emellett a jogközelítés céljából olyan konkrét javaslatot is tartalmazott, mint a bűnszervezetben való részvétel kriminalizálása.

1998. december 21-én az Európai Tanács az utóbbi szempontot vette figyelembe, amikor elsőként fogalmazták meg a „bűnszervezet”, vagyis büntetőjogi harmonizáció egyik alapjának számító terminus definícióját a Joint Action („együttes fellépés” – 98/733 IB) részeként.¹⁶⁶ Bár az Európai Tanács 2008/841-es kerethatározata (2008. október 24.) hatályon kívül helyezte a fenti tanácsi álláspontot, mégis ez az első egységes európai uniós definíciója a szervezett bűnözésnek, Bárándy Péter és Bihari István tanulmánya szerint hiába találhatók meg egyes elemei más jogforrásokban, „az igazi meghatározását adja a szervezett bűnözésnek.”¹⁶⁷

Elemzés céljából érdemes idézni a definíció teljes szövegét: „a bűnszervezet olyan strukturált szervezetet jelent, amelyet adott időszakra kettőnél több személy összehangoltan hoz létre olyan bűncselekmények elkövetése céljából, amelyeket a törvény legalább négy évig tartó szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel, illetve ennél súlyosabb büntetéssel sújt, akár a bűncselekmény elkövetése a fő cél, akár ez az anyagi haszonszerzés és az állami hatóságok törvényellenes befolyásolásának eszköze.”¹⁶⁸

A definíció első problémás része a struktúra szó, amely önmagában nem tartalmazza a hierarchikusságot, az alá-fölé rendeltségi viszonyokat, minthogy horizontális struktúrák is léteznek, amelyek esetén a bűncselekményekkel kapcsolatos feladatkiadások helyett azok közös megbeszéléséről lehet csupán szó. A következő kérdést az időtartam veti fel, ugyanis az „adott időszakra” terminus nem tisztázza, hogy itt mekkora időintervallumot ölel fel a definíció (értelemszerűen nem lehet ugyanarról szó egy hat hónapot, illetve egy tíz évet felölelő együttműködés esetén). A büntetési tétel mint mérőszám a korábban Bárd Károly

¹⁶⁵ Action plan to combat organized crime (1997.) (internetes elérhetőség: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51997XG0815:EN:HTML>)

¹⁶⁶ Az Európai Tanács az Európai Unióról szóló Szerződés K.3. cikke alapján fogadott el az Európai Unió tagállamaiban a bűnszervezetben való részvétel bűncselekményé nyilvánításáról (98/733/IB) (Európai Unió)

¹⁶⁷ Bárándy Péter - Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn.* In: Magyar Bálint (szerk.): Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. Noran Libro, Budapest, 2013. 167. o.

¹⁶⁸ Bárándy Péter - Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn.* In: Magyar Bálint (szerk.): Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. Noran Libro, Budapest, 2013. 167. o.

által felvetett dilemmához vezet vissza, vagyis hogy mennyiben lehet a nemzetenként eltérő büntetési szankciókat szinkronizálni. A definíció vége tölcseyszerűen kinyílik, és minden, a nemzetállamra veszélyt jelent szerveződést a bűnszervezet fogalma alá sorol annak a fogalmi keretnek a segítségével, amely a szerveződés konkrét célját nem tekinti a szervezett bűnözés *differentia specificájának*. A terrorista szervezetek vagy más politikailag elkötelezett csoportosulások, amelyek a bűnszervezetekkel szemben magukat láttatni kívánják, ugyanilyen besorolás alá kerülnek. Ez a határelmosódás jelentősen nehezítheti a célirányos, racionális felderítő munkát.

A nemzeti büntetőjogok sem egységesek a szervezett bűnözésről alkotott elképzelések tekintetében. A görög büntetőjog nem generálisan szankcionálja a szervezeten elkövetett bűncselekményeket, hanem taxatív felsorolja, hogy mely bűncselekményekre vonatkozó szerveződés (például az emberölés, emberrablás, illetve robbanóanyag használatával elkövetett bűncselekmények) számít minősített esetnek. A szervezett bűnözéssel kapcsolatos bűncselekményeknél általános szinten probléma a bizonyíthatóság kérdése, több olyan nemzeti büntetőjogi javaslat létezik, amelyek a bizonyítható előkészületet *sui generis* alapon már elkövetett bűncselekménynek tekintik. Olaszországban a maffia bűnözéssel kapcsolatosan speciális mellékbüntetések is léteznek, az elkövető a szabadulását követően nem köthet szerződést semmilyen közigazgatási szervvel.¹⁶⁹

A Joint Aciont (98/733 IB) követően 1999 márciusában egy újabb közös álláspontot fogadott el az Európai Tanács, hogy az ENSZ készülő Palermói Egyezményhez segítséget nyújtson. Generális értelemben szerepelt a szövegben a szervezett bűnözés kérdése, külön hangsúlyozva, hogy nem csupán a fejlett szervezeti háttérrel rendelkező csoportokra vonatkoznak a rendelkezések, hanem az olyan informális hálózatokra is, ahol nincsenek formális szerepkörök és a tagságok időtartama sem folyamatos.

1999-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) budapesti kongresszusán elhangzottak olyan vélemények, hogy amennyiben a szervezett bűnözésben való részvételt a törvény szankcionálja, akkor világosan, konkrétan meg kell határozni, hogy mit kell érteni szervezett bűnözés alatt.¹⁷⁰ A kérdés éppen aktualitással bírt, mivel Magyarországon a bűnszervezet fogalma 1997. szeptember 15-i hatállyal a Büntető Törvénykönyvet módosító 1997. évi LXXIII. törvény révén vált a büntetőjog részévé. A felmerülő problémák miatt az

¹⁶⁹ Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 4. o.

¹⁷⁰ Bárándy Péter – Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn.* In: Magyar Bálint (szerk.): Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. Noran Libro, Budapest, 2013. 169. o.

akkor hatályos anyagi jogi szabályozást a Büntető Törvénykönyvet újfent módosító 2000. évi CXXI. törvény állapította meg 2002. április 1-jével.¹⁷¹

Az AIDP egységesítő szándéka szerint a bűnszervezetet a célja alapján lehet definiálni, minthogy a szervezett bűnözés alapvetően hatalmat és/vagy profitot kíván szerezni magas fokú szervezettség megléte mellett.¹⁷² A hatalom beemelésénél nem differenciálták, hogy pontosan milyen típusú hatalomról van szó, pedig hatalomnak nyílt vagy burkolt formában történő befolyásolása alapján tovább lehetett volna pontosítani a bűnszervezet fogalmát.

A 2000-es évek elejére a tanács már ki is dolgozott egy átfogó, részletesebb stratégiát a szervezett bűnözéssel kapcsolatos prevencióval, illetve az illegális működés minél hatékonyabb ellenőrzésével kapcsolatosan. „*A szervezett bűnözés leküzdésére irányuló stratégiai koncepció kifejlesztéséről*” szóló *Millenniumi Stratégia*¹⁷³ több szempontból, a különböző társadalomtudományi és jogi diszciplínák aspektusait együttesen figyelembe véve foglalkozott a szervezett bűnözés elleni fellépés lehetőségeivel. Mindazonáltal a bűnszervezetiség büntető anyagi jogi vonatkozásaiban nem hozott semmilyen újdonságot a korábbi dokumentumokhoz, határozatokhoz képest.

A 98/733-as tanácsi álláspont definíciójában a terrorcsoportok és a szervezett bűnözés fogalmának az összecsúszása a későbbi rendelkezésekben is éreztette a hatását. 2002. június 13-án született meg a terrorizmus elleni harc tárgyában egy kerethatározat,¹⁷⁴ amelynek több pontja is megjelenik a későbbi szervezett bűnözéssel kapcsolatos kerethatározatban, mint például a szervezett csoport fogalma, illetve a bűnszervezet irányításával kapcsolatos definíciós rész. Nem térek ki a szankciók és egyéb tényállási elemek hasonlóságára, mivel az már sokkal inkább az igazságszolgáltatás működésének kérdését érinti. Igaz ugyan, a jogalkotás későbbi folyamatára a palermói ENSZ-egyezmény¹⁷⁵ is hatással volt, amit az Európai Közösség 2004. május 21-én hagyott jóvá, és annak alkotási fázisaiban is közreműködött.

A Palermói Egyezmény 2003. szeptember 29-én lépett hatályba, a dokumentum 2. cikke határozza meg a szervezett bűnözés fogalmát. A Joint Actionnél már tetten érhető

¹⁷¹ Nánási László: A szervezett bűnözés kérdései a magyar anyagi és eljárási büntetőjogban (Egy „precedensügy” tapasztalatai). *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2006. 3. sz. 45. o.

¹⁷² Bárándy Péter - Bihari István: *(Tag)állami szervezett bűn.* In: Magyar Bálint (szerk.): Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. Noran Libro, Budapest, 2013. 169. o.

¹⁷³ The prevention and control of organised crime: a European Union strategy for the beginning of the new millennium. (internetes elérhetőség:

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/l33125_en.htm)

¹⁷⁴ A Tanács kerethatározata a terrorizmus elleni küzdelemről (2002/475/IB - Európai Unió)

¹⁷⁵ A Tanács határozata az Egyesült Nemzetek nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményének az Európai Közösség nevében történő megkötéséről (2004/579/EK - Európai Unió)

strukturált csoport fogalmát a c.) pont definiálja. A szöveg szerint a legfontosabb elvárás, hogy a csoport nem alkalmoszerűen jön létre, viszont a tagok határozott és pontos feladatmegosztás tudatában tevékenykednek. A strukturált csoport meghatározása kérdéses, mivel a szöveg azt implicálja, hogy a horizontális szerveződések is a fogalom alá értendők lennének, ugyanakkor csak a fejlett hierarchiát nem követeli meg. Ezzel implicit módon az alapvető alá-fölérendeltségi viszonyt elvárhatónak tekinti a bünszervezettől.

A palermói ENSZ-egyezmény 5. cikke alapján már a szervezett bűnözői csoport létrehozására irányuló megállapodás, illetve az ebbe az irányba tett cselekmények is bűncselekménynek számítanak az i.) pont alapján. A c.) pont szerint az elősegítés érdekében tett tanácsok is szankcionálhatóak. A fenti egyezmény az első olyan nemzetközi megállapodás, amely rendszerezi a bünszervezettel kapcsolatos fogalmakat is, illetve kötelező érvényű. Ugyanakkor az utóbb említett 5. cikk két fentebbi pontja olyan széles értelmezési jogkört hagy a jogalkotók és -alkalmazók számára, ami alapján elkerülhetetlen a differenciált értelmezés az egyes pontokhoz tartozó bűncselekmények bizonyítása érdekében. Az ENSZ-egyezmény négy bűncselekményt külön kiemel, mint határozottan veszélyes illegális formákat: bünszervezetben való részvétel, pénzmosás, igazságszolgáltatás akadályozása, korrupció.¹⁷⁶

Az Amszterdami Szerződés utáni Európai Unió számára a harmadik pillér kapcsán új lehetőségek adódtak arra, hogy a szervezett bűnözés ellen, közös büntetőjogi igényekkel lépjen fel. A jogharmonizációs törekvések számára az egyik leghatározottabb, legfontosabb előrelépést a jogforrási rendszer új jogi eszköze, a 2008-ban elfogadott kerethatározat jelentette.

Az Európai Bizottság 2005-ben benyújtotta a szervezett bűnözéssel kapcsolatos kerethatározat-javaslatát.¹⁷⁷ A későbbiekben az Európai Parlament ehhez állásfoglalást mellékel,¹⁷⁸ az itt szereplő javasolt módosításokat figyelembe vették, és végül az Európai

¹⁷⁶ Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény magyar kihirdetéséről (internetes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600101.TV)

¹⁷⁷ Javaslat a Tanács kerethatározata a szervezett bűnözés elleni küzdelemről (Európai Unió) (interentes elérhetőség: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201206/20120627ATT47779/20120627ATT47779EN.pdf>)

¹⁷⁸ Az Európai Parlament jogalkotási állásfoglalása a szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló tanácsi kerethatározatra irányuló javaslatról (internetes elérhetőség: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0444&language=EN>)

Unió Tanácsa 2008. október 24-én elfogadta.¹⁷⁹ Az Európai Unió Tanácsának 2008/841 IB. számú kerethatározata szerint a szervezett bűnözői csoportok nemzetközi hálózatokat építettek ki az elmúlt évtizedekben. A fentebbi mondat szinte kivétel nélkül minden korábbi egyezménynél, állásfoglalásnál is megjelent, de érdemes figyelni arra, hogy lassan kezd kikopni az ezzel egy mondatban szereplő fellépés és büntetőjogi megakadályozás hangsúlyozása. Implicit módon a nemzetközi dokumentumok szövegei kezdenek „megbarátkozni” a bűnszervezetek tartós jelenlétével. A kerethatározat különbséget tesz bűnszervezet és bűnözői csoport között. Miközben a bűnszervezet kettőnél több személy által létrehozott, hosszabb ideje működő csoport, amely legalább négy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető cselekményeket hajt végre, addig a bűnözői csoport esetében nem követelmény a tagok formális, munkamegosztáson alapuló szerepmegosztása, magának a csoportnak az összetétele sem kell, hogy állandó legyen. A kidolgozott működési mechanizmust egyedül az szavatolja, hogy nem véletlenszerűen hozták létre a csoportot illegális cselekmények elkövetése érdekében.¹⁸⁰

Ez a dokumentum jelenleg a szervezett bűnözéssel kapcsolatos európai uniós jogharmonizáció legfontosabb és egyelőre a leghatékonyabb eszköze. Meghatározza az anyagi és eljárásjog területén a definiált jelenséggel kapcsolatos fő kérdésekben (bűnszervezet fogalmának tisztázó szándéka, a büntetendő tényállások, a szankciók kérdése, a különleges körülmények és a jogi személyek felelőssége, valamint a joghatóság lehetősége) kivívott inkább diszkurzív, mint tényleges eredményeket.

Az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) 2013-as SOCTA (Serious and Organized Crime Assessment) értékelése¹⁸¹ alapján a szervezett bűnözői csoportok már nem a 20. század első felében ismert gengsztertevékenységet végzik, kezdenek eltűnni az adott területen különböző bűncselekményformákat végző csoportosulások. A jövőben feltehetően a tevékenységek felosztására kerül sor, így ugyanazon a területen a prostitúciót vagy a drogárúsítást különböző szervezetek végzik és felügyelik majd. A SOCTA-ban szereplő becslések szerint megközelítőleg 3600 szervezett bűnözői csoport működik az Európai Unió területén. A bizonyíthatóság problémája miatt feltehetően itt nem egyenlő súlyú, nagyságú és

¹⁷⁹ A Tanács kerethatározata a szervezett bűnözés elleni küzdelemről (2008/841/IB) Preambulum 1. (Európai Unió) (internetes elérhetőség:

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/jl0011_en.htm)

¹⁸⁰ Európai Unió Tanácsának 2008/841 IB. számú Kerethatározata (internetes elérhetőség: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/jl0011_en.htm)

¹⁸¹ Europol 2013-as elemzése (internetes elérhetőség: <https://www.europol.europa.eu/content/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment>)

működési elvet valló csoportokról van szó, hanem heterogén természetű bűnszervezetek adják ki ezt a minden valószínűség szerint növekvő számot.

Lékhorgászat

Bevezetés a szervezett bűnözés episztemológiájába, I.

A bűnelkövető alapvetően arra törekszik, hogy a lehető legkevesebb bizonyító erejű írásos dokumentumot hagyja maga után. Jól felfogott érdeke alapján az illegális tevékenységét csak akkor tudja hatékonyan végezni, ha nyom nélkül dolgozik, vagy a bűnelkövetését elfedő bizonyítékokat engedi fennmaradni. A bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez így jobbra hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készítettek el, és szerencsés esetben a levéltárak őriznek meg. Magyarországon a második világháborút követő első, a szervezett bűnözés fogalmának megfelelő esetet, az ún. Presztízs-ügyet a hatóságok nem adták át a levéltáraknak, hanem leselejtezték. Az ügygel kapcsolatos egyetlen hivatalosnak tekinthető szöveg a későbbi belügyminiszter, Pintér Sándor tollából származó értekezés, aki az ügy vizsgálójaként eredetileg a belügyi nyilvánosságot tájékoztatta az ügy fontosnak tartott részleteiről.

A szervezeten elkövetett cselekmények végrehajtóira, kiötlőire fokozottan igaz a fenti elképzelés. A felderítésükhöz szükséges bírósági, oknyomozói anyagok csak bizonyos feltételek mellett íródnak meg. A lékhorgászathoz hasonlóan a bűnözői alvilágban (a tavon) csak kijelölt területeken lehetséges nyomozást indítani (a damilt a vízbe engedni). A horgászok csak ott vághatnak léket, ahol elég vastaggá dagadt a jég. Tehát az elsődleges veszélyforrás maga a jégborítás, amiről meg kell tudni ítélni, vajon mennyire kemény, elbírja-e a horgászni kívánó személy súlyát. A nyomozó hatóságok, oknyomozó újságírók beavatkozását (jégvastagságnak megfelelően a lék vágását) két kérdés befolyásolja. Egyrészt a beavatkozó személy befolyása, bizalmi tőkéje (súlya) elegendő-e az *általá vizsgálható* cselekményekhez (könnyebb, mint a jég eltartó képessége). Másrészt a beavatkozást (a jég vastagságát) elősegítő tényezők az életellenes bűncselekmények, túlzott jövedelmi többlet sejtetése, vagy akut probléma felmutatása. Az első szempontra az egyik jellemző eset a Prisztás József kivégzése után kialakuló helyzet, míg a másodikra inkább Stadler József kínálkozik példaként.

A lékhorgászatot, mint a valós folyamatok metaforáját felhasználva felmerül a kérdés, hogy milyen módon történhetett a rendszerváltást követő Magyarországon az, amikor egyes rendőrtisztek, valamint más igazságszolgáltatásban dolgozó személyek nyugdíjba kerültek, vagy elhaláloztak (alattuk beszakadt a jég).

A szocialista média öröksége

Bevezetés a szervezett bűnözés episztemológiájába, II.

A Kádár-korszakbeli médiában megjelenő bűncselekményekkel szemben az államhatalom sokszor a hírzárlat eszközével reagált. Azonban dolgoztak fel olyan eseteket fikciós formában a játék- és tévéfilmek, amelyeknél az elkövetés valamilyen viselkedésbeli zavarra utal. Az ilyen ügyeknél is megfigyelhető volt a K. Horváth Zsolt által információelvonásként megnevezett jelenség, mely szerint „*a korlátozott kommunikáció, a szimulált nyilvánosság ugyanis pont azt érte el, hogy a magyar társadalom túlinterpretálta ezeket az eseményeket*”.¹⁸² Szöllősi György csepeli munkás esete talán az egyik legjellegzetesebb, aki különböző nyugati diplomatának adta ki magát, így ismerkedett meg idegen nőkkel, mígnem az egyiküket a leleplezés elkerülése miatt, másikat megölésében pedig a bosszú vezérelte elmondása szerint.¹⁸³ Az ügy kényességét éppen az adta, hogy egy átlag csepeli munkás az imperialista hatalmak kiszolgálójának, külföldi diplomatának adta ki magát, ráadásul sikerrel. K. Horváth megfogalmazása szerint az ügy „*felkorbácsolta a társadalmi képzeletet*”,¹⁸⁴ ezért készülhetett belőle regény, tévéfilm majd musical is *Jó estét nyár, jó estét szerelem!* címmel. Hasonlóan a máig megoldatlan Labancz Anna ápolónő esetéhez, amelyet a Belügyminisztérium együttműködésével adaptáltak a *Kántor* című tévésorozat egyik részébe, olyan formában, hogy a rendőrkutya eredményes szaglásainak köszönhetően végül meg legyen a gyilkos. Ez az eset az előzőhöz képest¹⁸⁵ viszont nem képezte a magyar kriminalisztikai tananyag részét, mivel nem zárult sikeresen a nyomozás. Mégis mindkét esetben fontos K. Horváth értelmezésében, hogy az „*információmegvonás, -csepegtetés tehát nem belenyugvással jár, hanem a társadalmi képzelet felszításával.*”¹⁸⁶ Az eseteket feldolgozó művészeti termékek éppen a fikcionalizálásuk okán átértelmezték a történeteket és így nem csökkentették azóta sem a túlinterpretálás és összefüggések keresésének vágyát a mai napig sem.¹⁸⁷

¹⁸² K. Horváth Zsolt: *Ex occidente lux (Drang nach Westen)*. *Korunk* 2010. 7. sz. 97. o.

¹⁸³ Dr. Bodor Endre: *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. 1965. 168. o.

¹⁸⁴ K. Horváth Zsolt: *A barbárookra várva (Drang nach Westen)*. *Korunk* 2011. 3. sz. 93. o.

¹⁸⁵ Szöllősi esete részleteiben elérhető volt a rendőrtiszt képzésben résztvevőknek: Dr. Bodor Endre: *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. 1965. 168–184. o.

¹⁸⁶ K. Horváth Zsolt: *Ex occidente lux (Drang nach Westen)*. *Korunk* 2010. 7. sz. 97–98. o.

¹⁸⁷ Erre példa az alábbi regény: Asperján György: *Labancz Anna-gyilkosság* Aspy Stúdió, Budapest, 2006.; Szöllősi estében pedig: *Imagine Budapest* nevű tematikus városnéző túrákat szervező csoport, alvilági sétája (internetes elérhetőség: <http://www.origo.hu/kultura/20110919-hires-budapesti-bunesetek-spanga-pal-szollosi-gyorgy-pesti-jassz-ledererne.html>)

A fenti bűnügyek és médiareprezentációi összességében mégsem jelentettek különös veszedelmet a szocialista korszak vívmányaira, hiszen mindegyik esetben állítható volt, hogy individuális esetekről van szó, amelynek kevés köze van a szocialista rendszer hibáihoz vagy problémáihoz. A nyugati világról álmódó Szöllősit is be lehetett állítani, mint „hisztériás típusú személyiség”,¹⁸⁸ akinél a „fantáziadús hazudozás, nagyvási mánia és eshetőleges szadista hajlam ismerhető fel”.¹⁸⁹

A rendszerváltás után a média túlinterpretáló, konkrét információk hiányában sejtetésre épülő műsortervezése továbbra is megmaradt. A szervezett bűnözés esetében pedig kifejezetten gyakran éltek az újságírók ezekkel a formákkal. Elég egyetlen, de nagyon sokatmondó példára utalni. Az apokalipszis négy lovasa címmel a BBC dokumentumfilmet készített Magyarországról, pontosabban a magyar szervezett bűnözés létéről 2000-ben. A film alapvetően két fő részre tagolódik, elsőként bács-kiskun megyei olajbotrányokról emlékezik meg, majd az Aranykéz utcai robbantásról kíván képet adni az angol nézőknek. A BBC riportere a magyar rendőrökről többek között azt állította, hogy alulképzettek, nincsenek megfelelő kondícióban, de legfőképpen nagyon sokan közülük korruptak. A tragikusnak látott helyzetből kiemelte az olajügy két fő szereplőjét, Karancsi Tibor volt rendőrt és Pallag László kiszagda politikust, akiket viszont egyértelműen hősöknek tartott. Az *RTL Klub Akták* című politikai műsora levetítette a fentebb említett filmet, majd az Aranykéz utcai robbantáshoz érve Bárdos András műsorvezető közölte, hogy az 1998. július 2-án reggel végrehajtott pokolgépes támadást követően az újonnan megválasztott magyar miniszterelnök, Orbán Viktor mondta el beiktatását követő beszédjét. Az újságíró azonnal hozzátette, hogy ugyan ő nem tud semmiféle bizonyítható összefüggést felmutatni a két esemény között, de mégis említésre méltónak tartotta.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Dr. Bodor Endre: *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. 1965. 169. o.

¹⁸⁹ Dr. Bodor Endre: *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. 1965. 169. o.

¹⁹⁰ *Akták* - BBC dokumentumfilmje 2000. (internetes elérhetőség: <https://www.youtube.com/watch?v=Ertg6efjLUw>)

A rendszerváltás vállalkozója

A poszt-szocialista szervezett bűnözés összefonódása a gazdasággal

A hidegháború vége sosem látott segítséget jelentett a szervezett bűnözés globalizálódásához. Francis Fukuyama nevezetes tétele a történelem végéről egyértelmű utópia a történelem számára. Ám a globális szervezett bűnözés esetében annyi relevanciája van, hogy a többféle politikai erővonalakon sokkal inkább áthatolhat egy alapvetően láthatatlan szervezeti háló. Erre remek példa, amikor az Amerikai Kábítószer-ellenes Hatóság (DEA) 1997-ben letartóztatta az orosz bevándorló Ludwig Fainberget két kolumbiai droggartellt képviselő személlyel együtt. A hatóság azt bizonyította, hogy egy szovjet tengeralattjáró eladásáról volt szó, amit teljes személyzettel és parancsnokkal akartak eladni a kubaiaknak, hogy az Egyesült Államok délkeleti partjára akadálytalanul szállíthassanak drogot. A felek már 1992-ben sikeres tárgyalást folytattak két helikopter hasonló célú megvásárlásáról.¹⁹¹ Természetesen ez nem jelenti a szervezett bűnözési csoportok közötti harc végét, vagy magának a bűnözésnek a végét. Manuel Castells megállapítása szerint ezek a csoportok az irányító és termelési funkciót ellátó részegységeket alacsony kockázatú, míg a kereskedést magas kockázatú, jó kereslettel rendelkező országokba telepítik.¹⁹² Ez kísértetiesen hasonlít a különböző termékeket előállító transznacionális cégek működési profiljához.

A Szovjetunió „*kaotikus átmenete a piacgazdaságra megteremtette annak a lehetőségét, hogy az üzleti tevékenységet Oroszországban... mélyen áthassa a szervezett bűnözés.*” Castells állítását támasztja alá a megélénkülő kereskedelem a volt szovjet érdekszférával és azon keresztül nyugati országokkal folytatott legális és illegális kereskedelem. Az orosz Elnök Hivatal Szociál- és Gazdaságpolitikai Elemző Központja szervezett bűnözést taglaló 1994-es jelentésében becslést fogalmazott meg azzal kapcsolatban, hogy a gazdaság és kereskedelmi szféra hány százalékát érintik illegális pénzügyi cselekmények. A beszámoló szerinti feltehetően 10% volt érintett, viszont ez a piacon működő cégek tőkeforgalmának akár 20%-át is elérhette.¹⁹³

Egy magyar példa segítségével láthatóvá kívánom tenni, hogy a kelet-európai rendszerváltások révén kiépülő piacgazdaság évekig, évtizedekig még a korábbi korszak

¹⁹¹ Adams, David: Russian Mafia in Miami: „Redfellas” linked to plan to smuggle coke in a submarine. *San Francisco Examiner*, March 9. 3. o.

¹⁹² Castells, Manuel: *Az információ kora – Gazdaság, társadalom és kultúra III. kötet – Az évezred vége*. Gondolat-Infonia, Budapest, 2007. 193. o.

¹⁹³ Rossiiskaya maffia sobiraet dos’ye na krupnykh chinovnikov i politikov. *Izvestiya*. Január 26. 1–2. o.

információs kapcsolatain, informális vagy akár illegális tevékenységi formáin keresztül tudott profitábilisan működni. Természetesen ez nem jelent kizárólagosságot, de mindenképpen jelzésértékűnek tartom, hogy Magyarországon a kilencvenes évek bűnözői leszámolásai legális vagy féllegális cégirányítókra is érintettek, akik komoly profitot termeltek.¹⁹⁴ Oroszországban pedig a *Kommerszant* szinte már halálozási rovatot vezetett a magyar leszámolásokkal egyidőben a munkavégzés közben meggyilkolt üzletemberekről.¹⁹⁵

Stadler József akasztói vállalkozó büntetőügye az 1990-es évek egyik legnagyobb gazdasági botrányává vált Magyarországon. A rendszerváltást követő években kiépülő piacgazdaság alapvető hiányosságaira, politikai érdekek ellentmondásaira hívta fel a figyelmet az említett ügy. Azonban az 1990-es évek második felére elharapózott alvilági leszámolások és más gazdasági bűncselekmények (Globex, Postabank-ügy) viszonylag gyorsan háttérbe szorították a bűncselekmény tanulságait. Az újságírók és más szakértők is inkább a később történt bűnügyeket írták meg könyv¹⁹⁶ vagy szakcikk¹⁹⁷ formájában.

A rendőrnnyomozókkal készített interjúk során az is bizonyosságot nyert, hogy a rendvédelmi-szakmai konferenciákon is gyorsan feledésbe merült az akasztói vállalkozó ügyének főbb motivációi, elkövetési technikái a fent említett okok miatt.¹⁹⁸ Habár az ügy aktája rövid időn belül olyan méretes kötetekre rúgott, amely már azt is megnehezítette, és később lehetetlenné tette, hogy új nyomozókat vonjanak be a szövevényes ügybe. Hiszen egy-egy új rendőrtisztnek először több hétbe, majd több hónapba került volna csak az ügy áttekinthető ismeretéhez elolvasni az anyagokat. Az egyik rendőrnnyomozó elmondása szerint csak az egyik házkutatás során negyven négyzetmétert foglaltak el a mázsás zsákokban lévő iratok.¹⁹⁹ Talán az egész Stadler ügy egyik legironikusabb részlete, hogy a több tonna súlyt is kitevő iratok és akták nincsenek a rendőrségi irattárban és információim szerint nem adták át a levéltárnak sem. Minden valószínűség szerint leselejtezték.²⁰⁰

A következőkben végigtekintem a gazdaságvédelem szempontjából a rendőrség és a rendszerváltás kapcsolatát, hogy Stadler József vállalkozói tevékenysége, illetve a bűnügy folyamatai világossá váljanak és értelmezhető legyen az akasztói vállalkozó népmesei figura helyett valóságos személyként. Az alábbi elemzés azt kívánja bizonyítani, hogy Stadler József

¹⁹⁴ Az első utcai kivégzéstől a leghírhedtebb robbantásig. Origo, 2012. 07. 18. (<http://www.origo.hu/itthon/20120717-a-kilencvenes-evek-robbantasai-merenyletei-es-az-olajugyek.html>)

¹⁹⁵ Goldman, Marshall I.: Why is the Mafia so dominant in Russia? *Challenge* 1997. January-February 39–47. o.

¹⁹⁶ Mong Attila – Vajda Éva: *Az ártatlanok kora*. Elektromédia, Budapest, 2009.

¹⁹⁷ Diós Erzsébet: *Bankcsődök és bankárpercek: bankbukások története tanulságokkal*. OKRI Szemle (szerk.: Virág György) 2009. 81-100. o.

¹⁹⁸ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

¹⁹⁹ Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03.31.

²⁰⁰ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

profitábilis vállalkozó volt és lett volna gazdasági bűncselekmények elkövetése nélkül is. Ezzel szorosan összefügg annak cáfolása, hogy Stadler főként és elsőrangúan adócsaló lett volna. A média által előszeretettel ráaggatott adócsaló, ÁFA csaló minősítésnek több oka is lehetett. Egyrészt az újságírók kevéssé értettek a gazdasági bűncselekményekhez, hiszen ennek akkor még a maihoz képest is szegényes volt a kultúrája. A rendszerváltást megelőző időszakban társadalmi tulajdon elleni vétségek és bűncselekményeket nyomozó TT (társadalmi tulajdon védelme) osztályok a rendszerváltás idejére a megszűnés szélére kerültek, és 1989-90-ben több rendőri vezető is kezdeményezte, hogy a piacgazdaság bevezetésével a TT-s osztályokat, alosztályokat ne alakítsák át gazdaságvédelmi szervekké. Erről 2000-ben Kiss Ernő dandártábornok beszélt az Olajbizottság előtt tett beszámolójában: „*voltak olyan rendőri vezetők, akik azt hangoztatták, hogy piacgazdaság viszonyai, körülményei között nincs szükség gazdaságvédelemre, gazdasági bűnüldözői munkára.*”²⁰¹ Adam Smith skót közgazdász láthatatlan kéz elméletét olyan optimista, vulgarizált gazdaságelméletére redukálható érvelés bontakozik ki a fenti idézetből, mintha a kapitalista piacgazdaság létrejöttével a piac önszabályozó tevékenysége értelmetlenné teszi olyan gazdasági bűncselekmények elkövetését, amelyet addig a nagyarányú állami tulajdonnak és monopóliumoknak köszönhetően végrehajtottak.

Ez a téves felismerés összekapcsolódott egy másik problémával. 1990. január 5-én az akkori SZDSZ és FIDESZ prominens politikusai feljelentést tettek hivatalos személy által elkövetett visszaélés miatt. Belügyminisztérium Állambiztonsági Szolgálat illegálisan használt olyan titkos módszereket és eszközöket, amellyel megfigyelték az akkori ellenzéki pártokat, és civil kezdeményezéseket. Noha az 1989. október 23-án hatályba lépett alkotmánymódosítás szerint ilyen tevékenység alkotmányvétszőnek minősül. A feljelentéshez hozzákapcsolták a Végvári Józseftől, Belső Biztonsági Csoportfőnökség dolgozójától kapott BM III/III-7. osztályának 219. számú, 1989. november 10-ei napi jelentését. A Bányász Moziban a témához kapcsolódóan sajtótájékoztatót tartottak, ahol többek között nyilvánosságra hozták az ellenzéki csoportok az 1989. december 6-ai, december 20-ai és december 22-ei napi jelentés is. Az itt szereplő információk egy jelentős része titkos eszközök (telefonlehallgatás, levéllenőrzés, hálózat) felhasználása révén jutottak a belügy tudomására. Ez az eseménysor önmagában olyan politikai vihart kavart, hogy Horváth István belügyminiszter még 1990. január végén lemondott tisztségéről.

²⁰¹ Jegyzőkönyv az Országgyűlés az olajügyek és a szervezett bűnözés között az esetleges korrupciós ügyek feltárására létrehozott vizsgálóbizottságának 2000. október 30-án, hétfőn 10 órakor az Országház főemelet 61. számú üléstermében megtartott üléséről (<http://www.parlament.hu/biz36/olaj/v006-021.htm>) (utolsó letöltés: 2013. 05. 15.)

Többek között a rendőri vezetőkre is olyan fokú nyomás került az ügynök kérdés miatt, hogy a nem állambiztonsági, hanem bűnügyi vonalon használt és foglalkoztatott ún. társadalmi kapcsolatokat, informátorokat szinte kivétel nélkül szélnek eresztették.²⁰² Ez rettenetesen megnehezítette bármilyen operatív munka folytathatóságát. Különösen igaz volt ez a gazdaságvédelem területére, ahol az érdeksérelem sok esetben nem volt, nem lehetett olyan nyilvánvaló, mint a vagyron elleni bűncselekmény miatt feljelentő károsult esete. Hiszen itt, és főleg a rendszerváltás idején sok esetben maga az állam megkárosításáról volt szó.²⁰³ Az akkori Btk. XVII. fejezetében bekövetkező változtatások természetesen egyértelmű tették, hogy a gazdasági bűncselekmények sértettjei a korábbi felfogással szemben nem csupán az állam és annak valamely gazdálkodó szerve lehet, hanem a privát szektor képviselői (befektetők, hitelezők) is. Ezzel együtt az állam sértetti szerepe informális szempontból továbbra is meghatározó maradt. Egyrészt a kiépülő magánszféra a privatizáción keresztül juthatott például befektetett eszközökhöz,²⁰⁴ vagyis egykori állami tulajdonhoz. Másrészt az adó- és járulékfizetés büntetőjogi védelmén keresztül továbbra is megmaradt az állam szerepe.

Az ORFK akkor, mint szakirányító szerv nem rendelkezett külön társadalmi tulajdon elleni részleggel. A BRFK-n a társadalmi tulajdon védelmi osztály operatív szervként működött a feljelentéseken alapuló nyomozásokat a vizsgálati osztály végezte. A megyei kapitányságokon működő társadalmi tulajdon védelmi alosztályok egyszerre végeztek operatív és vizsgálati munkát is. Csakhogy az informátorok elküldése szinte megszüntette az operatív munkát, a bűnügyi felderítéshez elengedhetetlen információkat nehezzé vált megszerezni.

A fent említett rendőri vezetői elképzelések, miszerint ne alakítsák át az új gazdasági környezethez alkalmazkodó társadalom tulajdon védelmi osztályokat gazdaságvédelmi osztályokká, valamint az operatív munkát ellehetetlenítő lépések együttesen azt eredményezték, hogy a gazdaságvédelemhez tartozó jellemző bűncselekmények, mint a csalás, sikkasztás és hűtlen kezelés rettentően megsaporodtak.

Kiss Ernő Tonhauser László nyugalmazott rendőr ezredessel egyetértésben kihangsúlyozta, hogy a felderítő munkát akadályozó döntések leginkább a gazdaságvédelmet sújtották. Egy emberölési vagy rablási ügyben nagyobb eséllyel találnak tanúkat, a média is

²⁰² Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel, 2013. 04. 17.

²⁰³ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²⁰⁴ A jelenlegi számviteli törvényben (2000. C. törvény) is ugyanolyan kiemelt hangsúlyt kap az a könyveléstechnikai alapképlet, hogy a mérlegkészítés az eszköz és a forrás oldal alakulásával írható le. (Losonczi Csaba – Magyar Gábor: *Pénzügyek a gazdaságban*. Juvent Kiadó, Budapest, 1996. 415–417. o.)

komolyabb segítséget tud nyújtani. Viszont egy gazdasági bűncselekménynél²⁰⁵ sok esetben bennfentes információkra, egy-egy szűk körből származó tanú lehet hasznos a bűncselekmény felderítésénél. Nem beszélve a médiának az itt megfigyelhető hiányzó szerepére. Egy-egy szövevényes gazdasági bűncselekményt sokkal nehezebb eladhatóan tálalni a médiatermékeket fogyasztók felé.²⁰⁶ Közhelyszámba megy, hogy a bűnügyi filmek és különböző műsorok sokszor hiteltelenül mutatják be a nyomozati munkát.²⁰⁷ A gazdaságvédelmi munkát azonban egyáltalán be sem mutatják. Az elmúlt húsz évben sok orgánus és oknyomozó riporter tett ennek megváltoztatása érdekében, ám a mai napig is sokkal inkább látjuk a politikával összefonódó gazdasági bűncselekményeket, mint a közszereplőktől mentes, adott esetben transznacionális elkövetői köröket.²⁰⁸

A fent felvázolt szempontok egészen más megvilágításba helyezik Tóth Mihály *Piacgazdaság és büntetőjog* című tanulmányának bevezetőjében szereplő statisztikai adatok értelmezését. 1974-ben még körülbelül 100.000-ből 1994-re a bűnesetek száma 400.000 fölé emelkedett. Értelemszerűen a jelentős emelkedés a piacgazdaság bevezetésével egyidőben történt. Míg 1986. és 1988. között 180.000 között mozgott éves szinten az összes ismertté vált bűncselekmény, addig 1989-ben már 225.393, 1990-ben 341.061-ig nőtt éves szinten. 1991-re átlépte a 400.000-res határt és 1992-re 447.215-ön kulminált.²⁰⁹

Mindeközben a gazdasági bűncselekmények száma lényegében nem változott, szinte végig az említett időszakban 8000 körül mozgott. A stagnálás kérdésére láthatóan Tóth Mihály sem tudott egyértelmű választ adni. Ő inkább azzal kívánta magyarázni, hogy a gazdasági bűncselekmények több mint kétharmadát hagyományosan a vám- és devizabűncselekmények adták, amelyek „száma pedig állandó volt (vagy legalábbis állandó volt az ezek üldözésére fordítható kapacitás).”²¹⁰ Érvelését kétségessé teszi miért csak a gazdasági bűncselekmények állandóak éves szinten, és az életellenesek miért nem. Ezenkívül a többi bűnüldöző szerv is úgymond állandó kapacitással dolgozik. Tóth érvelése alapján

²⁰⁵ Az egyszerűség kedvéért nevezem azokat a bűncselekményeket is gazdasági bűncselekménynek, amelyek a BTK-ban vagyon elleniként szerepelnek, hiszen a csalást vagy a sikkasztást a büntetőtörvénykönyvi helyétől függetlenül a gazdaságvédelmi nyomozók és osztályok nyomozzák.

²⁰⁶ A filmek és a tévé világában az elmúlt évekből üdítő kivétel David Simon bűnügyi újságíró által készített A drót (The wire) című tévésorozat, amely Baltimore városának harcát mutatja be a bűnözéssel szemben, minél több oldalról.

²⁰⁷ Elég itt a rendőri munkát végzők gyakori panaszára utalni, hogy az állampolgárok sokszor számon kérik rajtuk azokat a technikákat, módszereket és gyorsaságot, amiket a filmekben látnak. (<http://nol.hu/lap/hetvege/20091128-nyomkeresok>)

²⁰⁸ Az írott és elektronikus sajtó világában pozitív példákat találhatunk a HVG, illetve az Átlátszó.hu munkája során.

²⁰⁹ Dr. Tóth Mihály: Piacgazdaság és büntetőjog In: Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 4–5. o.

²¹⁰ Dr. Tóth Mihály: Piacgazdaság és büntetőjog In: Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 5. o.

inkább arra kapunk választ, hogy 1994-re miért csökkent a gazdasági bűnözés, mivel a határok megnyitásával, a gazdasági átalakulásával többek között a vámszabályok is megváltoztak. Magyarázata végén Tóth is utal az értelmezés bizonytalanságára, illetve a bűnüldöző szervek valószínű elmaradására a bűnözői csoportok mögött, amikor arról ír, a korszakban egyértelmű gazdasági bűnözői csoportot nem fedezett fel a rendőrség. Ennek hiányosságára példaként hozza a bűnözési statisztika 1994-es tájékoztatóját, ahol az üzérkedést és az árdragítást továbbra is kiemelt bűncselekményként aposztrofálják, noha előbbi már évekkel korábban kikerült a Btk-ból, az utóbbi pedig lényeges átalakításon ment át.

Az általam fent bemutatott szempontok, amik ellehetetlenítették a gazdaságvédelmi nyomozati munkát sokkal inkább magyarázhatják a statisztikai adatok alacsony voltát. Illetve a rendőrszakmai hiányosságokra és elavult szakmai módszerekre jó példa a Tóth Mihály által idézett bűnügyi statisztikai tájékoztató problémafelfogása és nyelvezete, amely mintha figyelmen kívül hagyta volna a rendszerváltást.

A már említett 1994-es csökkenés Tóth Mihály szerint sem „látványos javulásra”²¹¹ utal, amit jobb híján ő maga is csak az újságokban gyakorta megjelenő gazdasági visszaélésekkel magyaráz. Minthogy sok cselekmény marad látenciában, csak a gazdasági bűnözés feltételezhető súlyáról próbálta meg megbecsülni, vajon nőtt, vagy csökkent-e. Feltételezése szerint, amihez az akkori ORFK-s bűnügyi igazgató által kiadott sajtóanyagban található információkat is felhasználta,²¹² úgy gondolta nőtt a súlya az ilyen típusú cselekményeknek. Tehát az 1990-es évek első felében valójában a gazdasági bűnözés rendőri észlelése szerint csökkent, miközben az akkor Tóth Mihály által citált rendőri vezető, és az általam hivatkozott későbbi vezetői megnyilatkozások szerint valójában soha nem látott méreteket ölthetett.

1996-ban Kacziba Antal, akkori helyettes belügyi államtitkár már a csalások és csődbüntettek robbanásszerű növekedéséről beszélt, köszönhetően annak, hogy 1994-95-ben a jogi kodifikáció megalkotta a közbeszerzési, csődbüntetői illetve a szerzői jogok védelméről szóló törvényt. Ezek a változások lehetővé tették, hogy nagyobb szerepet kapjon a gazdaságvédelem és „fokozatosan »életre kelnek« a korábban ritkán alkalmazott... tényállások”.²¹³

²¹¹ Dr. Tóth Mihály: Piaccgazdaság és büntetőjog In: Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 5. o.

²¹² *Népszabadság*, 1995. Január 9. 2. o.

²¹³ Dr. Kacziba Antal: A gazdaság, a fekete gazdaság, a gazdasági szervezett bűnözés és a korrupció. In: Domokos Andrea (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 54. 1996. 61. o.

A kezdeti látencia összes okát felsorolni nem lehet feladatom, de a feltételezhetően fontosabbakat kívánom összegyűjteni. Kiemelten fontosnak tartom a gazdaság kapitalista átalakulásának problémáját. Az egykori szovjet érdekszférában kialakított kapitalista államberendezkedés nem jöhetett létre instant módon, hanem egyfajta átmeneti állapot következik be. Szelényi Iván menedzser-kapitalizmus elmélete éppen azt példázza empirikus kutatásokra is támaszkodva, hogy a tőkeerő nélküli '90-es évek elején a politikai elit mellett a technokrata, menedzser-vezetők hatalma növekedett és a szocialista korszak gazdasági reformjaival élő kisvállalkozók helyett a nagy, egykori állami vállalatok privatizált utódait irányító, de tulajdonhányaddal nem rendelkező menedzser vezetői nem hozhatnak létre egyik napról a másikra egy teljesen stabil piaci viszonyokat jelentő kapitalista rendszert. Létező tőkeerő helyett informális kapcsolati hálóval, mint befektethető, átkonvertálható értékkel rendelkezvén ez nem is lehet azonnali céljuk. A Szelényi által citált korabeli vicc is azt állította, az még csak tudható egy akváriumnyi halból (kapitalista állam) miként lehet halászlét (szocialista állam) főzni, ám a halászléből miként lehet újra hal, az már kérdéses.²¹⁴

A következő kérdés ettől az átalakulástól jócskán lemaradó igazságszolgáltatás. Tóth Mihály 1994-ben úgy fogalmazott a gazdasági bűnözésnél, mint sok esetben újszerű tényállásoknál gyakorta előfordul, hogy a rendőrség és az ügyészség teljesen eltérően ítéli meg az ügyet. Nem egyedi eset, hogy csak a bírósági szakban kerül sor olyan releváns ténymegállapításokra, amelyre például csak a kirendelt könyvszakértő tud választ adni. Tóth ezzel kapcsolatban idézi egy 1995. február 7-ei cikket, a Népszabadságból, amelynek már a címe is beszédes: „Szakértőhiány nehezíti a gazdasági bűnüldözést.” Az akkor még kevésbé preferált szakértői munka ma már sokkal komolyabb javadalmazást élvez, mint a '90-es évek 400 forintos óradíja. Jól példázza ezt Jávor István és Jancsics Dávid közös cikke a *Korrupció a bíróságon és a gazdaságban* címmel, amely a szakértői visszaélésekkel foglalkozik a Kriminológiai közlemények 70-dik számában. Tóth Mihály 1994-ben még szakértő minél szélesebb körű használata mellett tört lándzsát, hogy a védelem is használhassa ezt a jogintézményt.²¹⁵ Jávor és Jancsics említett írása viszont az elmúlt évek tapasztalatát bemutatva inkább arra jut, hogy a különböző szakértők egymásnak gyökeresen ellentmondó véleményei sokszor hitvitává süllyeszti a bírósági bizonyítást.

Fontos még kiemelni a jog és a morál kérdését. Itt kifejezetten a gazdasági morálra gondolok, amelynek nagyfokú hiánya lehetővé tette, hogy a média egyes szereplői népmesei

²¹⁴ Szelényi Iván: Menedzser-kapitalizmus. *Lettre*, 1995. 19. szám (internetes elérhetőség: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00003/szeleny2.htm>) (utolsó letöltés: 2013. 05. 02.)

²¹⁵ Dr. Tóth Mihály: Piacegazdaság és büntetőjog In: Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 27. o.

hősként tekintettek Stadler Józsefre, ahogy azt egy a Nemzeti Sportban róla megjelent cikk jól illusztrál.²¹⁶ Imrédy Péter *A Stadler story* címmel öt kötetben írta meg a vállalkozó életét. Az írás nyelvezete vidékies, ízes beszédet imitált, ugyanez a népies beszéd Stadler élőbeszédét is jellemezte, példák erre a vele készült videóinterjúk.²¹⁷ Az etika közvetítő, orientáló szerepét hiányolta maga Tóth Mihály is, amelynek okát ő az államszocializmus paternalista világában vélte felfedezni. Az írott szabályozás túlsúlya tette lehetővé, hogy a 1990-es évekre „*a »mindent szabad, amit jogszabály (természetesen írott norma!) nem tilt« elve parttalan és önkényes értelmezést kapott.*”²¹⁸ Tehát a gazdasági átalakulást megkésve követő szabályozás miatt létrejövő joghézagok, nem egyértelmű megfogalmazások lehetővé tették a legalitás és illegalitás határán mozgó gazdasági cselekményeket.

Stadler József vállalkozói tevékenységének és bűnelkövető magatartásának az értelmezéséhez szükséges makroszintű háttért érdemes kiegészíteni Kacziba Antal szervezett bűnözéssel kapcsolatos megjegyzéseivel. Az ilyen típusú bűnelkövetésben való részvételt alapvetően a látványos meggazdagodásban véli felfedezni, amely a luxuscikkek túlzott fogyasztásán keresztül válik láthatóvá. Megemlíti a legális üzletbe való befektetés lehetőségét is, ám ezt azzal kapcsolatosan emeli ki, hogy a szervezett bűnözői csoportok elkezdtek együttműködni gazdasági bűnözést űző elkövetőkkel. Ezen társaságok kapcsolatrendszerének komoly összeérése volt Kacziba szerint a hazai bűnüldözés egyik legújabb tapasztalata. Dános Valér feltételezi ezeknek a csoportoknak már az 1980-as években meginduló együttműködését. Amit valójában a „*privatizáció nem kívánt mellékhatásai, a gazdaság liberalizálásának belső ellentmondásai*”²¹⁹ elmélyítettek és szervezettségi potenciáljukat megnövelte.

Stadler József 1990-től bizonyíthatóan exportált különböző termékeket a keleti piacok felé. Különösen Szovjetunióba, majd létrejövő Ukrajnába és Oroszországba. A Parlament olajbizottsága előtt tett rendőri beszámolókból felmerült a Szovjetunió felbomlása, amely új helyzet elé állította a rendőrök operatív munkáját. Kiss Ernő megfogalmazása szerint: „*ott is elkezdődik a gazdaságba való beszivárgása a különböző beosztásokban lévő embereknek. Megvannak a kapcsolatok, és nekünk mindjárt azt is kellett volna csinálni, és erre nem volt meg az apparátusunk, hogy mondjuk esetleg hazai bázisról felderítő tevékenységet végezzünk*

²¹⁶ http://www.nemzetisport.hu/migralt_cikkek/20071212/stadler_jozsef_jovok

²¹⁷ http://index.hu/video/2007/11/04/stadler_valasza_az_armanira/?s=tag:stadler

²¹⁸ Dr. Tóth Mihály: Piaccgazdaság és büntetőjog In: Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 52.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 23. o.

²¹⁹ Dános Valér: Szervezett bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévi Miklós: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll.* Corvina, Budapest, 1996. 221. o.

*Ukrajnában, uram bocsá' Oroszországban.*²²⁰ A fent említett belügyi informátori állomány megszűnése mellett itt már szerepet kap az állambozontság által használt kapcsolatok hiánya, amely megnehezítette, hogy a szomszédos országok felé irányuló gazdasági kapcsolatok révén megvalósuló transznacionális bűnözői körök feltérképezése, különösen gazdasági vonalon teljesen valószerűtlenné vált. A szovjet és más keleti országok egykori állami vezetőinek gazdasági pozíciószerzése feltehetően hasonlatos a magyar menedzser-kapitalista elmélet által képviselt rendszerhez.

A Szovjetunió 1991-es felbomlásával átalakuló orosz birodalmi rendszer gazdasági szempontból sokszor folytatatója maradt a szovjet hagyományoknak. Csaba László a jelcini gazdaságpolitikával kapcsolatban úgy fogalmazott, a költészet és a valóság népmesei kettőségével állunk szemben. Hiszen a média felé a politikai nyilatkozatok egy elméletileg életképes monetarizmust mutatnak, eközben viszont a valóságban továbbra is a szovjet gazdasági programalkotás menete haladt tovább. A közbeszéd úgy tartotta Jelcinre és csapátára valójában az amerikaiak és az IMF tukmálta rá a sokkterápiát.²²¹ A Moszkovszkije Novosztji című lap 1992-es 14-dik számában Kirejev cinikus megfogalmazása szerint a Valutaalaphoz történő csatlakozást annyira sem gondolták át az oroszok, hogy lefordítsák az elvárásokat oroszra, hanem magát a csatlakozási szöveget azonnal visszafordították angolra. Ezt Csaba László ugyanolyan mesei elemnek tartja, mint az IMF feltételeknek való lehetséges megfelelést. Ezek főként a pénzellátás beszűkítésében, illetve a külgazdasági kapcsolatok liberalizálásában foglalhatóak össze. Ezzel szemben a jelcini orosz gazdaságpolitika éppen e két tényezőnek a fordítottját alkalmazza.²²²

Gerascsenko, aki egykor az 1991-es szovjet monetáris reform²²³ erős támogatójaként volt számon tartva, 1992 nyarán hivatalosan eltörölt 1 trilliónyi rubelnél is több vállalatközi körbetartozást. Ez már önmagában is megsegítette a nehézipari, de még inkább katonai termelésre fókuszáló vállalati struktúrát. Ennek a csődnek az elkerülésének az volt az ára,

²²⁰ Jegyzőkönyv az Országgyűlés az olajügyek és a szervezett bűnözés között az esetleges korrupciós ügyek feltárására létrehozott vizsgálóbizottságának 2000. október 30-án, hétfőn 10 órakor az Országház főemelet 61. számú üléstermében megtartott üléséről (<http://www.parlament.hu/biz36/olaj/v006-021.htm>) (utolsó letöltés: 2013. 05. 15.)

²²¹ Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jelcini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 9. o.

²²² Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jelcini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 11. o.

²²³ Valentin Pavlov, akkori pénzügyminiszter döntése alapján a forgalomban lévő nemzeti fizetőeszköz (rubel) egy részét kivonták a pénzügyi körforgásból, hogy így csökkentsék az áruhiány miatt keletkező problémákat. A hivatalos verzió szerint a hamisított rubelek kivonása miatt volt fontos a program végrehajtása. (Reddaway, Peter - Glinski, Dmitri: *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism against Democracy.* US Institute of Peace Press, Washington D. C. 2001. 273–274. o.)

hogy a rubel instabilitását tartotta fenn, illetve a gajdari reformpolitika folytathatatlanságát is jelentette.²²⁴

Mindez azt jelenti, hogy már az 1992-ben is arra számítottak a szakértők, hogy konvertibilis nemzeti valuták kialakulására, liberális külkereskedelmi átalakításra és szabályozásra, illetve a jelentős infláció megfékezésére nem fog megvalósulni a közeli jövőben. Ezek a becslések nagyrészt be is igazolódtak a közelmúlt ismerete alapján.²²⁵

Ez azt jelentette, hogy a profitszerzés a keleti piacokon csak olyan tényezők együttállásával valósulhatott meg, mint az információs előny, illetve a zavaros gazdasági és közigazgatási viszonyok.²²⁶ Így többek között a gerascsenkói pénzügyi támogatás is afelé mozdította az eseményeket, hogy az orosz gazdasági átalakulás nem vezetett szilárd, piacgazdasági viszonyokhoz. A magyar helyzethez hasonlóan fennmaradtak olyan tényezők, amelyek lehetővé tették Stadler József meglévő és új kapcsolatai révén folyamatos profitszerzést.

Stadler József 1988-ban egy millió forintos törzstőkével hozta létre kereskedelemmel foglalkozó Stadler Kft-ét. Kezdetől fogva ügyvezető igazgatóként tevékenykedett ebben a cégben, mely először csak az országon belüli kereskedelemmel, de a rendszerváltás évétől már külföldre szállítással is foglalkozott. Saját életéről megíratott könyvben szerepel, hogy tulajdonképpen a hatvanas évektől különböző Bács-Kiskun megyei Tsz-ektől és egyéb termelői csoportoktól olcsón felvásárolt alkoholt a környező kocsmákba, éttermekbe és egyéb vendéglátóipari-egységekbe szállította jó áron.²²⁷

A nyolcvanas években a Bács-Kiskun megyében található homoki borokkal is foglalkozó termelőszövetkezetektől vásárolt fel nagy mennyiségben bort, amelyet Pest megyében található borospincékben tárolt, amíg el nem adta őket számára is rentábilis áron.²²⁸ Ez a fajta tevékenység illegálisnak bizonyult, ám ezt a könyvben Stadler nem így állítja be. Későbbi fejezetekben viszont úgymond lebukik, amikor állítja, hogy a szállítmányozás ilyen típusát legálisan csak a TSZ-ek kereskedelmi részágazata végezhetette. Az ilyen részlegek élén álló vezetőkkel le szervezett néhány teherautót, amik csak neki szállítottak árut.

²²⁴ Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jecini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 9-10. o.

²²⁵ Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jecini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 21-22. o.

²²⁶ Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jecini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 22. o.

²²⁷ Imrédy Péter: *A Stadler story I. kötet A kisjuhásztól a nagy felvásárlóig.* Kastély-Bor Kft., Akasztó, 2008. 51–52. o.

²²⁸ Imrédy Péter: *A Stadler story I. kötet A kisjuhásztól a nagy felvásárlóig.* Kastély-Bor Kft., Akasztó, 2008. 115–117. o.

1988-89-re olyan jó kapcsolatot épített ki ilyen termelőszövetkezeti kereskedelmi vezetőkkel, hogy kiismerte a nagykereskedelmi hálózatokat. Rögtön a gyártótól vásárolt nagy mennyiségben, amiket később a telephelyéről vitték szét a kamionjai az átvevőkhöz. A rendszerváltás idején azok a nagyvállalatok, gyártók, akiktől eddig Stadler vásárolt nehéz helyzetbe kerültek. Formálisan magát a KGST-t 1991. június 28-án feloszlatták Budapesten. Erre az időszakra a Nagykőrösi Konzervgyár, a SZOBI szörp, a Kőbányai Sörgyár vagy a Budafoki Pincészet az addig biztos keleti piacok felé nehezen vagy egyáltalán nem tudta eladni termékeit. Ennek köszönhetően Stadler József még alacsonyabb áron tudta nagytételben felvásárolni az általuk forgalmazott élelmiszereket és italokat. Az 1990-es választásokat megnyerő MDF a KDNP-vel és a FKgP-tal koalícióban megalakult az Antall kormány. A híres Tavarisi konyec (Eltársak vége!) MDF plakát is közrejátszott abban, hogy az a közkeletű tévhit maradt meg az emberekben, hogy az MDF számára nem voltak fontosak a keleti piacok. Ennek valóságtartalma inkább abban fogható meg, hogy az új kormányt támogató gazdasági szereplők közül nem mindenki rendelkezett olyan előnyökkel, amiket Csaba László fentebb említett, mint az információs előny, illetve gazdasági és közigazgatási viszonyok ismerete amelyek lehetővé tették a sikeres kereskedést a Szovjetunió, majd Oroszország felé. Alexandr Buzgalin Andrej Koganovval közösen írott cikkében egyértelművé teszi, hogy hosszadalmas és nehézkes feladat létrehozni az orosz tőkepiacot.²²⁹ Kun Miklós történész egy az orosz piacokról adott interjújában ezzel összhangban fogalmazta meg azt a feltevését, hogy nyugati cégek támogatták az új nemzetállamok szocialista időszakból származó jó kapcsolatokkal rendelkező kereskedőit, hogy minél több információt szerezzenek a kereskedelmi kapcsolatokról.²³⁰

A kormányzat német piac irányába történő nyitását akadályozta, hogy az említett gazdasági nehézségbe kerülő nagyvállalatok nem rendelkeztek olyan árukkal, amiket profitábilisan tudtak volna exportálni. Ezt sok esetben a KGST piac összeomlása után minőségi szempontból eladhatatlannak látszó termékek tömege is lehetetlenné tette. Közgazdasági metaforaként is értelmezhető, hogy egy szűk öbölben a kisebb hajók sokkal inkább szélirányba tudnak fordulni és könnyebben kormányozzák ki önmagukat a sekély vízből, mint az óriási három árbócos társaik. Ha a rendszerváltás okozta változásként azonosítjuk a szűk öblöt, akkor az olyan kishajóként feltűnő rendelkező kereskedő-

²²⁹ Alexandr Buzgalin – Andrej Koganov: Totális privatizáció – méreg és orvosság (Tézisek) In: *A jecini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés.* Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 79–80. o.

²³⁰ Felértékelődnek a keleti piacok. Interjú Kun Miklóssal (<http://szegeadma.hu/hir/szegead/2010/07/felertekelednek-a-keleti-piacok.html>)

vállalkozók, mint Stadler József, sokkal jobban ki tudták használni a lehetőségeket a szocialista mamutvállalatokkal szemben, amelyek egyértelműen óriás hajókként vesztegeltek a rendszerváltás öblében. Az Antall-kormány például exportszubszenciákkal támogatta az exportálni kívánó és tudó cégeket. Mezőgazdasági termékek után 30%-kal, míg ruhák és egyéb használati cikkek eladási árának 15-20%-át kapta meg a kereskedő cég.

Ballai József újságíró áttekintő cikke a Stadler ügyről több ponton nagyon megbízható a rendőrségi interjúkkal összevetve.²³¹ A Stadler Kft. először csak kevés kamionnal végezte szállítmányozó munkáját, de folyamatos volt a bővítés. 1993-94-re „42 saját - többnyire Mercedes - nyerges vontatóval rendelkezett.”²³² A cége ebben az időben 125 millió dolláros külkereskedelmi nyereséggel zárt. A keleti piacokon történő jó pozicionálásának köszönhetően dollárban fizettek a megrendelői. Tehát a külföldi piacokról szerzett nyeresége mellett a hazai egymilliárd forintos árbevétel inkább kiegészítőnek tűnt. Akkori árfolyamon az előbb említett dollár milliós profit több, mint tíz milliárd forintnak felelt meg. Emellett a valós nyereség mellett a Stadler Kft. papíron csupán hatszázmillió forintot mutatott ki könyveiben. Ennek azért volt jelentősége, mert így ekkora összeg után kellett társasági adót és egyéb más közterheket fizetnie. 1994-ben az adóhatóság felé már csak megközelítőleg százmillió forintos árbevételt vallott be.

Az APEH kezdetben a készlet nyilvántartással kapcsolatban tett fel neki kérdéseket, ugyanis sohasem tudott pontos választ adni mennyi terméke van például a saját telephelyén. Amikor szörpök vagy sörök voltak a raktáraiban, akkor azt állította x mennyiségű raklapnyi üdítő van nála. Viszont az eltérő méretű raklapok miatt nem lehetett még megsaccolni sem pontosan mennyi üveg üdítővel vagy más itallal rendelkezik.²³³ Lovas József a Kecskeméti Megyei Rendőr Főkapitányság Gazdaságvédelmi alosztályának nyomozója is több alkalommal titkos nyomozást végeztek Stadler József ellen, de nyílt nyomozás az összegyűlt információk alapján sohasem indult. Maga Stadler az életéről szóló könyvben úgy emlékezik meg Lovasról, aki folyton behívta, hogy kérdőre vonja miként képes ekkora profitra szert tenni.²³⁴ Ezt az Imrédynél olvasható történetrész esetleges valóság tartalmát egyetlen rendőrtiszt sem erősítette meg nekem.

Amint a fenti adatok is mutatják tényleges bevétele olyan mértékű volt, amelyből a legtöbb adó- és más járulékkötelezettségét ki tudta volna fizetni. Stadler viszont nagyobb

²³¹ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²³² Ballai József: A Stadler-dosszié - I. rész: A búsuló juhász. *Magyar Narancs* 2001. 02. 01. (http://magyarnarancs.hu/belpol/a_stadler-dosszie_-_i_resz_a_busulo_juhasz-62501)

²³³ Interjú K. F. nyugalmazott rendőr őrnaggyal, 2013. 03. 12.

²³⁴ Imrédy Péter: *A Stadler story I. kötet A kisjuhásztól a nagy felvásárlóig*. Kastély-Bor Kft., Akasztó, 2008. 148-149. o.

gazdasági birodalmat akart és gyorsabban.²³⁵ Ezért két számlát készített. Ugyanazzal a sorozatszámmal, áru megnevezéssel, és mennyiséggel, csak az egységár és a végösszeg tért el. A nagyobb összegű számlát nyújtotta be az adóhatóság felé az exportszubvenció miatt. Tehát egy nem létező óriási eladási ár után százalékosan nagyobb exporttámogatás járt. A valós eladási ár és a hamis számlák révén befolyó támogatásokkal tett szert valójában óriási haszonra és nem az ÁFA csalások révén.²³⁶ Ha áttekintjük a cég könyveit könnyen kiderül, hogy a valós eladási ár és az utána járó exporttámogatás bőven fedezte volna Stadler József költségeit és még jelentékeny profitra is szert tett volna, igaz valószínűleg az így elért harmadára.²³⁷

A két számlás trükk egyetlen hátulütője az a nem létező profit, ami után az adóhatóság felé nagy mennyiségű társasági adó befizetésére kényszerült volna. Ezt elkerülendő Hrubí Gyula a cég főkönyvelője azt tanácsolta minél több költséget kell termelnie a Stadler Kft-nek, hogy a nagy összegű hamis számlák után keletkező ún. „*lufiprofit*”²³⁸ elköltésre kerüljön vagy veszteségesnek látszó ügyletekben tűnjön el.

Itt léptek be különböző szervezett bűnözői körök Stadler oldalán. Pergel Nándor egy elegánsan öltözött bűnöző volt, rendkívül jól beszélt franciául és jobbára gazdasági bűncselekményeket követett el, főként adó és egyéb ÁFA csalással kapcsolatos fiktív cégeket hozott létre majd szüntetett meg.²³⁹ Korabeli vagyoni helyzetéről sokat elárul a kocsija, ami légkondicionálóval rendelkezett már az 1990-es évek elején. Az ő beosztottja volt Zsíros László, aki a könyvelői feladatokat és céggel kapcsolatos hamis számlák gyártását végezte. Egy másik szervezett bűnözői, alapvetően prostitúcióval majd droggal foglalkozó körből jött Domák László, ismertebben nevén Cinóber akit 1996-ban lelőttek az Üllői úton.²⁴⁰

Ezek a Stadlerhez képest „*kőkemény bűnözők*”²⁴¹ éppen azért voltak hajlandóak saját, eddig is végzett adócsaló elkövetői tevékenységüket az akasztói vállalkozóval megosztani, mert nyilvánvalóvá vált számukra az egyébként is nyereséges, nagy profitrátaival dolgozó férfiben rejlő lehetőségek. Azt feltételezték, hogy az alapvetően ÁFA csalás céljából létrehozott, nem nyereséges cégek helyett sokkal jobb hátteret jelent a nyereséget termelő vállalkozóval szövetkezni.

²³⁵ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²³⁶ Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03.31.

²³⁷ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²³⁸ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²³⁹ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²⁴⁰ Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel, 2013. 04. 17.

²⁴¹ Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03. 31.

Átfuttatást végeztek elsősorban. Az első cég 971 ezer forint értékben 155 288 db kozmetikumot importált az országba, amit tovább adta a második cégnek sokkal magasabb, 41 millió forintos áron. Ez a cég Hrubí Gyula kérésére tovább értékesítette az árut a harmadik cégnek alacsonyabb, húszmilliós áron. Végül a negyedik cég 147,5 millióért megvette és eladta pár millióval drágábban Stadler cégének. Természetesen az ÁFA-t visszaigényelték, ami így Akasztóra került. Ám Ballai József azon feltevése, hogy az egész csak az ÁFA miatt lett volna fontos nagyrészt téves. A fent említett kozmetikum legtöbbször olcsó francia parfüm volt, illetve Szíriából hozott műbőr cipő, amelyet halottak számára készítettek, ezért nem is volt túlzottan tartós.²⁴² A fent vázolt átfuttatás a valóságban nem létező, a cégbíróság számára ismeretlen cégek között folyt le. A papíron ennyi cégen keresztül menő áru a valóságban egyenesen Stadler cégéhez került a fent jelzett alig egy millió forintos áron. Az akasztói vállalkozó pedig ezt megközelítő, kissé magasabb áron adta el valójában Ukrajnába és Romániába. Ezzel egyrészt a pénzénél maradt másrészt papíron, az adóhatóság felé óriási veszteséget könyvelhetett el, ami csökkentette az évi hivatalos árbevételét és így a társasági adóját is.²⁴³

A bizonyítás ebben az esetben azzal járt, hogy a nyomozóknak igazolniuk kellett, hogy az átfuttató cégek nem léteznek. Ezt a cégbíróságon megtették, majd a számlákról bebizonyították, hogy mindegyik Pergel Nándor mechanikus írógépén készült.²⁴⁴

Stadler egy másik költségtermelő tevékenysége nagyon jól rávilágít arra miként is működött a külkereskedelem és az azt végző kereskedők milyen jól tudták hogyan lehet az üzletág belső szabályait nem ismerő akár hivatalos személyeket is becsapni. A már korábban említett átmeneti időszakban fontos információs előny és bizonytalanságot kihasználó Stadler úgy állította be magát, mintha egy kiépült, stabil piacgazdaság szereplőjeként egy másik, hasonló adottságokkal rendelkező országgal kívánna kereskedni. Ezért különböző orosz cégek a Stadler Kft.-nek marketingtevékenységet és piackutatást végeztek olyan piacok vonatkozásában, amelyekkel Stadlernek nem volt semmilyen üzleti kapcsolata, illetve amelyeket saját kapcsolatain keresztül nagyon jól ismert. A vád említett hét számlát. Ezek 2,4 milliárd összértéket tartalmazó költség számlák voltak, amelyek elszámolásával az akasztói vállalkozó a vád szerint 989,5 millióval csökkentette a befizetendő társasági adót az adott évben.

²⁴² Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03. 31.

²⁴³ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

²⁴⁴ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

A média döntő hányada viszont Stadlerre, a műgyűjtőre koncentrált, mert ezt lehetett közérthetően bemutatni és szórakoztató, meghökkentő jelenséggént bemutatni. Stadler József 1993 decemberében valóban vásárolt 22 festményt. Például Leonardo da Vinci Utolsó vacsora című freskóját, amely 1498-ban való elkészültét követően mind a mai napig a milánói Santa Maria delle Grazie refektóriumának a falán látható, habár az azóta eltelt időben sokat romlott az állaga. Nincs tudomása a művészettörténeti kutatóknak arról, hogy Da Vinci festett volna másolatot erről a képről. Viszont egyes művészeti szakértők állították a XVII. században nagyon sokan másolták a művet. Ezt az elemet a védelem többször is felhozta mentő körülményként, mondván Stadler nem tudhatta valóban eredeti képeket vásárolt-e. Az adásvételi listán szerepel Munkácsy Mihálytól aktok, ám a művészettörténeti szakértők itt sem tudnak arról, hogy a művész valaha festett volna ilyet. A festménycsomagért két részletben fizetett Stadler József, ebben az esetben is készpénzben. Az 1/93-as és a 2/93-as számla végösszege 820 483 600 Ft volt, amiért 205 120 900 Ft áfa járt vissza neki.²⁴⁵

A műtárgy és marketing anyagok vásárlását egy bizonyos Szergej Anatoljevics Vexler nevű orosz üzletemberen keresztül intézte. Biztos tudomása a hatóságoknak nem volt arról kit is takar ez a személy. A Vexler egy rendkívül gyakori családnév, amit a védőügyvédek is felhoztak valószínű létezősége mellett. Az Art Lux Galériától vásárolta hivatalosan Stadler a képeket. A két ország közötti rendőri együttműködésre jó példa az információ kérés a Vexler-szállal kapcsolatosan. Az orosz hatóságok a kezdeti megkereséskor elismerték a galéria létezését, és a képek egy részéről úgy nyilatkoztak lopott festményekről van szó. A későbbiekben, az ügy számukra is láthatóan komolyra fordulását követően határozottan tagadták a galéria és a képek létezését. Végül az egyik magyar nyomozónak kellett több mint egy hétre elutaznia Moszkvába ellenőrizni a cégek létezését.²⁴⁶ A kezdeti nehézségek ellenére az orosz hatóságokkal való együttműködés révén bizonyítani lehetett, hogy a Stadlerrel kapcsolatban álló cégek egyike sem volt hivatalosan bejegyzett.

A Stadion építés, illetve a Stadler FC létrehozása volt a másik feltűnő jelenség és később a média kedvelt témája a vállalkozóval szemben. Az ügyben nyomozó rendőrök is említést tettek arról milyen megdöbbentő kép fogadta őket, amikor aranyozott épületekben, rengeteg luxus cikk között találták meg Stadler Józsefet. Aki előszeretettel rendezett óriási

²⁴⁵ Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel, 2013. 04. 17.

²⁴⁶ Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24.

bulikat, prostituáltakkal és rengeteg ingyen étellel és itallal a környező térségben befolyásos emberek számára.²⁴⁷

Stadler bírósági tárgyalása volt talán az első a rendszerváltás utáni Magyarországon ahol a vádlott olyan mértékben tudta használni a médiát, aminek révén akár a közvélemény, akár a parlament részéről nyomás alá kerülnek a hatóságok, és ez pedig arra utal vissza, hogy meg kell nyerni az ügyet a média szintjén is. 1998-ban az első fokú tárgyalást követően új eljárásra szólította fel a bíróság a nyomozó hatóságokat. Az elsőfokú ítélet 9 évre és teljes vagyonek Kobzárásra ítélte a vádlottat, majd az új eljárást követően 2003. februárjában a Legfelsőbb Bíróság 4 év hat hónapra csökkentette a büntetést, ám szinte teljes mértékben helyben hagyta az elsőfok megállapításait és ítéletét.

Stadler a híressé vált „*Ártatlan vagyok!*”²⁴⁸ felszólítással, illetve a politikai szereplők elleni támadásaival sikeressé vált a médiában. Valószínűleg a szocialista időszak állami vezérlésű újságok és tévét megszokó igazságszolgáltatásban dolgozó embereket meglepetésként érthette, hogy a piacgazdaságot követően magánkézbe kerülő lapok Stadlerből népi hősként, akár a korrupt politikai és gazdasági vezetőivel harcot felvevő kisemberként tudták láttatni a vállalkozót. Számadó juhászból milliárdos akasztói üzletemberként, aki egyedül megcsinálta a szerencsáját. Az igazságszolgáltatás számára azóta szinte evidenciának tűnik, hogy egy-egy büntetőügyet nem elég a tárgyalóterem falai között, hanem a média felületeken is meg kell nyerni.

Stadler József jól működő vállalkozóként dolgozott már a szocializmus idején is. Megtalálta azokat a kiskapukat, kapcsolati hálózatokat, amelyek lehetővé tették a profitábilis működését főként élelmiszerek és használati cikkek árusításában. A szállítmányozás megszervezésével kiszélesíthette a számára elérhető piacok számát és ezzel olyan bevételre tehetett szert, amit illegális cselekmények révén tovább növelhetett. A fent említett rendőri szerzők, Dános és Kacziba által hangsúlyozott szervezett bűnözői körök legális üzletekbe befektető viselkedésére Stadler segítőitársai esetében itt is van példa. Ám éppen az akasztói vállalkozó esete különleges arra nézve, hogy a rendszerváltás idején átalakuló gazdasági helyzet és azt megkésve követő szabályozás lehetővé tette az illegalitás és legalitás határán működő kereskedő bűnözői karrierjének megindulását. A szocialista korszakban büntetlenül, sokszor informális viszonyokat felhasználva üzletelő Stadlernek a rendszerváltás lehetővé tette a minél nagyobb érvényesülést a külföldi, keleti piacokon. Sokszor népmesei hősként

²⁴⁷ Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03.31., Interjú K. F. nyugalmazott rendőr őrnaggyal, 2013. 03. 12.

²⁴⁸ <http://belfold.ma.hu/tart/rcikk/a/0/30271/1>

értelmezte a média, amivel akár tudatlanságból, akár politikai célokból elrejtette,²⁴⁹ hogy Stadler József magának a rendszerváltásnak volt az egyik fővállalkozója.

²⁴⁹ Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel, 2013. 04. 17.

Véggövetkeztetések

A poszt-szovjet szervezett bűnözés kérdései Magyarországon

Szakedolgozatomban nem térhettem ki minden aspektusra és részletre, de fel kívántam rajzolni egy ívet, amelyen keresztül érthetővé válik a magyar szervezett bűnözés jelensége. Ehhez szorosan hozzátartozik a megismerhetőség problémája.

A bűnözést általánosságban is, de a szervezett bűnözést különösen társadalmi jelenséggént kell kezelnünk, amely *„az adott létfeltételekhez normálisan kapcsolódik, értelmes és racionális, mert problémamegoldó és szükségletkielégítő, az egyén és környezete közötti »anyagcsere« lehetséges változata, eszközcselekménye”*.²⁵⁰ Amennyiben főként olyan típusú bűnügyekkel szembesül az államhatalom, ahol megfelelő szervezettség mellett szorosabb vagy lazább szerveződésű hálózat figyelhető meg, amelyeknél a problémamegoldás és a szükségletkielégítés a működésük alapja. Konkrét feladatmegosztással és az ebből fakadó informális alá-fölé rendeltségi viszonyokkal együtt, amely gazdasági, egyértelműen profitszerzési célból működik, és tagjai részben vagy teljes egészében a szervezet működéséből élnek, akkor már az állam ellenőrző funkciója sérül, és különösen veszélyes típusú bűnözésről beszélünk. Ha tagoknál szélesebb körre kiható működésükben szerepet játszanak az általuk használt, felhasznált kliensek csoportja – ahogy az a dolgozatomban bemutatott eseteknél előfordult –, akkor a nyomozó hatóságnak el kell fogadnia a szervezett bűnözés és az alvilág létrejöttének tényét, de ennek elismerését követően, ha egyes tagjaival kapcsolatot tud kialakítani, akár fel is tudja használni saját maga ellen. A szakedolgozatom csupán egy adalék ahhoz, hogy jobban megértsük a rendszerváltás utáni Magyarországon megjelenő szervezett bűnözői csoportok működését, valamint önvédelmi gyakorlatait. A sikeres vállalkozó mint toposz felhasználása az alapvetően illegális, törvénysértő magatartások elfedésére addig hasznosnak bizonyul, amíg a társadalom morális értékítélete sem stabil.

Jövőtlen értékeink címmel Csepeli György, Neményi Mária és Örkény Antal a Tárki kutatása alapján vizsgálták a magyar társadalom értékválasztásait az 1990-es évek elején. A válaszadók 86% nem cáfolta határozottan, hogy manapság nem lehet tudni, mi is az igazság. 69%-uk állította, hogy nem érdemes vitát kezdeni az igazság kérdéséről, mert nincs esély a változtatásra. A kutatók elmondása szerint rendkívül meglepődtek, amikor azzal szembesültek, hogy a válaszadók 62%-a semmilyen öt ért igazságtalanságról sem tudott beszámolni. Hiába

²⁵⁰ Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 115. o.

soroltak fel a kérdőívben nyolc különféle igazságtalanságra okot adható jellemzőt, a vallási, nemi, regionális, származási, életkori, politikai mellett az egyetlen, ami 10% feletti eredményt mutatott: a vagyoni.²⁵¹

Szándékosan nem egy recens kutatást idéztem, egyrészt azért, mert saját elemzésemet is az 1990-es évekkel zártam, másfelől úgy hiszem ennek a kutatásnak az eredményei fontos támpontul szolgálnak ahhoz, hogy megértsük a szervezett bűnözéshez kapcsolódó társadalmi képzeteket. Az igazságosság létével szemben megmutatkozó szkepticizmus, illetőleg a megtapasztalt igazságtalanság ellenére fennálló érzéketlenség hátterében a kutatók szerint feltehetően a magyar társadalom által korábban átélt szenvedések rejlenek. Viszont nem vetnek fel egy szinte magától értetődő magyarázatot, amely a dolgozat alapján kézenfekvőnek tűnhet. Ha a társadalom tagjai úgy gondolják, hogy nem lehet tudni, hogy mi az igazságos tett, akkor sokkal diverzifikáltabb az a cselekvési tér, ahol saját maga, családja vagy társai boldogulása érdekében megszerez valamit vagy dönt valami mellett. Amennyiben ezt elfogadjuk feltételezésként, a válaszadó nem fog igazságtalanságokról beszámolni egy olyan kérdőíves kutatásban, amely nem az általa megtapasztalt informális érdekérvényesítés, hanem az időtlennek vélt erkölcsi fogalmak elismerését, magyarázatát kéri rajta számon. Hiszen az igazságtalanság megtapasztalása nem kizárólag passzív, elutasító magatartásban manifesztálódhat, hanem a helyzettel való élni tudásban is tetten érhető.

²⁵¹ Csepeli György – Neményi Mária – Örkény Antal: *Jövőtlen értékeink (Az igazságosság- és igazságtalanságérzet alakzatai Magyarországon 1991-ben)*. Társadalmi Riport 1992. Társi, Budapest, 1992. 335-357. o.

Bibliográfia

Monográfiák

Alston, Richard – Hopwood, Keith: *Organised Crime in Antiquity*. Duckworth with the Classical Press of Wales: London and Swansea, 1999.

Alexandr Buzgalin – Andrej Koganov: Totális privatizáció – mérreg és orvosság (Tézisek) In: *A jelicini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés*. Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992.

Asperján György: *Labancz Anna-gyilkosság* Aspy Stúdió, Budapest, 2006.

Athol Randolph Moffitt: *Control of Organised Crime with Reflections on Sydney*. University of Sydney, Sydney, 1986.

Azides, Ichak: *Vállalatok életciklusai: hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő?* HVG Kiadó, Budapest, 1992.

Bauman, Zygmunt: *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge, 2000.

Bárándy Péter – Bihari István: (Tag)állami szervezett bűn. In: Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip - A posztkommunista maffiaállam*. Noran Libro, Budapest, 2013. 164–171. o.

Becker, Howard S.: *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. Free Press, New York, 1963.

Dr. Bodor Endre: *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség. 1965.

Bócz Endre: Egy államügyész vallomása... A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. *Belügyi Szemle* 1997/7-8. szám, 11–18. o.

Castells, Manuel: *Az információ kora – Gazdaság, társadalom és kultúra III. kötet – Az évezred vége*. Gondolat-Infonia, Budapest, 2007.

Carlson, David: Autobiography In: Dobson, Miriam – Ziemann, Benjamin (ed.): *Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. Routledge, London – New York, 2010. 179–182. o.

Cedilot, Andre; Noel, Andre: *Mafia Inc.: The Long, Bloody Reign of Canada's Sicilian Clan*. Vintage Kanada, Toronto, 2012.

Csaba László: Volt-e sokkterápia Oroszországban? In: *A jelicini gazdaságpolitika alternatívái. – Szakértői jelentés*. Szovjet Füzetek VI. Magyar Russzisztikai Intézet, Budapest, 1992. 9–22. o.

Csepeli György – Neményi Mária – Örkény Antal: *Jövőtlen értékeink (Az igazságosság- és igazságtalanságérzet alakzatai Magyarországon 1991-ben)*. Társadalmi Riport 1992. Társi, Budapest, 1992. 335–357. o.

Daraul, Arkon: *A History of Secret Societies*. Pocket Books, New York, 1969.; Konstam, Angus: *The History of Pirates*. Mercury Books, London, 2005.

Dános Valér: *Szervezett bűnözés*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés - bűnözés kontroll*. Corvina, 1996. 220. o.

Eörsi Gyula: *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 182–183. o.

- Galasi Péter – Gábor R. István: *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 20. o.
- Gambetta, Diego: *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection.* Harvard University Press, London – Cambridge, 1996. 19. o.
- van Gennep, Arnold: *Átmeneti rítusok. Kultúrák keresztútján* 8. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007. 7-35. o. Az elmélet utóéletét és kritikai elemzését adja: Voigt Vilmos: *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba.* Timp Kiadó, Budapest, 2004.
- Germuska Pál: „De hát eszerint a szocializmus bedobhatja a törülközőt?”. Második gazdaság a Kádár-korszakban. In: Germuska Pál – Rainer M. János (szerk.): *Évkönyv XV.* 2008. 1956-os Intézet, Budapest, 2008. 71–83. o.
- Ginzburg, Carlo: Reprezentáció – A szó, az eszme és a dolog. In: Ginzburg, Carlo: *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem.* Kijárat Kiadó, Budapest, 2010. 123–140. o.
- Gregory, Paul R.: Productivity, slack and time theft. In: Millar, James R.: *Politics, work, and daily life in the USSR – A survey of former Soviet citizens.* Cambridge University press, Cambridge, 260–282. o.
- Hartog, François: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat. (Atelier füzetek.)* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.
- Hester, Stephen – Eglin, Peter: *A Sociology of Crime.* Routledge, London - New York, 1992.
- Humphrey, Caroline: *The Unmaking of Soviet Life. Everyday Economies After Socialism.* Cornell University Press, Ithaca - London, 2002. 99. o.
- Imrédy Péter: *A Stadler story 1. kötet A kisjuhásztól a nagy felvásárlóig.* Kastély-Bor Kft., Akasztó, 2008.
- Kantorowitz, Ernst: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology.* Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Katona Géza: *Szervezett bűnözés Magyarországon.* BM Kiadó, Budapest, 2000.
- Kitossa, Dr. Tamari: *Criminology and Colonialism: Counter Colonial Criminology and the Canadian Context.* The Journal of Pan African Studies, 2012. január 204-226. o.
- Klas Kärstrand: *Countering Narcotics and Organized Crime in the Baltic Sea Region. Report from the Silk Road Studies Program Workshop Riga, Latvia, 12-13 December 2006.* Uppsala university, Uppsala, 2006.
- Kornai János: *A hiány.* Kalligram Kiadó, Budapest, 2011.
- Koselleck, Reinhart – Brunner, Otto – Conze, Werner (szerk.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* Klett-Cotta, Stuttgart, 1972–1997.
- Küllös Imola: *Betyárok könyve.* Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- László-Bencsik Sándor: *Bosnyák téri színjátékok.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Lejeune, Philippe: *On autobiography.* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1989.
- Lenkovics Barnabás: A szocialista vállalkozási formák polgári jogi kérdései. (tanfolyami jegyzet, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1983.) In: Lenkovics Barnabás: *Ember és tulajdon - Rendszerváltó gondolatok.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2013.
- Losonczi Csaba – Magyar Gábor: *Pénzügyek a gazdaságban.* Juvent Kiadó, Budapest, 1996.

- Lukáts György: *Mesél a pesti zsaru*. Cédrus Kiadó, Budapest, 1990.
- Lunde, Paul: *Organized Crime: An Inside Guide to the World's Most Successful Industry*. DK Books, New York, 2004.
- Majtényi Balázs - Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945-2010*. Libri Kiadó, Budapest, 2012.
- Dr. Márkus Dezső: *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvéncikkek*. Budapest, Franklin Társulat, 1899.
- Mong Attila – Vajda Éva: *Az ártatlanok kora*. Elektromédia, Budapest, 2009.
- Németh György: *Karthagó és a só*. Korona Kiadó, Budapest, 2002.
- Nicholas Gage: *A maffia nem egyformán fizet*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974
- Paoli, Letizia: *Mafia Brotherhoods - Organized Crime, Italian style*. Oxford University Press, New York, 2003.
- Parker, Martin: *Alternative business: Outlaws, Crime and Culture*. Routledge, New York, 2011.
- Reddaway, Peter - Glinski, Dmitri: *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism against Democracy*. US Institute of Peace Press, Washington D. C. 2001. 273–274. o.
- Rothe, Dawn L.: *State Criminality: The Crime of All Crimes (Issues in Crime and Justice)*. Lexington Books, Plymouth, 2009.
- Saenz-Cambra, Concepcion: *Organized Crime throughout History: Renaissance and Early Modern Period*. In: Shanty, Frank; Mishra, Patit Paban: *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism* 1. vol., ABC-CLIO, Santa Barbara – Colorado – Oxford, 2007.
- Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- Szabó Edina: *A magyar börtönszolg szótára*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 194
- Szabó László: *Bandák nyomában az Interpol. Bűnözés a nagyvilágban II.* Népszava, Budapest, 1986. 133–238. o.
- Szabó Márton: *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- Tamás Ervin: *Szerződő feleim*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999.
- Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Complex Kiadó, Budapest, 2002. 29. o.
- Dr. Tóth Mihály: *Piacgazdaság és büntetőjog* In: Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 5–14. o.
- Varese, Federico: *Mafias on the Move - How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton University Press, Princeton - Oxford, 2011.
- Zombori Attila: *Mesél az alvilág - betörők*. Colorplast Kiadó, Budapest, 1988.

Folyóiratcikkek

- Aczél György: Néhány ideológiai kérdésről. *Belügyi Szemle*, 1969. 12. sz. 3–11. o.

Alain, Michel: An Empirical Validation of Relative Deprivation. *Human Relations*, 1985 8. sz. 739–749. o.

Dr. Balla Péter: A tippadás jogi megítéléséről. *Belügyi Szemle* 1983. 11. Sz. 55–57. o.

Bárd Károly: Szervezett bűnözés – A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása *Börtönügyi Szemle*, 1994. 4. sz. 1–8. o.

Bátki Mihály: A maffia filmen, regényben - valóságban. *Filmvilág*, 1972. 18. sz. 23-25. o.

Borai Ákos: A szervezett bűnözés büntetőjogi kérdései. *Rendészeti Szemle*, 1992. 5. sz. 13–20. o.

Böröcz József: Kettős függőség és tulajdonvákuum: Társadalmi átalakulás az államszocialista félperiférián. *Szociológiai Szemle*, 1992. 3. sz., 3–20. o.

Böröcz József – Caleb Southworth: Kapsolatok és jövedelem: Magyarország, 1986-1987. *Szociológiai Szemle* 1995. 2. sz. 25-48. o.

Bűn a fővárosban. *Budapest folyóirat*, 1966. április 35-38. o.

A csempészség és a csempészárukkal való üzérkedés megelőzésének és felszámolásának módszerei. *Belügyi Szemle*, 1970. 2. sz. 90–94. o.

Dr. Csiba István – Dr. Bodor Endre: A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi Szemle* 1983. 9. sz. 4-5. o.

Diczig István: A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények okainak és megelőzésének néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 1970. 1. sz. 16–21. o.

Diós Erzsébet: *Bankcsődök és bankárpercek: bankbukások története tanulságokkal*. OKRI Szemle 2009. 81-100. o.

Fekete Judit: A puccs mint irányítási rendszer. *Közgazdasági Szemle*, 1990. 5. sz. 559–572.

Flaatten, Sverre - Ystehede, Per Jørgen: 'What's past is prologue'. *European Journal of Criminology*. 2014. 2. sz. 13. o.

Foucault, Michel: A diskurzus rendje In: *Holmi* 1991. 6. sz. 868-889. o.

Galasi Péter – Gábor R. István: Korruptió és tulajdon. *Közgazdasági Szemle* 1990. 4. sz., 415–421. o.

Galasi Péter – Gábor R. István: Korruptió és tulajdon. *Közgazdasági Szemle* 1990. 4. sz., 409. o.

Gellért Gábor: Maffia és politika. *Világosság*, 1975. 1. sz. 60. o.

Gellért Gábor: *Maffia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.

Grossman, Gregory: The Second Economy of the USSR. *Problems of Communism*, 1977, 9. sz. 25–30. o.

Heller Farkas Tamás: A "szervezett bűnözés" mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége. *Belügyi Szemle*, 1964. 1. sz. 28-34. o.

Horváth Gergely Krisztián - Kovách Imre: A feketegazdaság (olajkereskedelem és KGST-piac) és vállalkozói Kelet-Magyarországon. *Szociológiai Szemle*. 1999. 3. sz. 28–53. o.

Horváth Jenő - Bánáti János - Jacsó István: Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulatkeltés? : hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez *Belügyi Szemle* 1984. 3. sz. 50–52. o.

Inglis, David: What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology. *Cultural Sociology*. 2013. március 6–12. o.

Dr. Kacziba Antal: A gazdaság, a fekete gazdaság, a gazdasági szervezett bűnözés és a korrupció. In: Domokos Andrea (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 54. 1996. 56–67. o.

Kárpáti Zoltán - Barna Sándor - Vetró István: Néhány gondolat az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. *Belügyi Szemle*, 1970. 7. sz. 47–50. o.

K. Horváth Zsolt: Ex occidente lux (Drang nach Westen). *Korunk* 2010. 7. sz. 97. o.

K. Horváth Zsolt: A barbárokra várva (Drang nach Westen). *Korunk* 2011. 3. sz. 93. o.

Kemény István: A második gazdaság Magyarországon. *Magyar Füzetek*, Párizs, 13. sz. 1984. 18–29. o.

Kornai János: Hiánygazdaság – többletgazdaság. Tanulmány a piac elméletéről – II. rész. *Közgazdasági Szemle*, 2010. 12. sz. 1022–136. o.

Lázár József: Elmélkedés a bűnözésről. *Korunk*, 1968. 7. sz. 991–997. o.

A maffia nagy üzlete a katolikus ereklyékkel. *Világosság*, 1965. 7-8. sz. 510. o.

A maffia elleni harc csődje Olaszországban: Rinascita, kivonatos közlés az 1973/1. számból (JT. IV/5–6.). *Belügyi Szemle*, 1973. 5. sz. 125–126. o.

Nánási László: A szervezett bűnözés kérdései a magyar anyagi és eljárási büntetőjogban (Egy „precedensügy” tapasztalatai). *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2006. 3. sz. 45–55. o.

Némédi Dénes: Minek a történet? *Replika* 1996. 23–24. 173–181. o.

Pál Eszter: Mi a baj a szociológiával? *BUKSZ* 2013. ősz 273–276. o.

Petrovits Tivadar – Tolnai István: Társadalmi tulajdon megkárosítása a vendéglátóiparban. *Rendőrségi szemle*, 1960. 5. sz. 347–352. o.

Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 96. o.

Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle* 1983. 8. sz. 96–103. o.

Polgárdi Lóránd: Gondolatok az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények alakulásáról. *Belügyi Szemle*, 1970, 5. sz. 68–70. o.

Rühle, K.: Ópium és maffia - Római filmlevél. *Filmvilág*, 1973. 5. sz. 14–18. o.

Sik Endre: Aczélhálóban – Adalék a kapcsolati tőke működése megismeréséhez. *Szociológiai Szemle*, 2001. 3. sz., 64–77. o.

Sik Endre: Egy ló-öszvér a lovakról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai eszmetörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 7–8. sz. 706–707. o.

Stein Magdolna: A bűnözés és a vendéglátóipar. *Belügyi Szemle*, 1984. 4. sz. 89–92. o.

Szabó Márton – Szűcs Zoltán Gábor: Fogalomtörténeti perspektívák. *Múltunk*, 2011. 2. sz. 4–19. o.

Szamel Lajos: *A korrupció, a protekció és a többi...* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 99–101. o.

Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Tézisek életművemről a tudományok doktora fokozatának elnyeréséhez. *Replika – társadalomtudományi folyóirat*, 2. sz. 1990. 38–52. o.

Szelényi Iván: Menedzser-kapitalizmus. *Lettre*, 1995. 19. szám (internetes elérhetőség: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00003/szeleny2.htm>) (utolsó letöltés: 2013. 05. 02.)

A szervezett bűnözés elleni küzdelem az USA-ban. *Belügyi Szemle*, 1978. 4. sz. 125–126. o

Szilágyi József: Megjegyzések az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. *Belügyi Szemle*, 1970. 3. sz. 34–38. o.

Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*. 1983. 9. sz. 48-52. o.

Tóth Eszter Zsófia: A Madonna, az Ifjú és a többiek - 30 éve történt "az évszázad műkincsrablása" a Szépművészeti Múzeumban. *Múlt-kor történelmi magazin*. 2013. 4 sz. 13–26. o.

Varga Zoltán: A szervezett bűnözésről. *Jogok*, 2006. 4. sz. 21–25. o.

Levéltári anyag

A Balatoni vállalkozók kutatócsoport tagjaként 2 éve vizsgáljuk társaimmal a balatoni vendéglátást. 20. század hangja archívum - 409_06 Diósi Pál gyűjtemény (internetes elérhetőség: <http://voices.osaarchivum.org>)

Magyar Nemzeti Levéltár, MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály, Koordinációs Bizottság, 288. f. 31/V/1. ő. e. 1-7. d. – Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető. (internetes elérhetőség: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf)

Hírműsorok – lapok – hírportálok

Akták - BBC dokumentumfilmje 2000. (internetes elérhetőség: <https://www.youtube.com/watch?v=Ertg6efjLUw>)

Adams, David: Russian Mafia in Miami: „Redfellas” linked to plan to smuggle coke in a submarine. *San Francisco Examiner*, March 9. 3. o.

Ballai József: A Stadler-dosszié - I. rész: A búsuló juhász. *Magyar Narancs* 2001. 02. 01. (http://magyarnarancs.hu/belpol/a_stadler-dosszie_-_i_resz_a_busulo_juhasz-62501)

Az első utcai kivégzéstől a leghírhedtebb robbantásig. Origo, 2012. 07. 18. (<http://www.origo.hu/itthon/20120717-a-kilencvenes-evek-robbantasai-merenyletei-es-az-olajugyek.html>)

Felértékelődnek a keleti piacok. Interjú Kun Miklóssal (<http://szegedma.hu/hir/szeged/2010/07/felertekelodnek-a-keleti-piacok.html>)

Goldman, Marshall I.: Why is the Mafia so dominant in Russia? *Challenge* 1997. January-February 39–47. o.

ORFK-s bűnügyi igazgató által kiadott sajtóanyag. *Népszabadság*, 1995. Január 9. 2. o.

Rossiiskaya maffia sobiraet dos'ye na krupnykh chinovnikov i politikov. *Izvestiya*. Január 26. 1–2. o.

Stadler: Ártatlan vagyok! (<http://belfold.ma.hu/tart/rcikk/a/0/30271/1>)

Stadler József: Jövök. Nemzeti Sport (http://www.nemzetisport.hu/migralt_cikkek/20071212/stadler_jozsef_jovok)

Stadler Válasza – Index (http://index.hu/video/2007/11/04/stadler_valasza_az_armanira/?s=tag:stadler)

Interjúk

Interjú L. J. ny. rendőr alezredessel, 2014. 01. 18. Készítette: Bezsenyi Tamás.

Interjú Diósi Pállal, 2013. 10. 24. - készítette: Bezsenyi Tamás.

Interjú B. M. rendőr ezredessel, 2013. 02. 24. - készítette: Bezsenyi Tamás.

Interjú K. F. nyugalmazott rendőr őrnaggyal, 2013. 03. 12. - készítette: Bezsenyi Tamás.

Interjú B. I. nyugalmazott rendőrezredes, 2013. 03.31. - készítette: Bezsenyi Tamás.

Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel, 2013. 04. 17. - készítette: Bezsenyi Tamás.

Rádióműsor

Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia.* Magyar Rádió, 1983.12.12. Felvétel: 1983.10.19; Szerkesztő: Borenich Péter; Rendező: Kelemen László; Első adás: B 1983.12.12 időpont: 18.38; Ismétlés(ek): 1983.12.29/K/17.30; 1984.11.12/B/17.59; 1986.05.15/K/17.00; 1989.04.27/P/21.05.

Nemzetközi egyezmények

Action plan to combat organized crime (1997.) (internetes elérhetőség: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51997XG0815:EN:HTML>)

Berlini Deklaráció (internetes elérhetőség: https://migration.ucdavis.edu/mn/more.php?id=448_0_4_0)

Európai Unió Tanácsának 2008/841 IB. számú Kerethatározata (internetes elérhetőség: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/jl0011_en.htm)

Europol 2013-as elemzése (internetes elérhetőség: <https://www.europol.europa.eu/content/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment>)

Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény magyar kihirdetéséről (internetes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600101.TV)

Az Európai Parlament jogalkotási állásfoglalása a szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló tanácsi kerethatározatra irányuló javaslatról (internetes elérhetőség: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0444&language=EN>)

Javaslat a Tanács kerethatározata a szervezett bűnözés elleni küzdelemről (Európai Unió) (internetes elérhetőség: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201206/20120627ATT47779/20120627ATT47779EN.pdf>)

Nápolyi Deklaráció (internetes elérhetőség: <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r159.htm>)

The prevention and control of organised crime: a European Union strategy for the beginning of the new millennium. (internetes elérhetőség:

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/l33125_en.htm)

A Tanács kerethatározata a terrorizmus elleni küzdelemről (2002/475/IB - Európai Unió)

A Tanács határozata az Egyesült Nemzetek nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményének az Európai Közösség nevében történő megkötéséről (2004/579/EK - Európai Unió)

A Tanács kerethatározata a szervezett bűnözés elleni küzdelemről (2008/841/IB) Preambulum 1. (Európai Unió) (internetes elérhetőség:

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/jl0011_en.htm)

Állami dokumentumok

Jegyzőkönyv az Országgyűlés az olajügyek és a szervezett bűnözés között az esetleges korrupciós ügyek feltárására létrehozott vizsgálóbizottságának 2000. október 30-án, hétfőn 10 órakor az Országház főemelet 61. számú üléstermében megtartott üléséről (<http://www.parlament.hu/biz36/olaj/v006-021.htm>) (utolsó letöltés: 2013. 05. 15.)